คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง และได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศ-วิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้ เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษา และแปลเท่าศัพท์อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง และแปลเท่าศัพท์ อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ให้ทราบ เพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษาซึ่งสนใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วนช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจากหนังสือนี้ แต่ท่านบุรพูปัธยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหากุฏราชวิทยาลัย

๕ เมษายน ๒๔๘๑

๑๒. อัตตวรรค วรรณนา

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร* [๑๒๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเภสกฬาวัน ทรงปรารภโพธิราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตานญฺเจ "** เป็นต้น.

[โพธิราชกุมารสร้างปราสาทแล้วคิดฆ่านายช่าง]

ดังได้สดับมา โพธิราชกุมารนั้น รับสั่งให้สร้างปราสาท ชื่อโกนนท° มีรูปทางไม่เหมือนปราสาทอื่น ๆ บนพื้นแผ่นดิน ปานดั่งลอยอยู่ในอากาศแล้ว ตรัสถามนายช่างว่า " ปราสาทที่มีรูปทรงอย่างนี้ เธอเคยสร้างในที่อื่นบ้างแล้วหรือ ?, หรือว่านี้เป็นศิลปะครั้งแรกของเธอทีเดียว. " เมื่อเขาทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ นี้เป็นศิลปะครั้งแรกทีเดียว. " ท้าวเธอทรงดำริว่า " ถ้านายช่างผู้นี้จักสร้างปราสาทมีรูปทรงอย่างนี้แม้แก่คนอื่นไซร้, ปราสาทนี้ก็จักไม่น่าอัศจรรย์; การที่เราฆ่านายช่างนี้เสีย หรือตัดมือและเท้าของเขา หรือควักนัยน์ตาทั้ง ๒ เสีย ควร; เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจักสร้างปราสาทแก่คนอื่นไม่ได้ " ท้าวเธอตรัสบอกความนั้น แก่มาณพน้อยบุตรของสัญชีวก ผู้เป็นสหายที่รักของตน.

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล. ๑. บัวแดง.

[นายช่างทำนกครุฑขี่หนีภัย]

มาณพน้อยนั้น คิดว่า " พระราชกุมารพระองค์นี้ จักผลาญนายช่างให้ฉิบหายอย่างไม่ต้องสงสัย, คนผู้มีศิลปะเป็นผู้หาค่ามิได้, เมื่อเรายังมีอยู่ เขาจงอย่าฉิบหาย, เราจักให้สัญญาแก่เขา. " มาณพน้อยนั้นเข้าไปหาเขาแล้ว ถามว่า " การงานของท่านที่ปราสาทสำเร็จแล้วหรือยัง ? " เมื่อเขาบอกว่า " สำเร็จแล้ว, " จึงกล่าวว่า " พระราชกุมารมีพระประสงค์จะผลาญท่านให้ฉิบหาย, เพราะฉะนั้น ท่านพึงรักษาตน (ให้ดี). "

นายช่างพูดว่า " นาย ท่านบอก (ความนั้น) แก่ข้าพเจ้าทำกรรมอันงามแล้ว, ข้าพเจ้าจักทราบกิจที่ควรทำในเรื่องนี้ " ดังนี้แล้ว อันพระราชกุมารตรัสถามว่า " สหาย การงานของท่านที่ปราสาทของเราสำเร็จแล้วหรือ ? " จึงทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทพ การงาน (ที่ปราสาท) ยังไม่สำเร็จก่อน, ยังเหลืออีกมาก. "

ราชกุมาร. ชื่อว่าการงานอะไร ? ยังเหลือ.

นายช่าง. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์จักทูล (ให้ทรงทราบ) ภายหลัง, ขอพระองค์จงตรัสสั่งให้ใคร ๆ ขนไม้มาก่อนเถิด.

ราชกุมาร. จะให้ขนไม้ชนิดไหนเล่า ?

นายช่าง. ไม้แห้งหาแก่นมิได้ พระเจ้าข้า.

ท่าวเธอ ได้รับสั่งให้ขนมาให้แล้ว. ลำดับนั้น นายช่างทูลพระราชกุมารนั้นว่า " ข้าแต่สมมติเทพ จำเดิมแต่นี้ พระองค์ไม่พึงเสด็จมายังสำนักของข้าพระองค์ เพราะเมื่อข้าพระองค์ ทำการงานที่

ละเอียดอยู่ เมื่อมีการสนทนากับคนอื่น ความฟุ้งซ่านก็จะมี, อนึ่ง เวลารับประทานอาหาร ภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้น จักนำอาหารมา." พระราชกุมารทรงรับว่า "ดีแล้ว." ฝ่ายนายช่างนั่งถากไม้เหล่านั้นอยู่ในห้อง ๆ หนึ่ง ทำเป็นนกครุฑ ควรที่บุตรภรรยาของตนนั่งภายในได้ ในเวลารับประทานอาหาร สั่งภรรยาว่า "หล่อนจงขายของทุกสิ่งอันมีอยู่ในเรือนแล้ว รับเอาเงินและทองไว้.

[นายช่างพาครอบครัวหนี]

ฝ่ายพระราชกุมาร รับสั่งให้ล้อมเรือนไว้ ทรงจัดตั้งการรักษาเพื่อประโยชน์จะไม่ให้นายช่างออกไปได้. แม้นายช่าง ในเวลาที่นกสำเร็จแล้ว สั่งภรรยาว่า "วันนี้ หล่อนพึงพาเด็ก แม้ทั้งหมดมารับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ให้บุตรและภรรยานั่งในท้องนกออกทางหน้าต่างหลบหนีไปแล้ว. นายช่างนั้น เมื่อพวกอารักขาเหล่านั้น ทูลพิไรร่ำว่า "ขอเดชะสมมติเทพ นายช่างหลบหนีไปได้" ดังนี้อยู่นั่นแหละ ก็ไปลงที่หิมวันตประเทศ สร้างนครขึ้นนครหนึ่ง ได้เป็นพระราชา ทรงพระนามว่า กัฏฐาหนะ[๑] ในนครนั้น.

[พระศาสดาไม่ทรงเหยียบผ้าที่ลาดไว้]

ฝ่ายพระราชกุมาร ทรงดำริว่า "เราจักทำการฉลองปราสาท" จึงนิมนต์พระศาสดา ทรงทำการประพรมในปราสาทด้วยของหอมที่ผสมกัน ๔ อย่าง ทรงลาดแผ่นผ้าน้อย ตั้งแต่ธรณีแรก. ได้ยิน

๑. ผู้มีท่อนไม้เป็นพาหนะ หรือผู้มีพาหนะอันทำด้วยท่อนไม้.

ว่า ท้าวเธอไม่มีพระโอรส. เพราะฉะนั้น จึงทรงดำริว่า " ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซร้, พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยนี้แล้วจึงทรงลาด. ท้าวเธอ เมื่อพระศาสดาเสด็จมา ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว รับบาตร กราบทูลว่า " ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า. " พระศาสดาไม่เสด็จเข้าไป. ท้าวเธอทรงอ้อนวอนถึง ๒-๓ ครั้ง. พระศาสดาก็ยังไม่เสด็จเข้าไปทรงแลดูพระอานนทเถระ.

พระเถระทราบความที่ไม่ทรงเหยียบผ้าทั้งหลาย ด้วยสัญญาที่พระองค์ทรงแลดูนั่นเอง จึงทูลให้พระราชกุมารเก็บผ้าทั้งหลายเสียด้วยคำว่า " พระราชกุมาร ขอพระองค์จงทรงเก็บผ้าทั้งหลายเสียเถิด, พระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้า, (เพราะ) พระตถาคตทรงเล็งดูหมู่ชนผู้เกิดภายหลัง. "

[พระศาสดาตรัสเหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้า]

ท้าวเธอทรงเก็บผ้าทั้งหลายแล้ว ทูลอาราธนาพระศาสดาให้เสด็จเข้าไปภายใน ทรงอังคาสให้อิ่มหนำด้วยยาคูและของเคี้ยวแล้วประทับนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้ว ทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญหม่อมฉันเป็นอุปัฏฐากของพระองค์ ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึ่ง ๓ ครั้งแล้ว (คือ) นัยว่า ข้าพระองค์อยู่ในท้อง ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึ่งครั้งที่ ๑ แม้ครั้งที่ ๒ ในเวลาที่หม่อมฉันเป็นเด็กรุ่นหนุ่ม, แม้ครั้ง

ที่ ๓ ในกาลที่หม่อมฉัน ถึงความเป็นผู้รู้ดีรู้ชั่ว; พระองค์ไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของหม่อมฉันนั้น เพราะเหตุอะไร ? "

พระศาสดา. ราชกุมาร ก็พระองค์ทรงดำริอย่างไร ? จึงทรงลาดแผ่นผ้าน้อย.

ราชกุมาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคิดดังนี้ว่า " ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซร้, พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของเรา, แล้วจึงลาดแผ่นผ้าน้อย.

พระศาสดา. ราชกุการ เพราะเหตุนั้น อาตมภาพจึงไม่เหยียบ.

ราชกุมาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็หม่อมฉันจักไม่ได้บุตรหรือธิดาเลยเทียวหรือ ?

พระศาสดา. อย่างนั้น ราชกุมาร.

ราชกุมาร. เพราะเหตุไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะความที่พระองค์กับพระชายา เป็นผู้ถึงความประมาทแล้วในอัตภาพก่อน.

ราชกุมาร. ในกาลไหน ? พระเจ้าข้า.

[บุรพกรรมของโพธิราชกุมาร]

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนำอดีตนิทาน มาแสดงแด่พระราชกุมารนั้น :-

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล มนุษย์หลายร้อยคน แล่นเรือลำใหญ่ไปสู่สมุทร. เรืออัปปางในกลางสมุทร สองภรรยาสามี คว้าได้แผ่น

กระดานแผ่นหนึ่ง (อาศัย) ว่ายเข้าไปสู่เกาะน้อยอันมีในระหว่าง. มนุษย์ที่เหลือทั้งหมดตายในสมุทรนั้นนั่นแล. ก็หมู่นกเป็นอันมากอยู่ที่เกาะนั้นแล เขาทั้ง ๒ ไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรกินได้ ถูกความหิวครอบงำแล้ว จังเผาฟองนกทั้งหลาย ที่ถ่านเพลิงแล้วเคี้ยวกิน, เมื่อฟองนกเหล่านั้น ไม่เพียงพอ, ก็จับลูกนกทั้งหลายปิ้งกิน, เมื่อลูกนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ, ก็จับนกทั้งหลาย (ปิ้ง) กิน, ในปฐมวัยก็ดี มัชฌิมวัยก็ดี ปัจฉิมวัยก็ดี ก็ได้เคี้ยวกินอย่างนี้แหละ, แม้ในวัยหนึ่ง ก็มิได้ถึงความไม่ประมาท. อนึ่ง บรรดาชน ๒ คนนั้น แม้คนหนึ่งไม่ได้ถึงความไม่ประมาท.

[พึงรักษาตนไว้ให้ดีในวัยทั้ง ๓]

พระศาสดา ครั้งทรงแสดงบุรพกรรมนี้ ของโพธิราชกุมารนั้นแล้ว ตรัสว่า " ราชกุมาร ก็ในกาลนั้น ถ้าพระองค์กับภรรยา จักถึงความไม่ประมาท แม้ในวัย ๑ ไซร้, บุตรหรือธิดา พึงเกิดขึ้นแม้ในวัย ๑; ก็ถ้าบรรดาท่านทั้ง ๒ แม้คนหนึ่ง จักได้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วไซร้. บุตรหรือธิดา จักอาศัยผู้ไม่ประมาทนั้นเกิดขึ้น, ราชกุมารก็บุคคลเมื่อสำคัญตนว่า เป็นที่รักอยู่ พึงไม่ประมาท รักษาตนแม้ในวันทั้ง ๓: เมื่อไม่อาจ (รักษา) ได้อย่างนั้น พึงรักษาให้ได้แม้ในวัย ๑ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้น
ให้เป็นอันรักษาด้วยดี, บัณฑิตพึงประคับประคอง
(ตน) ตลอดยามทั้ง ๓ ยามใดยามหนึ่ง. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า **ยามํ** นี้ พระศาสดาทรงแสดงทำวัยทั้ง ๓ วัยใดวัยหนึ่งให้ชื่อว่า ยาม เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม และเพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนาวิธี. เพราะเหตุนั้น ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า " ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก, พึงรักษาตนนั้น ให้เป็นอันรักษาดีแล้ว; คือพึงรักษาตนนั้น โดยประการที่ตนเป็นอันรักษาดีแล้ว. "

บรรดาชนผู้รักษาตนเหล่านั้น ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์คิดว่า ' จักรักษาตน, ' ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่ห้องที่เขาปิดไว้ให้เรียบร้อย เป็นผู้มีอารักขาสมบูรณ์ อยู่บนพื้นปราสาทชั้นบนก็ดี, ผู้เป็นบรรพชิต อยู่ในถ้ำอันปิดเรียบร้อย มีประตูและหน้าต่างอันปิดแล้วก็ดี ยังไม่ชื่อว่า รักษาตนเลย. แต่ผู้เป็นคฤหัสถ์ ทำบุญทั้งหลายมีทานศีลเป็นต้นตามกำลังอยู่, หรือผู้เป็นบรรพชิต ถึงความขวนขวายในวัตร ปฏิวัตร ปริยัติและการทำไว้ในใจอยู่ ชื่อว่าย่อมรักษาตน.

บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจ (ทำ) อย่างนั้นได้ใน ๓ วัย (ต้อง) ประคับประคองตนไว้ แม้ในวัยใดวัยหนึ่งก็ได้เหมือนกัน. ก็ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่อาจทำกุศลได้ในปฐมวัย เพราะความเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในการเล่นไซร้, ในมัชฌิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญกุศล. ถ้าในมัชฌิมวัย ยังต้องเลี้ยงบุตรและภรรยา ไม่อาจบำเพ็ญกุศลได้ไซร้, ในปัจฉิมวัย พึงบำเพ็ญกุศลให้ได้. ด้วยอาการแม้อย่างนี้ ตนต้องเป็นอันเขาประคับประคองแล้วทีเดียว. แต่เมื่อเขาไม่ทำอย่างนั้น ตน

ย่อมชื่อว่า ไม่เป็นที่รัก. ผู้นั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้น ให้มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้าทีเดียว.

ก็ถ้าว่า บรรพชิต ในปฐมวัย ทำการสาธยายอยู่ ทรงจำ บอกทำวัตรและปฏิวัตรอยู่ ชื่อว่าถึง ความประมาท, ในมัชฌิมวัยพึงเป็นผู้ไม่ประมาท บำเพ็ญสมณธรรม.

อนึ่ง ถ้ายังสอบถามอรรถกถาและวินิจฉัย และเหตุแห่งพระปริยัติอันตนเรียนแล้วในปฐมวัยอยู่ ชื่อว่า ถึงความประมาท ในมัชฌิมวัย. ในปัจฉิมวัย พึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญสมณธรรม. ด้วยอาการแม้อย่างนี้ ตนย่อมเป็นอันบรรพชิตนั้น ประคับประคองแล้วทีเดียว. แต่เมื่อไม่ทำอย่างนั้น ตนย่อมชื่อว่า ไม่เป็นที่รัก, บรรพชิตนั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้นให้เดือดร้อน ด้วยการตามเดือดร้อนในภายหลังแท้.

ในกาลจบเทศนา โพธิราชกุมาร ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์ แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้วดังนี้แล.

เรื่องโพธิราชกุมาร จบ.

๒. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร * [๑๒๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุปนันทศากยบุตร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตานเมว ปฐมํ "** เป็นต้น.

[พระเถระออกอุบายหาลาภ]

ดังได้สดับมา พระเถระนั้น ฉลาดกล่าวธรรมกถา. ภิกษุเป็นอันมาก ฟังธรรมกถาอันปฏิสังยุตด้วยความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้นของท่านแล้ว จึงบูชาท่านด้วยจีวรทั้งหลาย สมาทานธุดงค์. พระอุปนันทะนั้นรูปเดียว รับเอาบริขารที่ภิกษุเหล่านั้นสละแล้ว.

เมื่อภายในกาลฝนหนึ่งใกล้เข้ามา พระอุปนันทะนั้น ได้ไปสู่ชนบทแล้ว. ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรในวิหารแห่งหนึ่งกล่าวกะท่าน ด้วยความรักในธรรมกถึงกว่า " ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเข้าพรรษาในที่นี้เถิด. " พระอุปนันทะ ถามว่า " ในวิหารนี้ ได้ผ้าจำนำพรรษากี่ผืน ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น ตอบว่า " ได้ผ้าสาฎกองค์ละผืน " จึงวางรองเท่าไว้ในวิหารนั้น ได้ไปวิหารอื่น, ถึงวิหารที่ ๒ แล้ว ถามว่า " ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร ? " เมื่อพวกภิกษุตอบว่า " ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน, " จึงวางไม้เท้าไว้ : ถึงวิหารที่ ๓ ถาม

* พระมหาอุ่น ป. ธ. ๖. วัดพิชัยญาติการาม แปล.

ว่า " ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร ? " เมื่อพวกภิกษุ ตอบว่า " ได้ผ้าสาฎก ๓ ผืน, " จึงวางลักกะจั่นน้ำไว้; ถึงวิหารที่ ๔ ถามว่า ' ในวิหารนี้ ภิกษุทั้งหลายได้อะไร ? " เมื่อพวกภิกษุตอบว่า " ได้ผ้าสาฎก ๔ ผืน, " จึงกล่าวว่า " ดีละ เราจักอยู่ในที่นี้ " ดังนี้แล้ว เข้าพรรษาในวิหารนั้น กล่าวธรรมกถาแก่คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายนั่นแล. คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น บูชาพระอุปนันทะนั้นด้วยผ้าและจีวรเป็นอันมาทีเดียว. พระอุปนันทะนั้น ออกพรรษาแล้ว ส่งข่าวไปในวิหารแม้นอกนี้ว่า " เราควรจะได้ผ้าจำนำพรรษา เพราะเราวางบริขารไว้, ภิกษุทั้งหลายจงส่งผ้าจำนำพรรษานั้นให้เรา " ให้นำผ้าจำนำพรรษาทั้งหมดมาแล้ว บรรทุกยานน้อยขับไป.

[พระอุปนันทะตัดสินข้อพิพาท]

ครั้งนั้นภิกษุหนุ่ม ๒ รูปในวิหารแห่งหนึ่ง ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน และผ้ากัมพลผืนหนึ่ง ไม่อาจจะแบ่งกันได้ว่า " ผ้าสาฎกจงเป็นของท่าน, ผ้ากัมพลเป็นของเรา " นั่งทะเลาะกันอยู่ใกล้หนทาง. ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้น เห็นพระเถระนั้นเดินมา จึงกล่าวว่า " ขอท่านจงช่วยแบ่งให้แก่พวกผมเถิด ขอรับ. "

เถระ. พวกคุณจงแบ่งกันเองเถิด.

ภิกษุ. พวกผมไม่สามารถ ขอรับ, ขอท่านจงแบ่งให้พวกผมเถิด.

เถระ. พวกคุณจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ ?

ภิกษุ. ขอรับ พวกผมจักตั้งอยู่.

พระเถระนั้น กล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ดีละ " ให้ผ้าสาฎก ๒ ผืน

แก่ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้นแล้ว กล่าวว่า " ผ้ากัมพลผืนนี้ จงเป็นผ้าห่มของเราผู้กล่าวธรรมกถา " ดังนี้แล้ว ก็ถือเอาผ้ากัมพลมีค่ามากหลีกไป. พวกภิกษุหนุ่มเป็นผู้เดือดร้อน ไปสู่สำนักพระศาสดากราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว.

[บุรพกรรมของพระอุปนันทะ]

พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะนี้ ถือเอาของ ๆ พวกเธอ กระทำให้พวกเธอเดือดร้อนในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้, แม้ในกาลก่อน ก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า :-

" ก็ในอดีตกาล นาก ๒ ตัว คือ นากเที่ยวหากินตามริมฝั่ง ๑ นากเที่ยวหากินทางน้ำลึก ๑ ได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่ ถึงความทะเลาะกันว่า " ศีรษะจงเป็นของเรา, หางจงเป็นของท่าน. " ไม่อาจจะแบ่งกันได้ เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง จึงกล่าวว่า " ลุง ขอท่านจงช่วยแบ่งปลานี้ให้แก่ข้าพเจ้า. "

สุนัขจิ้งจอก. เราอันพระราชาตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา, เรานั่งในที่วินิจฉัยนั้นนานแล้ว จึงมาเสียเพื่อต้องการเดินเที่ยวเล่น,[๑] เดี๋ยวนี้ โอกาสของเราไม่มี.

นาก. ลุง ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย, โปรดช่วยแบ่งให้พวกข้าพเจ้าเถิด.

สุนัขจิ้งจอก. พวกเจ้าจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ ?

๑. ชงฺฆวิหาร ศัพท์นี้ แปลว่า เดินเที่ยวเล่นหรือพักแข้ง.

นาก. พวกข้าพเจ้าจักตั้งอยู่ ลุง.

สุนัขจิ้งจอกนั้น กล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น ดีละ " จึงได้ตัดทำหัวไว้ข้างหนึ่ง. หางไว้ข้างหนึ่ง; ก็แลครั้นทำแล้ว จึงกล่าวว่า " พ่อทั้ง ๒ บรรดาพวกเจ้าทั้ง ๒ ตัวใด เที่ยวไปริมฝั่ง, ตัวนั้นจงถือเอาหาง; ตัวใด เที่ยวไปในน้ำลึก, ศีรษะจงเป็นของตัวนั้น; ส่วนท่อนกลางนี้ จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในวินิจฉัยธรรม " เมื่อจะให้นากเหล่านั้นยินยอม จึงกล่าวคาถา๑นี้ว่า :-

" หางเป็นของนาก ตัวเที่ยวหากินตามริมฝั่ง ,
ศีรษะเป็นของนาก ตัวเที่ยวหากินในน้ำลึก,
ส่วนท่อนกลางนี้ จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่
ในธรรม "

ดังนี้แล้ว คาบเอาท่อนกลางหลีกไป. แม้นากทั้ง ๒ นั้น เดือดร้อนได้ยินแลดูสุนัขจิ้งจอกนั้นแล้ว.

พระศาสดา ครั้งทรงแสดงเรื่องอดีตนี้แล้ว ตรัสว่า " แม้ในอดีตกาล อุปนันทะนี้ ได้กระทำพวกเธอให้เดือดร้อนอย่างนี้เหมือนกัน " ให้ภิกษุเหล่านั้นยินยอมแล้ว เมื่อจะทรงติเตียนพระอุปนันทะจึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาผู้จะสั่งสอนผู้อื่น พึงให้ตนตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อนทีเดียว " ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บัณฑิตพึงตั้งตนนั่นแล ในคุณอันสมควร
ก่อน, พึงสั่งสอนผู้อื่นในภายหลัง จะไม่พึง

๑. ขุ. ชา. สตฺตก. ๒๗/๒๖๑. ตทฏฺฐกถา. ๕/๑๓๗.

เศร้าหมอง."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ปฏิรูเป นิเวสเย** ได้แก่พึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควร. พระศาสดาตรัสคำนี้ว่า " บุคคลใดประสงค์จะสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณมีความปรารถนาน้อยเป็นต้น หรือด้วยปฏิปทาของอริยวงศ์เป็นต้น, บุคคลนั้น พึงยังตนนั่นแลให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นก่อน; ครั้นตั้งตนไว้อย่างนั้นแล้ว พึงสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณนั้นในภายหลัง. ด้วยว่าบุคคล เมื่อไม่ยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้น สอนผู้อื่นอย่างเดียวเท่านั้น ได้ความนินทาจากผู้อื่นแล้ว ชื่อว่าย่อมเศร้าหมอง. บุคคลเมื่อยังตนให้ตังอยู่ในคุณนั้นแล้ว สั่งสอนผู้อื่นอยู่ ย่อมได้รับความสรรเสริญจากผู้อื่น; เพราะฉะนั้น ชื่อว่าย่อมไม่เศร้าหมอง. บัณฑิตเมื่อทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงเศร้าหมอง.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๒ รูปนั้น ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล. เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร จบ.

๓. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ * [๑๒๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานิกติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตานญฺเจ "** เป็นต้น.

[พระปธานิกติสสเถระดีแต่สอนคนอื่น ตนไม่ทำ]

ดังได้สดับมา พระเถระนั้น เรียนพระกัมมัฏฐาน ในสำนักของพระศาสดาแล้ว พาภิกษุประมาร ๕๐๐ รูป ไปจำพรรษาในป่า กล่าวสอนว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนัก ของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่, จงเป็นผู้ไม่ประมาท ทำสมณธรรมเถิด " ดังนี้แล้ว ตนเองก็ไปนอนหลับ. ภิกษุเหล่านั้น จงกรมในปฐมยามแล้ว เข้าไปสู่วิหารในมัชฌิมยาม. พระเถระนั้น ไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น ในเวลาตนนอนหลับแล้วตื่นขึ้น กล่าวว่า " พวกท่านมา ด้วยหวังว่า ' จักนอนหลับ ' ดังนี้หรือ ? จงรีบออกไป ทำสมณธรรมเถิด " ดังนี้แล้ว ตนเองก็ไปนอนเหมือนอย่างนั้นนั่นแล. พวกภิกษุนอกนี้ จงกรมในภายนอกในมัชฌิมยามแล้ว เข้าไปสู่วิหารในปัจฉิมยาม. พระเถระนั้น ตื่นขึ้นแม้อีกแล้ว ไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น นำภิกษุเหล่านั้น ออกจากวิหารแล้ว ตนเองก็ไปนอนหลับเสียอีก. เมื่อพระเถรนั้นกระทำอยู่อย่างนั้น ตลอดกาลเป็นนิตย์, ภิกษุเหล่านั้น ไม่สามารถจะทำการสาธยาย หรือพระกัมมัฏฐานไว้

* พระมหาสอน ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ในใจได้. จิตได้ถึงความฟุ้งซ่านแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น ปรึกษากันว่า " อาจารย์ของพวกเรา ปรารภความเพียรเหลือเกิน, พวกเราจักคอยจับทาน " เมื่อคอยจับอยู่ เห็นกิริยาของพระเถระนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกเราฉิบหายแล้ว, อาจารย์ของพวกเราย่อมร้องเปล่า ๆ " บรรดาภิกษุเหล่านั้น ลำบากอยู่เหลือเกิน ภิกษุแม้รูปหนึ่ง ไม่สามารถจะยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้. ภิกษุเหล่านั้น ออกพรรษาแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา มีปฏิสันถารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมหรือ ? " จึงกราบทูลความนั้น.

[เรื่องไก่ขันไม่เป็นเวลา]

พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอ ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม่ในกาลก่อน ภิกษุนั้นก็ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอเหมือนกัน " อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว จึงทรงยังอกาลรวกุกกฏชาดก[๑] ให้พิสดาร (ความย่อ) ว่า :-

" ไก่ตัวนี้ เติบโตแล้วในสำนักของผู้มิใช่มารดาและ
บิดา อยู่ในสกุลแห่งผู้มิใช่อาจารย์ จึงไม่รู้จักกาล
หรือมิใช่กาล "

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย อันธรรมดาภิกษุ เมื่อกล่าวสอนคนอื่น พึงทำตนให้เป็นอันทรมานดีแล้ว, เพราะบุคคล เมื่อกล่าวสอนอย่างนั้น เป็นผู้ฝึกดีแล้ว ชื่อว่าย่อมฝึกได้ " แล้วตรัส

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๓๘. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๐๒.

พระคาถานี้ว่า :-

" พึงบุคคลพร่ำสอนผู้อื่นอยู่ฉันใด, พึงทำตน
ฉันนั้น, บุคคลผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ (จึง) ควรฝึก
(ผู้อื่น), เพราะว่าได้ยินว่า ตนฝึกฝนได้โดยยาก. "

[แก้อรรถ]

พึงทราบความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

" ภิกษุกล่าวแล้วว่า ' พึงจงกรมในปฐมยามเป็นต้น ' ชื่อว่าย่อมกล่าวสอนผู้อื่นฉันใด. ตนเองก็ฉันนั้น อธิษฐานกิจมีจงกรมเป็นต้น ชื่อว่าพึงกระทำตนเหมือนอย่างสอนผู้อื่น. เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ ควรฝึก (บุคคลอื่น[๑]) "

บาทพระคาถาว่า **สุทนฺโต วต ทเมถ** ความว่า ภิกษุย่อมพร่ำสอนผู้อื่น ด้วยคุณอันใด. เป็นผู้ฝึกฝนดีแล้วด้วยตน ด้วยคุณอันนั้น ควรฝึก (ผู้อื่น).

บาทพระคาถาว่า **อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม** ความว่า เพราะว่าชื่อว่าตนนี้ เป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนได้ยาก. เพราะเหตุนั้น ตนนั้นย่อมเป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนดีแล้ว ด้วยประการใด, ควรฝึกตนด้วยประการนั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ประมาณ ๕๐๐ รูปนั้น บรรลุพระ-อรหัตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระปธานิกติสสเถระ จบ.

๑. ใช้เป็นบทตั้งอีกครั้งหนึ่ง.

๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ * [๑๓๐]

[ข้อความเบื้องตน]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ "** เป็นต้น.

[มารดาของพระกุมารกัสสปบวช]

ดังได้สดับมา มารดาของพรเถระนั้น เป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอบรรพชาแล้วจำเดิมแต่เวลาตนถึงความเป็นผู้รู้เดียงสา, แม้อ้อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้บรรพชา แต่สำนักของมารดาและบิดา เจริญวัยแล้ว ไปสู่ตระกูลผัว เป็นผู้มีผัวดั่งเทวดาอยู่ครองเรือนแล้ว. ครั้นต่อมาไม่นานนัก สัตว์เกิดในครรภ์ ตั้งขึ้นแล้วในท้องของนาง. แต่นางไม่ทราบความที่ครรภ์นั้นตั้งขึ้นเลย ยังสามีให้ยินดีแล้ว จึงขอบรรพชา. ครั้งนั้น สามีนั้นนำนางไปสูสำนักของนางภิกษุณี ด้วยสักการะใหญ่ ไม่ทราบอยู่ ให้บวชในสำนักของนางภิกษุณี ที่เป็นฝักฝ่ายแห่งพระเทวทัตแล้ว.

โดยสมัยอื่น นางถูกนางภิกษุณีเหล่านั้น ทราบความที่นางมีครรภ์แล้ว ถามว่า "นี่อะไรกัน ?" จึงตอบว่า " แม่เจ้า ดิฉันไม่ทราบว่า ' นี่เป็นอย่างไร ? ' แต่ศีลของดิฉัน ไม่ด่างพร้อยเลย. " พวกนางภิกษุณี นำนางไปสู่สำนักของพระเทวทัตแล้ว ถามว่า " นางภิกษุณีนี้ บวชด้วยศรัทธา, พวกดิฉันไม่ทราบกาลแห่งครรภ์ของ

* พระมหาสอน ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

นางนี้ตั้งขึ้น ; บัดนี้ พวกดิฉันจะทำอย่างไร ? " พระเทวทัต คิดเหตุเพียงเท่านี้ว่า " ความเสียชื่อเสียง จงอย่าเกิดขึ้นแก่พวกนางภิกษุณีผู้ทำตามโอวาทของเรา " จึงกล่าวว่า " พวกเธอ จงให้นางนั้นสึกเสีย " นางภิกษุณีสาวนั้น ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า " แม่เจ้า ขอแม่เจ้าทั้งหลาย อย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย, ดิฉันมิได้บวชเจาะจงพระเทวทัต, แม่เจ้าทั้งหลาย จงมาเถิด จงนำดิฉันไปสู่พระเชตวันซึ่งเป็นสำนักของพระศาสดา. " นางภิกษุณีเหล่านั้น พานางไปสู่พระเชตวัน กราบทูลแด่พระศาสดาแล้ว.

[พระกุมารกัสสปเกิด]

พระศาสดา แม้ทรงทราบอยู่ว่า " ครรภ์ตั้งขึ้นแล้ว ในเวลานางเป็นคฤหัสถ์ " เพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งถ้อยคำของชนอื่น จึงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านมหาอนาถบิณฑิกะ ท่านจุลอนาถ-บิณฑิกะ นางวิสาขาอุบาสิกา และสกุลใหญ่อื่น ๆ มาแล้ว ทรงบังคับพระอุบาลีเถระว่า " เธอจงไป, จงชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ให้หมดจด ในท่ามกลางบริษัท ๔. " พระเถระให้เชิญนางวิสาขามาตรงพระพักตร์พระราชาแล้ว ให้สอบสวนอธิกรณ์นั้น. นางวิสาขานั้นให้คนล้อมเครื่องล้อมคือม่าน ตรวจดูมือ เท่า สะดือ และที่สุดแห่งท้องของนางภิกษุณีนั้นภายในม่านแล้ว นับเดือนและวันดู ทราบว่า " นางได้ครรภ์ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ " จึงบอกความนั้นแก่พระเถระ. ครั้งนั้น พระเถระยังความที่นางเป็นผู้บริสุทธิ์ ให้กลับตั้งขึ้นในท่ามกลางบริษัทแล้ว. โดยสมัยอื่น นางคลอดบุตรมีอานุภาพมาก ซึ่งมี

ความปรารถนาตั้งไว้ แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้า ทรงพระนาว่า ปทุมุตตระ

[มีกุมารนำหน้าเพราะพระราชาทรงชุบเลี้ยง]

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไป ณ ที่ใกล้สำนักของนางภิกษุณี ทรงสดับเสียงทารก จึงตรัสถามว่า " นี่เสียงอะไร ? " เมื่ออำมาตย์กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า บุตรของนางภิกษุณีนั่นเกิดแล้ว, นั่นเป็นเสียงของบุตรนางภิกษุณีนั้น, " ทรงนำกุมารนั้น ไปสู่พระราชมนเทียรของพระองค์ ได้ประทานให้แก่แม่นมทั้งหลาย. ก็ในวันตั้งชื่อ ชนทั้งหลาย ตั้งชื่อของกุมารนั้นว่า " กัสสป " เพราะความที่กุมารนั้น เป็นผู้อันพระราชาทรงให้เจริญแล้วด้วยเครื่องบริหารของพระกุมาร จึงรู้กันว่า " กุมารกัสสป. " กุมารนั้น ทุบตีเด็กในสนามกีฬาแล้ว, เมื่อพวกเด็ก กล่าวว่า " พวกเรา ถูกคนไม่มีแม่ไม่มีพ่อทุบตีแล้ว, " จึงเข้าไปเฝ้าพระราชา ทูลถามว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทพ พวกเด็กย่อมว่าหม่อมฉันว่า ' ไม่มีมารดาและบิดา ' ขอพระองค์ทรงตรัสบอกมารดาแก่หม่อมฉัน. " เมื่อพระราชา ทรงแสดงหญิงแม่นมทั้งหลาย ตรัสว่า " หญิงเหล่านี้ เป็นมารดาของเจ้า, " จึงกราบทูลว่า " มารดาของหม่อมฉัน ไม่มีเท่านี้, อันมารดาของหม่อมฉันพึงมีคนเดียว, ขอพระองค์ตรัสบอกมารดานั้น แก่หม่อมฉันเถิด. " พระราชา ทรงดำริว่า " เราไม่อาจลวงกุมารนี้ได้ " จึงตรัสว่า " พ่อ มารดาของเจ้าเป็นภิกษุณี, เจ้า อันเรานำมาแต่สำนักนางภิกษุณี. "

[กุมารกัสสปออกบวชบรรลุพระอรหันต์]

กุมารนั้น มีความสังเวชเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นนั่นแหละ กราบทูลว่า " เข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์จงให้หม่อมฉันบวชเถิด " พระราชา ทรงรับว่า " ดีละ พ่อ " แล้ว ยังกุมารนั้นให้บวชในสำนักของพระศาสดา ด้วยสักการะเป็นอันมาก.

กุมารกัสสปนั้น ได้อุปสมบทแล้ว ปรากฏว่า " พระกุมารกัสสปเถระ. " ท่านเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดา เข้าไปสู่ป่าพยายามแล้ว ไม่สามารถจะให้คุณวิเศษบังเกิดได้ จึงคิดว่า " เราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษอีก " มาสู่สำนักของพระศาสดา อยู่ในอันธวันแล้ว. ครั้งนั้น ภิกษุผู้ทำสมณธรรมร่วมกัน ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บรรลุอนาคามิผลแล้ว บังเกิดในพรหมโลก มาจากพรหมโลก ถามปัญหา ๑๕ ข้อ กะพระกุมารกัสสปนั้นแล้ว ส่งไปด้วยคำว่า " คนอื่นยกพระศาสดาเสีย ที่สามารถเพื่อจะพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ไม่มี, ท่านจงไป; จงเรียนเนื้อความของปัญหาเหล่านี้ในสำนักของพระศาสดาเถิด. " ท่านทำเหมือนอย่างนั้น บรรลุพระอรหัตผล ในเวลาที่ทรงแก้ปัญหาจบ.

[มารดาพระกุมารกัสสปบรรลุพระอรหันต์]

ก็ตั้งแต่วันที่พระเถระนั้นออกไปแล้ว น้ำตาไหลออกจากนัยน์ตาทั้ง ๒ ของนางภิกษุณีผู้เป็นมารดาตลอด ๑๒ ปี. นางมีทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตร มีหน้าชุ่มไปด้วยน้ำตาทีเดียว เที่ยวไปเพื่อภิกษา พอเห็นพระเถระในระหว่างแห่งถนน จึงร้องว่า " ลูก ลูก "

วิ่งเข้าไปเพื่อจะจับพระเถระ ชวนล้มแล้ว. นางมีถันหลั่งน้ำนมอยู่ลุก ขึ้น มีจีวรเปียกไปจับพระเถระแล้ว. พระเถระ คิดว่า "ถ้ามารดานี้ จักได้ถ้อยคำอันไพเราะจากสำนักของเราไซร้ นางจักฉิบหายเสีย; เรา จักเจรจากับมารดานี้ ทำให้กระด้างเทียว." ทีนั้น พระเถระกล่าว กะนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้นว่า "ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่? จึงไม่อาจ ตัดแม้มาตรว่าความรักได้." นางคิดว่า "โอ ถ้อยคำของพระเถระ หยาบคาย," จึงกล่าวว่า "พ่อ พ่อพูดอะไร?" ถูกพระเถระว่า เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละอีก จึงคิดว่า "เราไม่อาจกลั้นน้ำไว้ ได้สิ้น ๑๒ ปี เพราะเหตุแห่งบุตรนี้, แต่บุตรของเรานี้ มีหัวใจ กระด้าง, ประโยชน์อะไรของเราด้วยบุตรนี้" ตัดความเสน่หาใน บุตรพระอรหัตผลในวันนั้นนั่นเอง

[พวกภิกษุพากันสรรเสริญพระพุทธคุณ]

โดยสมัยอื่น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มี อายุทั้งหลาย พระกุมารกัสสปและพระเถรี ผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย อย่างนี้ ถูกพระเทวทัตให้ฉิบหายแล้ว, ส่วนพระศาสดา เกิดเป็นที่ พึ่งของท่านทั้ง ๒ นั้น; แม้น่าอัศจรรย์ ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้ง หลาย ย่อมเป็นผู้อนุเคราะห์โลก.

พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไรหนอ?", เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราเป็น ปัจจัยและเป็นที่พำนักของคนทั้ง ๒ นี้ ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่, แม้ใน

กาลก่อน เราก็ได้เป็นที่พำนักของคนทั้ง ๒ นั้นเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว จึงตรัสนิโรธชาดก[๑]นี้โดยพิสดารว่า :-

" เจ้าหรือคนอื่นพึงคบเนื้อชื่อว่านิโครธผู้เดียว
อย่าเข้าไปคบเนื้อชื่อว่าสาขะ; ความตายใน
สำนักเนื้อชื่อว่านิโครธประเสริฐกว่า, ความเป็น
อยู่ในสำนักของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้นจะประเสริฐ
อะไร. "

ทรงประชุมชาดกว่า "เนื้อชื่อว่าสาขะในครั้งนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้), แม้บริษัทของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้น (ก็) เป็นบริษัทของพระเทวทัตนั่นแหละ, แม่เนื้อนามว่านิโครธ ผู้ไปสละชีวิตแก่แม่เนื้อตัวมีครรภ์ คือเราเอง," เมื่อจะทรงประกาศความที่พระเถรีตัดความรักในบุตรแล้ว ทำที่พึ่งแก่ตนด้วยตนเองแล จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เพราะบุคคลอาศัยคนอื่น ไม่สามารถเพื่อจะมีสวรรค์หรือมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้าได้, ฉะนั้น ตนนั่นแหละเป็นที่พึ่งของตน, คนอื่นจักทำอะไรได้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ตนแลเป็นที่พึ่งของตน, บุคคลอื่นใครเล่า ?
พึงเป็นที่พึ่งได้; เพราะบุคคล มีตนฝึกฝนดี
แล้ว ย่อมได้ที่พึ่ง ที่บุคคลได้โดยยาก. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นาโถ** คือเป็นที่พำนัก. พระผู้มี

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๕. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๓๒.

พระภาค ตรัสคำนี้ไว้ว่า " บุคคลตั้งอยู่ในตน คือสมบูรณ์แล้วด้วยตน สามารถจะทำกุศลแล้วถึงสวรรค์ หรือเพื่อยังมรรคให้เจริญ หรือเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลได้, เพราะเหตุนั้นแหละ ตนแลพึงเป็นที่พึ่งของตน. คนอื่นใครเล่า ? พึงเป็นที่พึ่งของใครได้, เพราะบุคคลมีตนฝึกดีแล้ว คือมีความเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งซึ่งบุคคลได้โดยยาก กล่าวคือพระอรหัตผล. ก็คำว่า **" นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ "** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาพระอรหันต์.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ จบ.

๕. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล * [๑๓๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกผู้โสดาบันคนหนึ่งชื่อมหากาล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ "** เป็นต้น.

[มหากาลถูกหาว่าเป็นโจรเลยถูกทุบตาย]

ได้ยินว่า มหากาลนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ ๘ วันต่อเดือน (เดือนละ ๘ วัน) ฟังธรรมกถา ตลอดคืนยังรุ่งในวิหาร. ครั้งนั้น พวกโจร ตัดที่ต่อในเรือนหลังหนึ่ง ในเวลากลางคืน ถือเอาห่อภัณฑะไป ถูกพวกเจ้าของตื่นขึ้น เพราะเสียงภาชนะโลหะ (กระทบกัน) ติดตามแล้ว ทิ้งสิ่งของที่ตนถือไว้แล้วก็หลบหนีไป.

ฝ่ายพวกเจ้าของ ติดตามโจรเหล่านั้นเรื่อยไป. พวกโจรเหล่านั้น กระจัดกระจายหนีกันไปทั่วทิศ. ส่วนโจรคนหนึ่ง ถือเอาทางที่ไปยังวิหาร ทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้ามหากาล ผู้ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่ง ล้างหน้าอยู่ริมสระโลกขรณีแต่เช้าตรู่แล้ว หลบหนีไป.

พวกมนุษย์ติดตามหมู่โจรมา พบห่อภัณฑะแล้ว จึงจับมหากาลนั้นไว้ ด้วยกล่าวว่า " เอ็งตัดที่ต่อในเรือนของพวกข้า ลักห่อภัณฑะไปแล้ว เที่ยวเดินเหมือนฟังธรรมอยู่, ได้ทุบให้ตายแล้วก็ทิ้งไว้เลยไป.

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[มหากาลตายสมแก่บุรพกรรม]

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลาย ถือหม้อน้ำดื่มไป แต่เช้าตรู่ พบมหากาลนั้น กล่าวว่า " อุบาสกฟังธรรมกถาอยู่ในวิหาร ได้มรณะไม่สมควร " ดังนี้แล้ว จึงได้กราบทูลแด่พระศาสดา.

พระศาสดา ตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย นาย[๑]กาลได้มรณะไม่สมควรในอัตภาพนี้, แต่เข้าได้มรณะสาควรแก่กรรมที่ทำไว้แล้วในกาลก่อนนั่นแล " อันภิกษุหนุ่มและสามเณรเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงตรัสบุรพกรรมของมหากาลนั้นว่า :-

[บุรพกรรมของมหากาล]

" ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พวกโจรซุ่มอยู่ที่ปากดงแห่งปัจจันตคาม[๒]แห่งหนึ่ง ในแคว้นของพระเจ้าพาราณสี. พระราชาทรงตั้งราชภัฏ[๓]คนหนึ่งไว้ที่ปากดง. ราชภัฏนั้น รับค่าจ้างแล้ว ก็นำคนไปจากฟากข้างนี้ สู่ฟากข้างโน้น, นำคนจากฟากข้างโน้น มาสู่ฟากข้างนี้.

ต่อมา มนุษย์คนหนึ่ง พาภริยารูปสวยของตนขึ้นสู่ยานน้อยแล้ว ได้ไปถึงที่นั้น. ราชภัฏ พอเห็นหญิงนั้น ก็เกิดสิเน่หา, เมื่อมนุษย์นั้น แม้กล่าวว่า " นาย ขอท่านจงช่วยกระผมทั้ง ๒ ให้ผ่านพ้นดงเถิด, " ก็ตอบว่า " บัดนี้ ค่ำมืดเสียแล้ว, เช้าตรู่เถอะ เรา

๑. น่ามีมหาด้วย ๒. บ้านอยู่ริมเขตแดน ๓. คนอันพระราชาทรงชุบเลี้ยง ได้แก่ข้าราชการ.

จักช่วยให้ผ่านพ้นไป."

มนุษย์. นาย ยังมีเวลา, ขอโปรดนำกระผมทั้ง ๒ ไปเดี๋ยวนี้เถอะ.

ราชภัฏ. กลับเถิด ท่านผู้เจริญ, อาหารและที่พักอาศัย จักมีในเรือนของเราทีเดียว.

มนุษย์นั้นไม่ปรารถนากลับเลย. ฝ่ายราชภัฏนอกนี้ ให้สัญญาแก่พวกบุรุษ ยังยานน้อยให้กลับแล้ว ในที่พักอาศัยที่ซุ้มประตู ให้ตระเตรียมอาหารแก่เขาผู้ไม่ปรารถนาเลย. ก็ในเรือนราชภัฏนั้นมีแก้วมณีดวงหนึ่ง. เขาให้เอาแก้วมณีนั้น ซ่อนไว้ในซอกแห่งยานนั้นของมนุษย์ผู้นั้นแล้ว ในเวลาจวนรุ่ง ให้ทำเสียงเป็นพวกโจรเข้าไป (บ้าน).

ลำดับนั้น พวกบุรุษ แจ้งแก่เขาว่า " นาย แก้วมณีถูกพวกโจรลักเอาไปแล้ว. " เขาสั่งว่า " พวกเจ้าจงตั้งกองรักษาไว้ที่ประตูบ้านทั้งหลาย ตรวจค้นคนผู้ออกไปจากภายในบ้าน. " ฝ่ายมนุษย์นอกนี้ จัดยานน้อยเสร็จแล้วก็ขับไปแต่เช้าตรู่. ทีนั้น พวกคนใช้ของราชภัฏ จึงค้นยานน้อยของมนุษย์นั้น พบแก้วมณีที่ตนซ่อนไว้จึงขู่พูดว่า " เจ้าลักเอาแก้วมณีหนีไป " ดังนี้แล้ว ก็โบย แสดงแก่นายบ้าน[๑]ว่า " นาย พวกผมจับโจรได้แล้ว. " เขาพูดว่า " ตัวเราเป็นถึงนายราชภัฏ ให้พักอาศัยในเรือน ให้ภัตแล้ว, มันยังลักแก้วมณีไปได้, พวกเจ้าจงจับอ้ายบุรุษชั่วช้านั้น " ดังนี้แล้ว ให้ช่วยกันทุบตาย

๑. ศัพท์นี้ เคยแปลว่า นายอำเภอ แต่ในที่นี้บ่งความถึงนายราชภัฏ.

แล้ว ให้ทิ้งเสีย. นี้เป็นบุรพกรรมของมหากาลนั้น. ราชภัฏนั้น เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่ในอเวจีนั้นสิ้นกาลนาน ถูกทุบถึงความตายนั้นแล ใน ๑๐๐ อัตภาพ เพราะวิบากที่ยังเหลืออยู่.

[บาปย่อมย่ำยีผู้ทำ]

พระศาสดา ครั้งทรงแสดงบุรพกรรม ของมหากาลอย่างนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บาปกรรมอันตนทำไว้นั่นแล ย่อมย่ำยีสัตว์เหล่านี้ ในอบาย ๔ อย่างนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บาป อันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็น
แดนเกิด ย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทราม ดุจ
เพชรย่ำยีแก้วมณี อันเกิดแต่หินฉะนั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **วชิรํ วมฺหยํ มณึ** ความว่า เปรียบดังเพชร (ย่ำยี) แก้วมณี ที่เกิดแต่หิน. ท่านอธิบายคำนี้ไว้ว่า " เพชรอันสำเร็จจากหิน มีหินเป็นแดนเกิด กัดแก้วมณี ที่เกิดแต่หิน คือแก้วมณีอันสำเร็จแต่หิน ซึ่งนับว่าเป็นที่ตั้งขึ้นของตนนั้นนั่นแล คือทำให้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ทำให้ใช้สอยไม่ได้ ฉันใด; บาปอันตนทำไว้แล้ว เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยี คือขจัด บุคคลผู้มีปัญญาทราม คือผู้ไร้

ปัญญา ในอบาย ๔ ฉันนั้นเหมือนกัน "

ในกาลจบเทศนา ภิกษุที่มาประชุม บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล จบ.

๖. เรื่องพระเทวทัต * [๑๓๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ "** เป็นต้น.

[สนทนาเรื่องลามกของพระเทวทัต]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พวกภิกษุ สนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัต เป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก เกลี้ยกล่อมพระเจ้าอชาตศัตรู ยังลาภสักการะเป็นอันมากให้เกิดขึ้น ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรู ในการฆ่าพระบิดา เป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระตถาคตเจ้าด้วยประการต่าง ๆ เพราะตัณหาอันเจริญขึ้นแล้ว ด้วยเหตุคือความเป็นผู้ทุศีลนั่นเอง. "

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยกถาอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า " ด้วยกถาชื่อนี้, " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านี้, ถึงในกาลก่อน เทวทัตก็ตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่าเราด้วยประการต่าง ๆ เหมือนกัน " ดังนี้แล้ว จึงตรัส ชาดกทั้งหลายมีกุรุงคชาดกเป็นต้น แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาอันเกิดขึ้นเพราะ

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล. ๑. ดูที่มาซึ่งอ้างไว้ในเรื่องเทวทัตภาค ๑

เหตุคือความเป็นผู้ทุศีล หุ้มห้อรวบรัดซัดชื่อซึ่งบุคคลผู้ทุศีลล่วงส่วน ไปในอบายทั้งหลายมีนรกเป็นต้น เหมือนเถาย่านทราย รัดรึงต้นสาละ ฉะนั้น " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความเป็นผู้ทุศีลล่วงส่วน รวบรัด (อัตภาพ)
ของบุคคลใด ดุจเถาย่านทราย รัดรึงต้นสาละ
ฉะนั้น, บุคคลนั้น ย่อมทำตนอย่างเดียวกัน
กับที่โจรหัวโจก ปรารถนาทำให้ตนฉะนั้น. "

[แก้อรรถ]

ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว ชื่อว่า **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** ใน พระคาถานั้น. บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ ตั้งแต่ เกิดก็ดี, ผู้เป็นบรรพชิต ต้องครุกาบัติ[๑] ตั้งแต่วันอุปสมบทก็ดี ชื่อว่า ผู้ทุศีลล่วงส่วน.

แต่บทว่า **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสในพระ คาถานี้ ทรงหมายเอาความเป็นผู้ทุศีลอันมาแล้วตามคติของบุคคลผู้ทุศีล ใน ๒-๓ อัตภาพ.

อนึ่ง ตัณหาอันอาศัยทวาร ๖ ของผู้ทุศีลเกิดขึ้น บัณฑิตพึง ทราบว่า " ความเป็นผู้ทุศีล " ในพระคาถานี้.

บทพระคาถาว่า **มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ** ความว่า ความเป็น ผู้ทุศีล กล่าวคือตัณหา รวบรัด คือหุ้มห่ออัตภาพของบุคคลใด ตั้งอยู่. เหมือนเถาย่านทราย รัดรึงต้นสาละ คือปกคลุมทั่วทั้งหมด

๑. แปลว่า อาบัติหนัก ได้แก่ปาราชิก และสังฆาทิเสส.

ทีเดียว ด้วยสามารถรับน้ำด้วยใบในเมื่อฝนตก แล้วหักลงฉะนั้นแล. บุคคลนั้น คือผู้ถูกตัณหา กล่าวคือความเป็นผู้ทุศีลนั้นหักราน ให้ตกไปในอบายทั้งหลาย เหมือนต้นไม้ถูกเถาย่านทรายหักราน ให้โค่นลงเหนือแผ่นดินฉะนั้น, ชื่อว่าย่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจกผู้ใคร่ความพินาศปรารถนาทำให้ฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๗. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ * [๑๓๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวันทรงปรารภการกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สุกรานิ "** เป็นต้น.

[พระเทวทัตพยายามทำลายสงฆ์]

ความพิสดารว่า พระเทวทัตกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ วันหนึ่ง เห็นท่านพระอานนท์ เที่ยวบิณฑบาตอยู่ บอกความประสงค์ของตนแล้ว. พระเถระฟังข่าวนั้นแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า " พระเจ้าข้า เวลาเช้า ข้าพระองค์ครองสบงที่เวฬุวันนี้แล้ว ถือบาตรจีวรเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต, พระเจ้าข้า พระเทวทัตได้เห็นข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์แล้วแล, ตามเข้าไปหาข้าพระองค์ ได้กล่าวคำนี้ว่า ' อาวุโส อานนท์ จำเดิมแต่วันนี้ ฉันจักทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์; ' ข้าแต่พระผู้มีพระภาค วันนี้ พระเทวทัตจักทำลายสงฆ์, คือจักทำอุโบสถและสังฆกรรม. "

[ความดีคนดีทำง่าย]

เมื่อพระอานนท์กราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาทรงเปล่งพระอุทานว่า :-

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเป็นตัวอย่าง พ.ศ. ๒๔๕๔. และทรงอธิบายไว้ข้างท้าย.

" ความดีคนดีทำง่าย, ความดีคนชั่วทำยาก,

ความชั่วคนชั่วทำง่าย, ความชั่วอริยบุคคลทำ

ได้ยาก "

แล้วตรัสว่า " อานนท์ ขึ้นชื่อว่ากรรมอันไม่เป็นประโยชน์แก่ตนทำได้ง่าย, กรรมอันเป็นประโยชน์แก่ตนทำยากนักหนา " แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" กรรมอันไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน คน

ทำง่าย; กรรมใดแลเป็นประโยชน์แก่ตนและดี,

กรรมนั้นแลทำยากอย่างยิ่ง. "

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

" กรรมเหล่าใดไม่ดี คือมีโทษและเป็นไปเพื่ออุบาย ชื่อว่าไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำนั่นแล, กรรมเหล่านั้นทำง่าย. ฝ่ายกรรมใดชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำ และชื่อว่าดี ด้วยอรรถว่าหาโทษมิได้ คือเป็นไปเพื่อสุคติและเป็นไปเพื่อพระนิพพาน, กรรมนั้นทำแสนยากราวกับทดแม่คงคาอันไหลไปทิศตะวันออก ทำให้หันหน้ากลับ. "

๑. บท อายสฺสา ซึ่งแปลว่า มีอายุนั้น ไม่ได้หมายความว่า ผู้ใหญ่หรือแก่เฒ่า เป็นคำที่พวกพระเรียกกันโดยโวหารสุภาพ ตรงกับคำที่ใช้ในบัดนี้ว่า ท่าน นำหน้าชื่อ.
๒. อิธ ในคำว่า อิธาหํ ภนฺเต ไม่มีความอะไร ไม่แปลก็ได้. ภนฺเต เป็นแต่คำเรียกโดยอ่อนน้อม ควรหาคำที่ตรังกัน ในที่นี้ใช้ว่า พระเจ้าข้าบ้าง ท่านเจ้าข้าบ้าง ตามรูป.
๓. คำซ้ำ เช่น ทิสฺวาน ซ้ำ อทฺทสา, อุปสงฺกมิตฺวา ซ้ำ อุปสงฺกมิ ไม่ต้องแปลความ

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตรผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ จบ.

เต็ม แปลแต่เพียงว่าแล้ว หรือครั้นแล้ว เท่านั้น. ๔. อชฺชตคฺเคทานิ ในกาลนี้มีวันนี้เป็นเดิม ซ้ำไปไม่ไพเราะ แปลว่า จำเดิมแต่วันนี้ก็ได้. ๕. คำว่า เทวทตฺโต สงฺฆํ ภินฺทสฺสติ พระเทวทัตจักทำลายสงฆ์ ข้อนี้ทำด้วยกิริยาทำอุโบสถและสังฆกรรมแยกกัน ควรแปลใจความ. ๖. คำว่า ปาปมริเยหิ ทุกฺกรํ ดังจะให้เข้าใจว่า พระอริยบุคคลนั้น ทำบาปก็มีบ้าง แต่ทำได้แสนยาก. แต่ความว่าท่านไม่ทำบาปเลย.

๘. เรื่องพระกาลเถระ * [๑๓๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระกาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย สาสนํ "** เป็นต้น.

[พระเถระไม่ให้อุปัฏฐายิการไปฟังธรรม]

ดังได้ยินมา หญิงคนหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ตั้งอยู่ในที่แห่งมารดา ทำนุบำรุงพระเถระนั้นอยู่. พวกคนในเรือนแห่งผู้คุ้นเคยของหญิงนั้น ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้ว กลับมาเรือนแล้ว สรรเสริญอยู่ว่า " แม้ ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอัศจรรย์, แม้ พระธรรมเทศนาก็ไพเราะ. " หญิงนั้น ฟังถ้อยคำของคนพวกนั้นแล้ว จึงบอกแก่พระกาละว่า " ท่านเจ้าข้า ดิฉันอยากจะฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาบ้าง. " เธอห้ามเขาว่า " อย่าไปที่นั่นเลย. " หญิงนั้น ในวันรุ่งขึ้น ก็ขออีก แม้อันพระกาละนั้นห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้งก็ยังอยากจะฟังอยู่นั่นแล. มีคำถามสอดเข้ามาว่า " ก็เหตุไฉน ? เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย. " แก้ว่า " ได้ยินว่า เธอได้มีความเห็นเช่นนี้ว่า ' อุบาสิกานี้ ได้ฟังธรรมในสำนักพระศาสนาแล้วจักแตกจากเรา ' เหตุนั้นเธอจึงได้ห้ามเขาเสีย.

วันหนึ่ง หญิงนั้น บริโภคอาหารเสร็จสมาทานอุโบสถแล้ว

* สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเป็นตัวอย่าง พ.ศ. ๒๔๕๔. และทรงอธิบายไว้ข้างท้าย.

สั่งบุตรีไว้ว่า " แม่ จงอังคาสพระผู้เป็นเจ้าให้ดี " แล้วได้ไปวิหารแต่เช้าเทียว. ฝ่ายบุตรีของเขาก็อังคาสพระกาละโดยเรียบร้อย ในกาลเธอมาถึง เธอถามว่า " อุบาสิกาผู้ใหญ่ไปไหน ? " (นาง) ตอบว่า " ไปวิหารเพื่อฟังธรรม." เธอพอได้ฟังข่าวนั้น ทุรนทุรายอยู่เพราะความกลัดกลุ้มอันตั้งขึ้นในท้อง (ควรจะเป็น อนฺโต ในภายใน) นึกว่า " เดี๋ยวนี้ อุบาสิกานั้นแตกจากเราแล้ว " รีบไป เห็นหญิงนั้นฟังธรรมอยู่ในสำนักพระศาสดาจึงทูลพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า หญิงคนนี้เขลา ไม่เข้าใจธรรมกถาอันละเอียด, อย่าตรัสธรรมกถาอันละเอียดซึ่งประดับด้วยสภาวธรรมมีขันธ์เป็นต้น ตรัสแต่เพียงทานกถาหรือสีลกถาแก่เขาก็พอง "

[สักการะย่อมฆ่าคนถ่อย]

พระศาสดา ทรงทราบอัชฌาสัยของเธอแล้ว ตรัสว่า " เธอเป็นคนปัญญาโฉด อาศัจทิฏฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า, เธอพยายามเพื่อฆ่าตนเอง " แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลให้ปัญญาโฉด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า คัด
ค้านคำสั่งสอนของพระอริยบุคคล ผู้อรหันต์
มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม, บุคคลนั้นย่อมเกิด
มาเพื่อฆ่าตนเหมือนขุยแห่งไม้ไผ่. "

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

" บุคคลใดปัญญาโฉด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามพวกคนผู้กล่าวอยู่ว่า ' จักฟังธรรมก็ดี, ' ว่า ' จักถวายทานก็ดี, ' เพราะกลัวแต่เสื่อมสักการะของตน ชื่อว่าโต้แย้งคำสั่งสอนของพระอริยบุคคลผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม คือพระพุทธเจ้า, การโต้แย้งและทิฏฐิอันเลวทรามนั้นของบุคคลนั้น ย่อมเป็นเหมือนขุยของไม้มีหนามกล่าวคือไม้ไผ่, เหตุนั้น ไม้ไผ่เมื่อตกขุย ย่อมตกเพื่อฆ่าตนเท่านั้นฉันใด; แม้บุคคลนั้นก็ย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน คือว่าเกิดมาเพื่อผลาญตนเอง ฉันนั้น. สมจริง แม้คาถาประพันธ์นี้ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสไว้ว่า :-

" ผลนั้นแลย่อมฆ่าต้นกล้วยเสีย, ผลนั้นแล
ย่อมฆ่าไม้ไผ่เสีย, ผลนั้นแลย่อมฆ่าไม้อ้อเสีย,
ลูกในท้องย่อมฆ่าแม้ม้าอัศดรเสีย ฉันใด,
สักการะก็ย่อมฆ่าบุรุษถ่อยเสีย ฉันนั้น. "

๗. อโห ในที่นี้เป็นพวกอุทานแสดงความเลื่อมใส แปลว่า โอ ไม่ถูก โวหารนั้นแสดงความหลากใจ ความใจ หรือความสังเวช ควรเลือกหาคำภาษาไทยให้ตรงกัน ในที่นี้เลือกคำว่า แม้ มาใช้ ๘. เลขในสั้น ๆ แปลไม่ต้องออกชื่อกัตตาก็ได้ เช่น เธอห้ามเขาว่า อย่าไปที่นั่นเลย. ๙. คำว่า เอวํ กิรสฺส อโหสิ เป็นคำตอบของบทว่า กสฺมา แปลต้องเติมว่า ตสฺมา โส ตํ นิวาเรสิ ไม่เช่นนั้น ใช้คำเพราะเหตุว่า นำข้างต้น ๑๐. คำว่า มหาอุปาสิกา ในที่นี้ หมายความว่า มีบุตรที่กาลภิกษุเรียกว่า อุบาสิกาเหมือนกัน มารดาจึงต้องเป็นอุบาสิกาผู้ใหญ่ ๑๑. ฑาเหน ก็ดี สนฺตปฺปมาโน ก็ดี หมายความร้อนทางใจ ควรแปลให้สม. ๑๒. บทไขของบทหน้า ควรหาคำที่เป็นไวพจน์ของบทนั้นมาแปล เช่นที่นี้ ใช้ฆ่าก็มี. ผลาญก็มี. ๑๓. คำว่า กณฺฏโก ไม้

ในเวลาจบเทศนา อุบาสิกาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระกาลบเถระ จบ.

มีหนาม เป็นสามัญศัพท์ เป็นชื่อของไม้มีหนามทั้งหลายได้หมด แต่ไม่มีหนามทั้งหลาย เผล็ดดอกออกผลแล้ว หาได้ตายทั้งหมด เฉพาะในที่นี้จึงเป็นวิเสสลาภี คือได้อรรถเป็นพิเศษ คือเป็นไม่มีหนามด้วย ออกลูกตายด้วย ซึ่งได้แก่ไม่ไผ่ป่า. จะแปลตรงว่า ไม้ไผ่ ก็ควร, ไม้ไผ่ออกลูก เขาเรียกว่าตกขุยหรือออกขุย ควรใช้ให้ถูกโวหาร.

๙. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล * [๑๓๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่อจุลกาล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตนาว กตํ ปาปํ "** เป็นต้น.

[จุลกาลถูกหาว่าเป็นโจร]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกโจรขุดอุโมงค์ อันเจ้าของทั้งหลายติดตามแล้ว จึงทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้าของอุบาสก ผู้ฟังธรรมกถาในวิหารตลอดราตรี เดินออกจากวิหารแต่เช้าตรู่ มาสู่กรุงสาวัตถีแล้ว ก็หลบหนีไป โดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องมหากาลนั่นแล. พวกมนุษย์เห็นเขาแล้ว พูดว่า " คนนี้ ทำโจรกรรมในราตรีแล้ว ทำทีเหมือนฟังธรรม เที่ยวไป, ท่านทั้งหลายจงช่วยจับมันไว้ ดังนี้แล้ว โบยอุบาสกนั้น.

[จุลกาลรอดตายเพราะนางกุมภทาสีช่วย]

หมู่นางกุมภทาสี เดินไปท่าน้ำ ประสพเหตุนั้น จึงกล่าวว่า " นาย ท่านทั้งหลายจงหลีกไป, ท่านผู้นี้ย่อมไม่ทำกรรมเห็นปานนั้น " ดังนี้แล้ว ให้มนุษย์พวกนั้นปล่อยเขาแล้ว. เข้าไปวิหาร บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " ท่านขอรับ ก็กระผมถูกมนุษย์ทั้งหลายให้ฉิบหายแล้ว, กระผมได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี. " ภิกษุ

* พระมหาอู ป. ธ . ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ทั้งหลาย กราบทูลความนั้นแด่พระตถาคต.

[จะเศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเพราะตน]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย จุลกาลอุบาสก ได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี และความที่ตนไม่ใช่ผู้ทำ; ด้วยว่า ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ ทำบาปกรรมด้วยตนแล้ว ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ในอบายมีนรกเป็นต้น. ส่วนสัตว์ทั้งหลายทำกุศลแล้ว ไปสู่สุคติและนิพพาน ย่อมชื่อว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยตนเอง " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บาปอันผู้ใดทำแล้วด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อม
เศร้าหมองด้วยตน ; บาปอันผู้ใดไม่ทำด้วยตน,
ผู้นั้นย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง; ความบริสุทธิ์
ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน, คนอื่นทำ
คนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้. "

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

อกุศลกรรมเป็นกรรมอันผู้ใดทำแล้วด้วยตน, ผู้นั้นเมื่อเสวยทุกข์ในอบาย ๔ ชื่อว่าย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง; ส่วนบาปอันผู้ใดไม่ได้ทำด้วยตน, ความบริสุทธิ์กล่าวคือกุศลธรรม และความไม่บริสุทธิ์ด้วยตนเอง. ความบริสุทธิ์กล่าวคือกุศลกรรม และความไม่บริสุทธิ์กล่าวคืออกุศลกรรม เป็นของเฉพาะตน คือย่อมเผล็ดผลเฉพาะ

ในตนของสัตว์ผู้ทำทั้งหลาย. บุคคลอื่นทำบุคคลอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ คือ ให้หมดจดไม่ได้เลย ให้เศร้าหมองไม่ได้เลย."

ในกาลจบเทศนา จุลกาลตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล จบ.

๑๐. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ * [๑๒๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอัตต-ทัตถเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน "** เป็นต้น.

[พระเถระพยายามบำเพ็ญประโยชน์]

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสในกาลที่จวนจะปรินิพพาน ว่า " ภิกษุทั้งหลาย โดยกาลล่วงไป ๔ เดือน [แต่วันนี้] เรา จักปรินิพพาน, " ภิกษุประมาณ ๗๐๐ รูป ซึ่งยังเป็นปุถุชน เกิดความ สังเวช ไม่ละสำนักพระศาสดาเลย เที่ยวปรึกษากันว่า " ท่านผู้มี อายุ พวกเราจักทำอะไรหนอแล ? "

ส่วนพระอัตตทัตถเถระ คิดว่า " ข่าวว่า พระศาสดา จัก ปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน, ก็ตัวเรายังเป็นผู้มีราคะไม่ไป ปราศ, เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี่แหละ เราจักพยายาม เพื่อประโยชน์แก่พระอรหันต์. " พระเถรนั้น ย่อมไม่ไปสำนักของ ภิกษุทั้งหลาย. ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า " ผู้มีอายุ ทำไม ? ท่านจึงไม่มาสำนักของพวกกระผมเสียเลย, ท่านไม่ปรึกษา อะไร ๆ " ดังนี้แล้ว ก็นำไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า " พระ เจ้าข้า ภิกษุรูปนี้ ย่อมทำชื่ออย่างนี้. "

พระอัตตทัตถเถระนั้น แม้พระศาสดา ตรัสว่า " เหตุไร ? เธอ จึงทำอย่างนั้น " ก็กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข่าวว่า พระองค์จัก

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน, ข้าพระองค์พยายามเพื่อบรรลุพระอรหันต์ ในเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นี่แหละ."

[ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าบูชาพระศาสดา]

พระศาสดา ประทานสาธุการแก่พระเถระนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความสิเน่หาในเรา, ผู้นั้นควรเป็นดุจอัตตทัตถะ, ด้วยว่าชนทั้งหลายบูชาอยู่ ด้วยวัตถุต่าง ๆ มีของหอมเป็นต้น ย่อมชื่อว่าบูชาเรา, ส่วนผู้บูชาอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมชื่อว่าบูชาเรา; เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุรูปอื่นก็พึงเป็นเช่นอัตตทัตถะ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อม
เสียเพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้มาก, รู้จัก
ประโยชน์ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ขวนขวายใน
ประโยชน์ของตน. "

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

" บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่พึงยังประโยชน์ของตน แม้ประมาณกากณิก[๑]หนึ่งให้เสื่อมเสีย เพราะประโยชน์ของคนอื่น แม้ประมาณค่าตั้งพันทีเดียว. ด้วยว่าประโยชน์ของตนแห่งบุคคลนั้นแล แม้ประ-

๑. เป็นชื่อของมาตราเงินอย่างต่ำที่สุด แทบไม่มีค่าเสียเลย แต่ในที่นี้ เป็นคุณบทของคำว่าประโยชน์ จึงหมายความว่า ประโยชน์ของตนแม้น้อย จนไม่รู้จะประมาณได้ว่าเท่าไหน ก็ไม่ควรให้เสียไป.

มาณกากณิกหนึ่ง ก็ยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้, ประโยชน์ของคนอื่น หาให้สำเร็จไม่. ส่วนสองบาทพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสอย่างนั้น ตรัสด้วยหัวข้อแห่งกัมมัฏฐาน. เพราะฉะนั้น ภิกษุตั้งใจว่า 'เราจะไม่ยังประโยชน์ของตนให้เสื่อมเสีย, ดังนี้แล้ว ก็ไม่พึงยังกิจมีการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เป็นต้น อันบังเกิดขึ้นแก่สงฆ์ หรือวัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมเสีย, ด้วยว่า ภิกษุบำเพ็ญอภิสมาจาริกวัตรให้สมบูรณ์อยู่แลย่อมทำให้แจ้งซึ่งผลทั้งหลายมีอริยผลเป็นต้น. เพราะฉะนั้น การบำเพ็ญวัตรให้บริบูรณ์ แม้นี้ จึงชื่อว่าเป็นประโยชน์ของตนแท้.

อนึ่ง ภิกษุใด มีวิปัสสนาอันปรารภยิ่งแล้ว ปรารถนาการแทงตลอดว่า 'เราจักแทงตลอดในวันนี้ ๆ แหละ' ดังนี้แล้ว ประพฤติอยู่, ภิกษุนั้น แม้ยังวัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมแล้ว ก็พึงทำกิจของตนให้ได้. ก็ภิกษุรู้จักประโยชน์ของตนเห็นปานนั้น คือกำหนดได้ว่า 'นี้เป็นประโยชน์ตนของเรา' พึงเป็นผู้เร่งขวนขวายประกอบในประโยชน์ของตนนั้น."

ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้น ได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผล. เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ภิกษุผู้ประชุมกันทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระอัตตทัตถเถระ จบ.

อัตตวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๒ จบ.

๓. โลกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุหนุ่ม * [๑๓๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" หีนํ ธมฺมํ "** เป็นต้น.

[ภิกษุทะเลาะกับหลานสาวนางวิสาขา]

ได้ยินว่า พระเถระรูปใดรูปหนึ่งพร้อมทั้งภิกษุหนุ่ม ได้ไปสู่เรือนของนางวิสาขาแต่เช้าตรู่. ข้าวต้มประจำย่อมเป็นของอันเขาตกแต่งไว้เป็นนิตย์ เพื่อภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ในเรือนของนางวิสาขา พระเถระฉันข้าวต้มแล้ว ให้ภิกษุหนึ่งนั่งอยู่บนเรือนของนางวิสาขานั้น ส่วนตนได้ไปเรือนหลังอื่น. ก็โดยสมัยนั้น ธิดาของบุตรของนางวิสาขาตั้งอยู่ในฐานะของย่า[๑] ทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลาย. นางกรองน้ำเพื่อภิกษุหนุ่มนั้น เห็นเงาหน้าของตนในตุ่ม จึงหัวเราะ. แม้ภิกษุหนุ่มมองดูนางแล้วก็หัวเราะ. นางเห็นภิกษุหนุ่มนั้นหัวเราะอยู่ จึงกล่าวว่า " คนหัวขาด ย่อมหัวเราะ " ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มด่านางว่า " เธอก็หัวขาด, ถึงมารดาบิดาของเธอก็หัวขาด. " นางร้องไห้ไปสู่สำนักของย่าในโรงครัวใหญ่, เมื่อนางวิสาขา

* พระมหาซุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

๑. หมายความว่า ทำการแทนนางวิสาขาผู้เป็นย่า.

กล่าวว่า " นี้อะไร ? แม่ " จึงบอกเนื้อความนั้น. นางวิสาขานั้น มาสู่สำนักของภิกษุหนุ่มแล้ว พูดว่า " ท่านเจ้าข้า อย่าโกรธแล้ว, คำนั้นเป็นคำไม่หนักนักสำหรับพระผู้เป็นเจ้า ผู้มีผมและเล็บอันตัดแล้ว ผู้มีผ้านุ่งผ้าห่มอันตัดแล้ว ผู้ถือกระเบื้องตัด ณ ท่ามกลาง เที่ยวไปอยู่เพื่อภิกษา. " ภิกษุหนุ่มพูดว่า " เออ อุบาสิกา, ท่านย่อมทราบความที่อาตมาเป็นผู้มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น; การที่หลายของท่านนี้ด่าทำอาตมาว่า ' ผู้มีหัวขาด ' ดังนี้ จักควรหรือ ? " นางวิสาขาไม่ได้อาจเพื่อให้ภิกษุหนุ่มยินยอมเลย (ทั้ง) ไม่ได้อาจเพื่อให้นางทาริกายินยอม. ขณะนั้น พระเถระมาแล้ว ถามว่า " นี้อะไรกัน ? อุบาสิกา " ฟังความนั้นแล้ว เมื่อจะกล่าวสอนภิกษุหนุ่ม จึงพูดว่า " ผู้มีอายุ เธอจงหลีกไป, หญิงนี้ไม่ได้ด่าต่อเธอ ผู้มีผมเล็บและผ้าอันตัดแล้ว ผู้ถือกระเบื้องตัดในท่ามกลามเที่ยวไปอยู่เพื่อภิกษา, เธอจงเป็นผู้นิ่งเสีย. "

ภิกษุหนุ่ม. อย่างนั้น ขอรับ, ท่านไม่คุกคามอุปัฏฐายิกาของตน จักคุกคามกระผมทำไม่ การที่นางด่ากระผมว่า ' ผู้มีหัวขาด ' จักควรหรือ ?

ขณะนั้น พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า " นี้อะไรกัน ? " นางวิสาขากราบทูลประพฤติเหตุนั้นตั้งแต่ต้น.

[พระศาสดาประทานโอวาทแก่ภิกษุหนุ่ม]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผลของภิกษุหนุ่มนั้นแล้ว จึงทรงดำริว่า " เราคล้อยตามภิกษุหนุ่มนี้จะควร " ดังนี้แล้ว จึงตรัสกะนางวิสาขาว่า " วิสาขา ก็ทาริกาของท่านด่าทำ

สาวกทั้งหลายของเราให้เป็นผู้มีศีรษะขาด ด้วยเหตุสักว่ามีผมอันตัดแล้วเป็นต้นนั้นแล ควรหรือ ? " ภิกษุหนุ่ม ลุกขึ้นประคองอัญชลีในทันใดนั่นแล กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบปัญหานั่นด้วยดี, อุปัชฌาย์ของข้าพระองค์และมหาอุบาสิกา ย่อมไม่ทราบด้วยดี. " พระศาสดา ทรงทราบความที่พระองค์เป็นผู้อนุกูลแก่ภิกษุหนุ่มแล้ว ตรัสว่า " ชื่อว่าความเป็นคือหัวเราะปรารภกามคุณเป็นธรรมอันเลว, อนึ่งการเสพธรรมที่ชื่อว่าเลว และการอยู่ร่วมกับความประมาทย่อมไม่ควร " จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว, ไม่พึงอยู่ร่วม
ด้วยความประมาท, ไม่พึงเสพความเห็นผิด,
ไม่พึงเป็นคนรกโลก. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **หีนํ ธมฺมํ** ได้แก่ธรรมคือเบญจกามคุณ. แท้จริง ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น อันชนเลว โดยที่สุดแม้อูฐและโคเป็นต้นพึงเสพ, ธรรมคือเบญจกามคุณ ย่อมให้สัตว์ผู้เสพบังเกิดในฐานทั้งหลายมีนรกเป็นต้นอันเลว เพราะเหตุนั้น ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น จึงชื่อว่าเป็นธรรมเลว; บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลวนั้น. บทว่า **ปมาเทน** ความว่า ไม่พึงอยู่ร่วมแม้ด้วยความประมาท มีอันปล่อยสติเป็นลักษณะ. บทว่า **น เสเวยฺย** ได้แก่ ไม่พึงถือความเห็นผิด. บทว่า **โลกาวฑฺฒโน**

ความว่า ก็ผู้ใดทำอย่างนี้, ผู้นั้นย่อมชื่อว่าเป็นคนรกโลก; เพราะเหตุนั้น (ไม่) พึงเป็นคนรกโลก เพราะไม่ทำอย่างนั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนุ่มตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุหนุ่ม จบ.

๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ * [๑๓๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภพระบิดา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย "** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดา เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ-บุรี โดยเสด็จไปครั้งแรก มีการต้อนรับอันพระญาติทั้งหลายทำแล้ว เสด็จไปสู่นิโครธาราม ทรงนิรมิตรัตนจงกรมในอากาศ จงกรมบนรัตนจงกรมนั้น ทรงแสดงธรรมเพื่อต้องการทำลายมานะของพระญาติทั้งหลายแล้ว. พระญาติทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสแล้ว ถวายบังคมตั้งต้นแต่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช. ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระญาตินั้น. เมื่อมหาชนปรารภฝนนั้น สนทนากันแล้ว พระ-ศาสดาตรัสว่า " ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ ภิกษุทั้งหลาย, ถึงในกาลก่อน ฝนโบกขรพรรษก็ตกในสมาคมแห่งญาติของเราเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว จงตรัสเวสสันตรชาดก[๑]. บรรดาพระญาติซึ่งฟังพระธรรม-เทศนาแล้วหลีกไปอยู่ แม้องค์หนึ่งก็ไม่นิมนต์พระศาสดาแล้ว. แม้พระราชาก็ไม่ทรงนิมนต์เลย ด้วยทรงดำริว่า " บุตรเราไม่มาสู่เรือนของเรา จักไปไหน ? " ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไป; ก็แลครั้นเสด็จไป

* พระมหาชุ่ม ป.ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

๑. ขุ. ชา. มหา. ๒๗/๓๖๕. ตทฏฐกถา. ๑๐/๓๑๕.

แล้ว รับสั่งให้คนตกแต่งข้าวต้มเป็นต้น ให้ปูลาดอาสนะทั้งหลายไว้เพื่อภิกษุมีประมาณ ๒ หมื่น ในพระราชมนเทียร.

วันรุ่งขึ้น พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต ทรงใคร่ครวญว่า " พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย เสด็จถึงพระนครแห่งพระบิดาแล้ว เสด็จตรงไปสู่ตระกูลแห่งพระญาติทีเดียวหรือหนอแล ? หรือว่าเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตโดยลำดับ " ทรงเห็นว่า " เสด็จเที่ยวไปโดยลำดับ " ดังนี้แล้ว จึงเสด็จดำเนินไปเพื่อบิณฑบาตตั้งแต่เรือนหลังแรก. พระมารดาของพระราหุลประทับนั่งบนพื้นปราสาทแลเห็นแล้ว จึงกราบทูลประพฤติเหตุนั้นแด่พระราชา. พระราชาทรงจัดแจงผ้าสาฎกรับเสด็จออกไป ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ตรัสว่า " ลูก เพราะเหตุไร ? ท่านจึงให้ข้าพเจ้าฉิบหาย, ท่านเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ให้ความละอายเกิดขึ้นแล้วแก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน, ขึ้นชื่อว่ากรรมไม่ควรอันท่านทำแล้ว, การที่ท่านเที่ยวไปด้วยวอทองคำเป็นต้น เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ในนครนี้นั้นแหละจึงควร; ท่านให้ข้าพเจ้าละอายทำไม ? "

[การบิณฑบาตเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า]

พระศาสดา. มหาบพิตร อาตมาภาพให้พระองค์ละอายหามิได้, แต่อาตมาภาพย่อมประพฤติตามวงศ์สกุลของตน.

พระราชา. พ่อ ก็การเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่ เป็นวงศ์ของข้าพเจ้าหรือ ?

พระศาสดา ตรัสว่า " มหาบพิตร นั่นมิใช่เป็นวงศ์ของพระ

องค์, แต่นั่นเป็นวงศ์ของอาตมาภาพ; เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่พันหนึ่ง เสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่เหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เมื่อ จะทรงแสดงธรรม ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าว อันตนพึง
ลุกขึ้นยืนรับ, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต,
ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้
และโลกหน้า, บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต,
ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้ทุจริต, ผู้มีปกติประ
พฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้ และโลกหน้า. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุตฺติฏฺเฐ** ความว่า ในก้อนข้าว อันตนพึงลุกขึ้นยืนรับที่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น. บทว่า **นปฺป-มชฺเชยฺย** ความว่า ก็ภิกษุเมื่อให้ธรรมเนียมของผู้เที่ยวไปบิณฑบาต เป็นปกติเสื่อมแล้ว แสวงหาโภชนะอันประณีต ชื่อว่าย่อมประมาท ในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ, แต่ว่าเมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอก เพื่อบิณฑบาตชื่อว่าย่อมไม่ประมาท. ทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงประมาท ในก้อนข้าวที่ตนลุกขึ้นยืนรับ.

บทว่า **ธมฺมํ** ความว่า เมื่อละการแสวงหาอันไม่ควรแล้วเที่ยว ไปตามลำดับตรอก ชื่อว่าพึงประพฤติธรรม คือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา นั้นนั่นแลให้เป็นสุจริต. คำว่า **สุขํ เสติ** นั่น สักว่าเป็นเทศนา อธิบายว่า เมื่อประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ชื่อว่าประ-

พฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขโดยอิริยาบทแม้ทั้ง ๔ ในโลกนี้และโลกหน้า.

สองบทว่า **น ตํ ทุจฺจริตํ** ความว่า เมื่อเที่ยวไปในอโคจรต่างด้วยอโคจรมีหญิงเพศยาเป็นต้น ชื่อว่าย่อมประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษาให้เป็นทุจริต. ไม่ประพฤติอย่างนั้น พึงประพฤติธรรมนั้นให้สุจริต, ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้เป็นทุจริต. คำที่เหลือ มีเนื้อความดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

ในเวลาจบเทศนา พระราชาทรงดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ จบ.

๓. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา * [๑๓๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญวิปัสสนามีประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส "** เป็นต้น.

[ภิกษุถือเอาพยับแดดเป็นอารมณ์]

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า แม้พยายามอยู่ ก็ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษ จึงคิดว่า " พวกเราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษ " กำลังมาสู่สำนักของพระศาสดา เห็นพยับแดดในระหว่างทาง เจริญกัมมัฏฐานมีพยับแดดเป็นอารมณ์นั่นเหละมาแล้ว. ฝนตกในขณะแห่งภิกษุเหล่านั้นเข้าไปสู่วิหารนั่นเอง. ภิกษุเหล่านั้น ยืนที่หน้ามุขนั้น ๆ เห็นฟองน้ำทั้งหลาย ซึ่งตั้งขึ้นแล้ว ด้วยความเร็วแห่งสายน้ำแตกไปอยู่ ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า " อัตภาพแม้นี้ เป็นเช่นกับฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไปเหมือนกัน. " พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงแลดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงแผ่พระโอภาส เหมือนตรัสกับภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" พระยามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็น

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖. วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

อยู่ซึ่งโลก เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ (และ)

เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดด. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มรีจิกํ** คือพยับแดด๑. จริงอยู่ พยับแดด แม้ปรากฏขึ้นแต่ที่ไกลเทียว ด้วยสามารถมีสัณฐานตั้งสัณฐานเรือนเป็นต้น เป็นของเข้าถึงความเป็นรูปที่ถือเอามิได้ เป็นของว่างเปล่าแท้ (ย่อมปรากฏ) แกคนทั้งหลายผู้เข้าไปใกล้อยู่, เพราะเหตุนั้น จงมีอธิบายว่า " พระยามัจจุ ย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลกมีขันธ์เป็นอาทิ เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไป (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดด เพราะความเป็นธรรมชาติว่างเปล่าเป็นอาทิฉะนั้น. "

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหันต์แล้ว ในที่แห่งตนยืนนั่นเอง ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา จบ.

๑. มายา หมายถึง กิริยาที่แสดงให้ผิดไปจากความจริง, การล่อลวง, พุทธมารดา ความศักดิ์สิทธิ์.

๔. เรื่องอภัยราชกุมาร * [๑๔๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอภัยราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ "** เป็นต้น.

[พระกุมารได้รับพระราชทานราชสมบัติ]

ได้ยินว่า เมื่ออภัยราชกุมารนั้น ทรงปราบปรามปัจจันตชนบทให้สงบเสด็จมาแล้ว พระเจ้าพิมพิสารผู้พระบิดา ทรงพอพระทัยแล้ว พระราชทานหญิงฟ้อนคนหนึ่ง ผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับแล้ว ได้พระราชทานราชสมบัติสิ้น ๗ วัน. อภัยราชกุมารนั้น ไม่เสด็จออกภายนอกพระราชมนเทียรเลย เสวยสิริแห่งความเป็นพระราชาสิ้น ๗ วัน เสด็จไปสู่ท่าแม่น้ำในวันที่ ๘ ทรงสรงสนานแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระอุทยาน ประทับนั่งทอดพระเนตรการฟ้อนการขับของหญิงนั้น ดุจสันตติมหาอำมาตย์. ในขณะนั้นเอง แม้นางนั้น ได้ทำกาละด้วยอำนาจกองลมกล้าดุจศัสตรา ดุจหญิงฟ้อนของสันติมหาอำมาตย์. พระกุมารมีความโศกเกิดขึ้นแล้ว เพราะกาลกิริยาของหญิงฟ้อนนั้น ทรงดำริว่า " ผู้อื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักไม่อาจเพื่อให้ความโศกนี้ของเราดับไป " ดังนี้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงให้ความโศกของข้าพระองค์ดังเถิด. "

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖. วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

[อุบายระงับความโศก]

พระศาสดา ทรงปลอบพระกุมารนั้นแล้ว ตรัสว่า " กุมาร ก็ประมาณแห่งน้ำตาทั้งหลาย ที่เธอร้องไห้อยู่ในกาลแห่งหญิงนี้ตาย แล้ว อย่างนี้นี่แลให้เป็นไปแล้ว ย่อมไม่มีในสงสาร ซึ่งมีที่สุดอัน ใคร ๆ รู้ไม่ได้ " ทรงทราบความที่ความโศกเป็นสภาพเบาบางเพราะ เทศนานั้นแล้วจึงตรัสว่า " กุมาร เธออย่าโศกเลย, ข้อนั้นเป็นฐานะ เป็นที่จมลงของชนพาลทั้งหลาย " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ท่านทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้[๑] อันตระการ ดุจ
ราชรถ, ที่พวกคนเขลาหมกอยู่, (แต่) พวกผู้รู้
หาข้องอยู่ไม่. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เอถ ปสฺสถ** พระศาสดา ตรัสหมายเอาพระราชกุมารนั่นเอง. สองบทว่า **อิมํ โลกํ** ได้แก่ อัตภาพ กล่าวคือขันธโลกเป็นต้นนี้. บทว่า **จิตฺตํ** ความว่า อันวิจิตร ด้วยเครื่องประดับมีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น ดุจราชรถอันวิจิตร ด้วยเครื่องประดับมีแก้ว ๗ ประการเป็นอาทิ. สองบทว่า **ยตฺถ พาลา** ความว่า พวกคนเขลาเท่านั้นหมกอยู่ในอัตภาพใด. บทว่า **วิชานตํ** ความว่า แต่สำหรับพวกผู้รู้คือบัณฑิตทั้งหลาย หามีความข้องในกิเลส เครื่องข้องคือราคะเป็นต้นแม้อย่างหนึ่งในอัตภาพนั้นไม่.

๑. พระศาสดาตรัสสองบทว่า เอถ ปสฺสถ ในพระคาถานั้น ทรงหมายเอาจำเพาะ พระราชกุมาร.

ในเวลาจบเทศนา พระราชกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, พระธรรมเทศนาได้ประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอภัยราชกุมาร จบ.

๕. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ * [๑๔๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัมมัชชนเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา "** เป็นต้น.

[ผู้ไม่ประมาทย่อมยังโลกให้สว่าง]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น ไม่ทำเวลาให้เป็นประมาณว่า " เช้าหรือเย็น " ย่อมเที่ยวกวาดอยู่เนือง ๆ. วันหนึ่ง พระเถระนั้น ถือไม้กวาดไปสู่สำนักของพระเรวตเถระ ผู้นั่งในที่พักกลางวันแล้ว กล่าวว่า " พระเถระนี้เป็นผู้เกียจคร้านมาก, บริโภคของที่ชนถวายด้วยศรัทธาแล้วมานั่งอยู่; การที่พระเถระนั่นถือเอาไม่กวาดแล้วกวาดที่แห่งหนึ่งจะไม่ควรหรือ ? " พระเถระ คิดว่า " เราจักให้โอวาทแก่เธอ " ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า " มานี่แน่ะ คุณ. "

พระสัมมัชชนเถระ. อะไร ? ขอรับ.

พระเรวตเถระ. ท่านจงไป, อาบน้ำแล้วจงมา.

พระสัมมัชชนเถระนั้น ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ลำดับนั้น พระเถระให้เธอนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว เมื่อจะกล่าวสอน จึงกล่าวว่า " คุณ ธรรมดาภิกษุเที่ยวกวาดอยู่ตลอดทุกเวลา ไม่ควร, ก็การที่ภิกษุกวาดแต่เช้าตรู่แล้ว เที่ยวบิณฑบาต กลับ

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

จากบิณฑบาตแล้ว มานั่งในที่พักกลางคืนหรือในที่พักกลางวัน สาธยายอาการ ๓๒ เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในอัตภาพแล้ว ลุกขึ้นกวาดในเวลาเย็นจึงควร, อันภิกษุไม่กวาดตลอดกาลเป็นนิตย์ แล้วพึงทำโอกาสชื่อแม้แก่ตน." พระสัมมัชชนเถระนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้ว ไม่นานเท่าไร ก็บรรลุพระอรหันต์. ที่นั้น ๆ ได้รกรุงรังแล้ว.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย กล่าวกะพระสัมมัชชนเถระนั้นว่า "สัมมัชชนเถระผู้มีอายุ ที่นั้น ๆ รกรุงรัง, เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่กวาด ?"

พระสัมมัชชนเถระ. ท่านผู้เจริญ กระผมทำแล้วอย่างนั้น ในเวลาประมาท, บัดนี้ กระผมเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "พระเถระนี้ พยากรณ์อรหัตผล" พระศาสดา ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, บุตรของเราเที่ยวกวาดอยู่ในเวลาประมาทในก่อน, แต่บัดนี้ บุตรของเรายับยั้งอยู่ด้วยความสุขซึ่งเกิดแต่มรรถผล จึงไม่กวาด" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ก็ผู้ใดประมาทในก่อน ภายหลังไม่ประมาท, ผู้
นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนดวงจันทร์
พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น."

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

"บุคคลใด ประมาทแล้วในก่อน ด้วยการทำวัตรและวัตรตอบหรือด้วยการสาธยายเป็นต้น ภายหลังยับยั้งอยู่ด้วยสุขซึ่งเกิดแต่มรรคผล

ชื่อว่า ย่อมไม่ประมาท, บุคคลนั้น ย่อมยังโลกมีขันธ์เป็นต้นนี้ให้สว่าง คือ ย่อมทำให้แสงสว่างเป็นอันเดียวกันได้ ด้วยมรรคญาณ เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอกเป็นต้น ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ฉะนั้น. "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสัมมัชชนเถระ จบ.

๖. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ * [๑๔๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอังคุลิมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ "** เป็นต้น.

[ต้นคดปลายตรงใช้ได้]

เรื่อง บัณฑิตพึงทราบด้วยสามารถแห่งอังคุลิมาลสูตร[๑]นั่นแล. ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา บรรลุพระอรหันต์แล้ว. ครั้งนั้นแล ท่านพระอังคุลิมาลไปแล้วในที่ลับหลีกเร้นอยู่ เสวยวิมุติสุขแล้ว, เปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า :-

" ก็ผู้ใด ประมาทแล้วในก่อน ภายหลังไม่
ประมาท, ผู้นั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือน
ดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น. "

ครั้นเปล่งอุทานแล้ว ก็ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ. ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุ พระเถระบังเกิดแล้ว ณ ที่ไหนหนอแล ?. พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำปรารภถึงที่บังเกิดของพระอังคุลิมาลเถระ พระเจ้าข้า, " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บุตร

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.
๑. ม. ม. ๑๓/๔๗๗.

เราปรินิพพานแล้ว, " เมื่อภิกษุทั้งหลาย ทูลถามว่า " พระอังคุลิมาลเถระ ฆ่ามนุษย์มีประมาณเท่านี้ ปรินิพพานแล้วหรือ ? พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, เพราะอังคุลิมาลนั้น ไม่ได้กัลยาณมิตรสักคนหนึ่ง จึงได้ทำบาปมีประมาณเท่านี้ ในกาลก่อน, แต่ภายหลัง เธอได้กัลยาณมิตรเป็นปัจจัย จึงได้เป็นผู้ไม่ประมาท; เหตุนั้น บาปกรรมนั้น อันบุตรของเราละได้ด้วยกุศล " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลใด ละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วยกุศล, บุคคลนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุสเลน** พระศาสดาตรัสหมายเอาพระอรหัตมรรค. คำที่เหลือ มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ จบ.

๗. เรื่องธิดาของนายช่างหูก * [๑๔๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเจดีย์ชื่อว่าอัคคาฬวะ ทรงปรารภธิดาของนายช่างหูกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อนฺธภูโต อยํ โลโก "** เป็นต้น.

[คนเจริญมรณสติไม่กลัวตาย]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกชาวเมืองอาฬวี เมื่อพระศาสดาถึงเมืองอาฬวีแล้ว ได้ทูลนิมนต์ถวายทานแล้ว. พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนาในเวลาเสร็จภัตกิจ จึงตรัสว่า " ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า ' ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน, ความตายของเราแน่นอน, เราพึงตายแน่แท้, ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด, ชีวิตของเราไม่เที่ยง, ความตายเที่ยง; ' ก็มรณะอันชนทั้งหลายใดไม่เจริญแล้ว, ในกาลที่สุด ชนทั้งหลายนั้น ย่อมถึงความสะดุ้ง ร้องอย่างขลาดกลัวอยู่ทำกาละ เหมือนบุรุษเห็นอสรพิษแล้วกลัวฉะนั้น; ส่วนมรณะอันชนทั้งหลายใดเจริญแล้ว ชนทั้งหลายนั้น ย่อมไม่สะดุ้งในกาลที่สุด ดุจบุรุษเห็นอสรพิษแต่ไกลเทียว แล้วก็เอาท่อนไม้เขี่ยทิ้งไปยืนอยู่ฉะนั้น; เพราะฉะนั้นมรณะสติอันท่านทั้งหลายพึงเจริญ. "

[พระศาสดาเสด็จประทานโอวาทธิดาช่างหูก]

พวกชนที่เหลือฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ได้เป็นผู้ขวนขวาย

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ ฯ แปล.

ในกิจของตนอย่างเดียว. ส่วนธิดาของนายช่างหูกอายุ ๑๖ ปีคนหนึ่ง คิดว่า " โอ ธรรมดาถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลายอัศจรรย์ เราเจริญมรณสติจึงควร " ดังนี้แล้ว ก็เจริญมรณสติอย่างเดียวตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน. ฝ่ายพระศาสดาเสด็จออกจากเมืองอาฬวีนั้นแล้ว ก็ได้เสด็จไปพระเชตวัน. นางกุมาริกาแม้นั้น ก็เจริญมรณสติสิ้น ๓ ปีทีเดียว. ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูโลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นนางกุมาริกานั้น เข้าไปในภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญว่า " เหตุอะไรหนอ ? จักมี " ทรงทราบว่า " นางกุมาริกานี้เจริญมรณสติแล้วสิ้น ๓ ปี ตั้งแต่วันที่ฟังธรรมเทศนาของเรา, บัดนี้ เราไปในที่นั้นแล้ว ถามปัญหา ๔ ข้อกะนางกุมาริกานี้ เมื่อนางแก้ปัญหาอยู่ จักให้สาธุการในฐานะ ๔ แล้วภาษิตคาถานี้, ในเวลาจบคาถา นางกุมาริกานั้น จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล, เพราะอาศัยนางกุมาริกานั้น เทศนาจักมีประโยชน์แม้แก่มหาชน " ดังนี้แล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จออกจากพระเชตวัน ไปสู่อัคคาฬววิหารโดยลำดับ. ชาวเมืองอาฬวี ทราบว่า " พระศาสดาเสด็จมาแล้ว " จึงไปวิหาร ทูลนิมนต์แล้ว. แม้นางกุมาริกานั้น ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา มีใจยินดีว่า " ข่าวว่า พระมหาโคดมพุทธเจ้า ผู้พระบิดา[๑] ผู้เป็นใหญ่ เป็นพระอาจารย์ผู้มีพักตร์ดังพระ-จันทร์เพ็ญ ของเราเสด็จมาแล้ว " จึงคิดว่า " พระศาสดา ผู้มีวรรณะดังทองคำ อันเราเคยเห็น ในที่สุด ๓ ปี แต่วันนี้, บัดนี้ เราจักได้เห็นพระสรีระซึ่งมีวรรณะดังทองคำ และฟังธรรมอันเป็นโอวาท

๑. แปลตามเชิงอรรถ ถ้าแปลตามฉบับไทยก็แยกเป็น ๒ ประโยค.

ซึ่งมีโอชะอันไพเราะ (จับใจ) ของพระศาสดานั้น."

ฝ่ายบิดาของนาง เมื่อจะไปสู่โรงหูก ได้สั่งไว้ว่า "แม่ ผ้าสาฎก ซึ่งเป็นของคนอื่น เรายกขึ้นไว้ (กำลังทอ), ผ้านั้นประมาณคืบหนึ่ง ยังไม่สำเร็จ; เราจะให้ผ้านั้นเสร็จในวันนี้, เจ้ากรอด้ายหลอดแล้ว พึงนำมาให้แก่พ่อโดยเร็ว." นางกุมาริกานั้น คิดว่า "เราใคร่จะฟังธรรมของพระศาสดา, ก็บิดาสั่งเราไว้อย่างนี้; เราจะฟังธรรมของพระศาสดาหรือหนอแล หรือจะกรอด้ายหลอดแล้วนำไปให้แก่บิดา ?" ครั้งนั้น นางกุมาริกานั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า "เมื่อเราไม่นำด้ายหลอดไปให้ บิดาพึงโบยเราบ้าง พึงตีเราบ้าง, เพราะฉะนั้น เรากรอด้ายหลอดให้แก่ท่านแล้ว จึงจักฟังธรรมในภายหลัง" ดังนี้แล้ว จึงนั่งกรอด้ายหลอดอยู่บนตั่ง. แม้พวกชาวเมืองอาฬวีอังคาสพระศาสดาแล้ว ได้รับบาตร ยืนอยู่เพื่อต้องการอนุโมทนา. พระศาสดาประทับนิ่งแล้ว ด้วยทรงดำริว่า "เราอาศัยกุลธิดาใดมาแล้วสิ้นทาง ๓๐ โยชน์, กุลธิดานั้น ไม่มีโอกาสแม้ในวันนี้, เมื่อกุลธิดานั้นได้โอกาสแล้วเราจักทำอนุโมทนา." ก็ใคร ๆ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมไม่อาจเพื่อจะทูลอะไร ๆ กะพระศาสดา ผู้ทรงนิ่งอย่างนั้นได้. แม้นางกุมาริกานั้นแล กรอด้วยหลอดแล้วใส่ในกระเช้า เดินไปสู่สำนักของบิดา ถึงที่สุดของบริษัทแล้ว ก็ได้เดินแลดูพระศาสดาไป. แม้พระศาสดา ก็ทรงชะเง้อ[๑]ทอดพระเนตรนางกุมาริกานั้น. ถึงนางกุมาริกานั้นก็ได้ทราบแล้ว โดยอาการที่พระศาสดาทอด

๑. คีวํ อุกฺขิปิตฺวา.

พระเนตรเหมือนกันว่า " พระศาสดา ประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้น ทอดพระเนตรเราอยู่ ย่อมทรงหวังการมาของเรา, ย่อมทรงหวังการมาสู่สำนักของพระองค์ทีเดียว. " นางวางกระเช้าด้ายหลอดแล้วได้ไปยังสำนักของพระศาสดา.

ถามว่า " ก็เพราะเหตุอะไร ? พระศาสดา จึงทอดพระเนตรนางกุมาริกานั้น. "

แก้ว่า " ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงปริวิตกอย่างนี้ว่า ' นางกุมาริกานั้น เมื่อไปจากที่นี้ ทำกาลกิริยาอย่างปุถุชนแล้ว จักเป็นผู้มีคติไม่แน่นอน, แต่มาสู่สำนักของเราแล้วไปอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว จักเป็นผู้มีคติแน่นอน เกิดในดุสิตวิมาน. " นัยว่า ในวันนั้น ชื่อว่าความพ้นจากความตายไม่มีแก่นางกุมาริกานั้น.

นางกุมาริกานั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยเครื่องหมายอันพระศาสดาทอดพระเนตรนั่นแล เข้าไปสู่ระหว่างแห่งพระรัศมีมีพรรณ ๖ ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

[พระศาสดาตรัสถามปัญหากะธิดาช่างหูก]

ในขณะที่นางกุมาริกานั้น ถวายบังคมพระศาสดาผู้ประทับนั่งนิ่งในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้นแล้ว ยืนอยู่นั่นแล พระศาสดา ตรัสกะนางว่า " กุมาริกา เธอ มาจากไหน ? "

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอ จักไป ณ ที่ไหน ?

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอไม่ทราบหรือ ?

กุมาริกา. ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอ ทราบหรือ ?

กุมาริกา. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกะนางกุมารกานั้น ด้วยประการฉะนี้.

มหาชน โพนทนาว่า " ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงดู, ธิดาของช่างหูกนี้ พูดคำอันตนปรารถนาแล้ว ๆ กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสว่า ' เธอมาจากไหน ? ' ธิดาของช่างหูกนี้ ควรพูดว่า ' จากเรือนของช่างหูก, ' เมื่อตรัสว่า ' เธอ จะไปไหน ? ' ก็ควรกล่าวว่า ' ไปโรงของช่างหูก ' มิใช่หรือ ?. พระศาสดา ทรงกระทำมหาชนให้เงียบเสียงแล้ว ตรัสถามว่า " กุมาริกา เธอ เมื่อเรากล่าวว่า ' มาจากไหน ? ' เพราะเหตุไร เธอจึงตอบว่า ' ไม่ทราบ ? "

กุมาริกา. พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบความที่หม่อมฉันมาจากเรือนช่างหูก, แต่พระองค์เมื่อตรัสถามว่า ' เธอ มาจากไหน ? ' ย่อมตรัสถามว่า ' เธอ มาจากที่ไหน จึงเกิดแล้วในที่นี้ ? ' แต่หม่อนฉัน ย่อมไม่ทราบว่า ' ก็เรามาแล้วจากไหน จึงเกิดในที่นี้ ? "

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการเป็นครั้งแรกแก่นางกุมาริกานั้นว่า " ดีละ ดีละ กุมาริกา, ปัญหาอันเราถามแล้วนั่น

แล อันเธอแก้ได้แล้ว" แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า "เธอ อันเรา ถามแล้วว่า 'เธอ จักไป ณ ที่ไหน?' เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า 'ไม่ทราบ?'

กุมาริกา. พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบหม่อมฉันผู้ถือกระเช้าด้ายหลอดเดินไปยังโรงของช่างหูก, พระองค์ย่อมตรัสถามว่า 'ก็เธอไปจากโลกนี้แล้ว จักเกิดในที่ไหน?' ก็หม่อมฉันจุติจากโลกนี้แล้วย่อมไม่ทราบว่า 'จักไปเกิดในที่ไหน?'

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการแก่นางเป็นครั้งที่ ๒ ว่า "ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแล เธอแก้ได้แล้ว" แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า "เมื่อเช่นนั้น เธอ อันเราถามว่า 'ไม่ทราบหรือ?' เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า 'ทราบ?"

กุมาริกา. พระเจ้าข้า หม่อนฉันย่อมทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น, เหตุนั้น จึงกราบทูลอย่างนั้น.

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการแก่นางเป็นครั้งที่ ๓ ว่า "ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแล เธอแก้ได้แล้ว" แล้วตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอ อันเราถามว่า 'เธอย่อมทราบหรือ?' เพราะเหตุไร จึงพูดว่า 'ไม่ทราบ?"

กุมาริกา. หม่อมฉันย่อมทราบแต่ภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น พระเจ้าข้า, แต่ย่อมไม่ทราบว่า 'จักตายในเวลากลางคืนกลางวันหรือเวลาเช้าเป็นต้น ในกาลชื่อโน้น, เพราะเหตุนั้น จึงพูด

อย่างนั้น. "

[คนมีปัญญาชื่อว่ามีจักษุ]

ลำดับนั้น พระศาสดา ประทานสาธุการครั้งที่ ๔ แก่นางว่า " ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแล เธอแก้ได้แล้ว " แล้วตรัสเตือนบริษัทว่า " พวกท่านย่อมไม่ทราบถ้อยคำชื่อมีประมาณเท่านี้ ที่นางกุมาริกานี้กล่าวแล้ว, ย่อมโพนทนาอย่างเดียวเท่านั้น; เพราะจักษุคือปัญญาของชนเหล่าใดไม่มี, ชนเหล่านั้น เป็น (ดุจ) คนบอดทีเดียว; จักษุคือปัญญาของชนเหล่าใดมีอยู่, ชนเหล่านั้นนั่นแล เป็นผู้มีจักษุ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" สัตวโลกนี้เป็นเหมือนคนบอด, ในโลกนี้น้อย
คน จะเห็นแจ้งได้, น้อยคนจะไปในสวรรค์
เหมือนนกหลุดแล้วจากข่าย (มีน้อย) ฉะนั้น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อยํ โลโก** ความว่า โลกิยมหาชนนี้ ชื่อว่าเป็นเหมือนคนบอด เพราะไม่มีจักษุคือปัญญา. สองบทว่า **ตนุเกตฺถ** ความว่า ชนในโลกนี้น้อยคน คือไม่มาก จะเห็นแจ้งด้วยสามารถแห่งไตรลักษณ์มีไม่เที่ยงเป็นต้น. บทว่า **ชาลมุตฺโต ว** ความว่า บรรดาฝูงนกกระจาบที่นายพรานนกผู้ฉลาดตลบด้วยข่ายจับเอาอยู่ นกกระจาบบางตัวเท่านั้น ย่อมหลุดจากข่ายได้, ที่เหลือ ย่อมเข้าไปสู่ภายในข่ายทั้งนั้น ฉันใด; บรรดาสัตว์ที่ข่ายคือมารรวบไว้แล้ว

สัตว์เป็นอันมาก ย่อมมีปกติไปสู่อบาย, น้อยคนคือบางคนเท่านั้น ไปในสวรรค์ คือย่อมถึงสุคติหรือนิพพาน ฉันนั้น.

ในเวลาจบเทศนา นางกุมาริกานั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน.

[ธิดาช่างหูกตายไปเกิดในดุสิตภพ]

แม้นางกุมาริกานั้น ได้ถือกระเช้าด้ายหลอดไปสู้สำนักของบิดาแล้ว. แม้บิดานั้น ก็นั่งหลับแล้ว. เมื่อนางไม่กำหนดแล้ว น้อมกระเช้าด้ายหลอดเข้าไปอยู่ กระเช้าด้ายหลอดระทบที่สุดฟืม ทำเสียงตกไป. บิดานั้น ตื่นขึ้นแล้ว ฉุดที่สุดฟืมไป ด้วยนิมิตที่ตนจับเอาแล้วนั่นเอง. ที่สุดฟืมไปประหารนางกุมาริกานั้นที่อก. นางทำกาละ ณ ที่นั้นนั่นเอง บังเกิดแล้วในดุสิตภพ. ลำดับนั้น บิดาของนางเมื่อแลดูนางได้เห็นนางมีสรีระทั้งสิ้นเปื้อนด้วยโลหิตล้มลงตายแล้ว. ลำดับนั้นความโศกใหญ่บังเกิดขึ้นแก่บิดานั้น. เขาร้องไห้อยู่ด้วยคิดว่า " ผู้อื่นจักไม่สามารถเพื่อยังความโศกของเราให้ดับได้ " จึงไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว กราบทูลว่า " พระเจ้าข้าของพระองค์จงยังความโศกของข้าพระองค์ให้ดับ. " พระศาสดา ทรงปลอดเขาแล้ว ตรัสว่า " ท่านอย่าโศกแล้ว, เพราะว่าน้ำตาของท่านอันไหลออกแล้ว ในกาลเป็นที่ตายแห่งธิดาของท่านด้วยอาการอย่างนี้นั่นแล ในสงสารที่สุดที่ใคร ๆ ไม่รู้แล้ว เป็นของยิ่งกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสอนมตัคคสูตร. เขามีความโศก

เบาบาง ทูลขอบรรพชากะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว ต่อกาลไม่นานเลย บรรลุพระอรหันต์แล้ว ดังนี้แล.

เรื่องธิดาของนายช่างหูก จบ.

๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป * [๑๔๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ "** เป็นต้น.

[ผู้เจริญอิทธิบาทย่อมเหาะไปได้]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ภิกษุผู้มีปกติอยู่ในทิศมีประมาณ ๓๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระศาสดา. พระอานนทเถระมาในเวลาที่ทำวัตรแด่พระศาสดา เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว คิดว่า " เมื่อพระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วยภิกษุเหล่านี้แล้ว เราจักทำวัตร " ดังนี้แล้ว จึงได้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู. แม้พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วยภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็ตรัสกถาอันปรารภธรรมซึ่งเป็นเครื่องให้ระลึกถึง แก่ภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดฟังธรรมกถานั้นแล้ว บรรลุพระอรหันต์ ได้เหาะไปทางอากาศ. พระอานนทเถระ เมื่อภิกษุเหล่านั้นชักช้าอยู่ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า " พระเจ้าข้า ภิกษุมีประมาณ ๓๐ รูปมาแล้ว ณ ที่นี้, ภิกษุเหล่านั้นไปไหน ? "

พระศาสดา. ไปแล้ว อานนท์.

พระอานนท์. ไปโดยทางไหน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ทางอากาศ อานนท์.

พระอานนท์. ก็ภิกษุเหล่านั้น เป็นพระขีณาสพหรือ ? พระเจ้าข้า.

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

พระศาสดา. อย่างนั้น อานนท์, ภิกษุเหล่านั้นฟังธรรมในสำนักเรา บรรลุพระอรหันต์แล้ว.

ก็ในขณะนั้น หงส์ทั้งหลายไปโดยอากาศแล้ว. พระศาสดาตรัสว่า " อานนท์ อิทธิบาท ๔ อันผู้ใดแลเจริญดีแล้ว, ผู้นั้น ย่อมไปโดยอากาศ ดุจหงส์ฉะนั้น " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" หงส์ทั้งหลาย ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์,
ท่านผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์,
ธีรชนชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออก
ไปจากโลกได้. "

[แก้อรรถ]

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า :-

" หงส์เหล่านี้ ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์คือในอากาศ. ก็อิทธิบาทอันชนเหล่าใดเจริญดีแล้ว, ชนแม้เหล่านั้น ย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์. แม้ธีรชนทั้งหลายคือบัณฑิต ชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไป คือย่อมสลัดออกจากโลกคือวัฏฏะนี้ ได้แก่ ถึงพระนิพพาน. "

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป จบ.

๙. เรื่องนางจิญจมาณวิกา * [๑๔๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนาง-จิญจมาณวิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" เอกธมฺมมตีตสฺส "** เป็นต้น.

[พวกเดียรถีย์ริษยาพระพุทธศาสนา]

ความพิสดารว่า ในปฐมโพธิกาล เมื่อสาวกของพระทศพล มีมากหาประมาณมิได้, เมื่อพวกเทวดาและมนุษย์หยั่งลงสู่อริยภูมิ, เมื่อพระคุณสมุทัยของพระศาสดาแผ่ไปแล้ว, ลาภสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว. พวกเดียรถีย์ เป็นผู้เช่นกับแสงหิ่งห้อยในเวลาดวงอาทิตย์ขึ้น เป็นผู้เสื่อมลาภสักการะ. พวกเดียรถีย์เหล่านั้น ยืนในระหว่างถนน แม้ประกาศให้พวกมนุษย์รู้แจ้งอยู่อย่างนี้ว่า " พระสมณโคดมเท่านั้นหรือ เป็นพระพุทธเจ้า, แม้พวกเราก็เป็นพระพระพุทธเจ้า; ทานที่เขาให้แล้วแก่พระสมณโคดมนั้นเท่านั้นหรือ มีผลมาก, ทานที่เขาให้แล้วแม้แก่เราทั้งหลายก็มีผลมากเหมือนกัน; ท่านทั้งหลาย จงให้ จงทำ แก่เราทั้งหลายบ้าง " ดังนี้แล้ว ไม่ได้ลาภ-สักการะแล้ว ประชุมคิดกันในที่ลับว่า " พวกเรา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ในระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย พึงยังลาภสักการะให้ฉิบหาย โดยอุบายอะไรหนอแล ? " กาลนั้น ในกรุงสาวัตถี มี

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

นางปริพพาชิกาคนหนึ่ง ชื่อว่าจิญจมาณวิกา เป็นผู้ทรงรูปอันเลอโฉม ถึงความเลิศด้วยความงาม เสมือนนางเทพอัปสรฉะนั้น. รัศมีย่อมเปล่งออกจากสรีระของนางนั้น.

[นางจิญจมาณวิการับอาสาพวกเดียรถีย์]

ลำดับนั้น เดียรถีย์ผู้มีความรู้เฉียบแหลมคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า " เราทั้งหลายอาศัยนางจิญจมาณวิกา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ยังลาภสักการะ (ของเธอ) ให้ฉิบหายได้. " เดียรถีย์เหล่านั้น รับรองว่า " อุบายนี้ มีอยู่. " ต่อมา นางจิญจมาณวิกานั้นไปสู่อารามของเดียรถีย์ ไหว้แล้วได้ยืนอยู่. พวกเดียรถีย์ไม่พูดกับนาง. นางจึงคิดว่า " เรามีโทษอะไรหนอแล ? " แม้พูดครั้งที่ ๓ ว่า " พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันไหว้ " ดังนี้แล้ว จึงพูดว่า " พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันมีโทษอะไรหนอแล ? เพราะเหตุอะไร ท่านทั้งหลายจึงไม่พูดกับดิฉัน ? "

เดียรถีย์. น้องหญิง เจ้าย่อมไม่ทราบซึ่งพระสมณโคดม ผู้เบียดเบียนเราทั้งหลาย เที่ยวทำเราทั้งหลายให้เสื่อมลาภสักการะหรือ ?

นางจิญจมาณวิกา. ดิฉันยังไม่ทราบ เจ้าข้า, ก็ในเรื่องนี้ดิฉัน ควรทำอย่างไรเล่า ?

เดียรถีย์. น้องหญิง ถ้าเจ้าปรารถนาความสุขแก่เราทั้งหลายไซร้, จงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมแล้ว ยังลาภสักการะให้ฉิบหายเพราะอาศัยตน.

นางกล่าวว่า " ดีละ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย, ข้อนี้จงเป็นภาระ

ของดิฉันเอง, ท่านทั้งหลายอย่าคิดแล้ว " ดังนี้แล้ว หลีกไป ห่มผ้ามีสีดุจแมลงค่อมทอง มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือมุ่งหน้าตรงพระเชตวันไปอยู่ ในสมัยเป็นที่ฟังธรรมกถาแห่งชนชาวเมืองสาวัตถีแล้วออกไปจากพระเชตวัน ตั้งแต่กาลนั้น เพราะความที่นางเป็นผู้ฉลาดในมายาของหญิง, เมื่อผู้อื่นถามว่า " นางจะไปไหนในเวลานี้ ? " จึงกล่าวว่า " ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราไป " พักอยู่ในวัดของเดียรถีย์ในที่ใกล้พระเชตวัน เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกออกจากพระนครแต่เช้าตรู่ ด้วยหวังว่า " จักถวายบังคมพระผู้มีพระภาค " (นาง) ทำทีเหมือนอยู่ในพระเชตวันเข้าไปสู่พระนคร, เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกถามว่า " ท่านอยู่ ณ ที่ไหน ? " แล้วจึงกล่าวว่า " ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราอยู่ " โดยกาลล่วงไป ๑ เดือน ๒ เดือน เมื่อถูกถาม จึงกล่าวว่า " เราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม ในพระเชตวัน " ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่ปุถุชนทั้งหลายว่า " ข้อนั้นจริงหรือไม่หนอ ? " โดยกาลล่วงไป ๓-๔ เดือน เอาท่อนผ้าพันท้อง แสดงเพศของหญิงมีครรภ์ ให้เหล่าชนอันธพาลถือเอาว่า " ครรภ์บังเกิดขึ้น เพราะอาศัยพระสมณ-โคดม " โดยกาลล่วงไป ๘-๙ เดือน ผูกไม้กลมไว้ที่ท้องห่มผ้าทับข้างบน ให้ทุบหลังมือและเท้าด้วยไม้คางโค แสดงอาการบวมขึ้นมีอินทรีย์บอบช้ำ เมื่อพระตถาคตประทับนั่งแสดงธรรมบนธรรมาสน์ที่ประดับแล้วในเวลาเย็น, ไปสู่ธรรมสภา ยืนตรงพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว กล่าวว่า " มหามรณะ พระองค์ (ดีแต่) แสดงธรรม

แก่มหาชนเท่านั้น, เสียงของพระองค์ไพเราะ, พระโอษฐ์ของพระองค์สนิท; ส่วนหม่อมฉัน อาศัยพระองค์ได้เกิดมีครรภ์ครบกำหนดแล้ว, พระองค์ไม่ทรงทราบเรือนเป็นที่คลอดของหม่อมฉัน, ไม่ทรงทราบเครื่องครรภบริหารมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น. เมื่อไม่ทรงทำเอง ก็ไม่ตรัสบอกพระเจ้าโกศล หรืออนาถบิณฑิกะ หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกา คนใดคนหนึ่ง แม้บรรดาอุปัฏฐากทั้งหลายว่า ' ท่านจงทำกิจที่ควรทำแก่นางจิญจมาณวิกานี้, พระองค์ทรงรู้แต่จะอภิรมย์เท่านั้น, ไม่ทรงรู้ครรภบริหาร " เป็นเหมือนพยายามจับก้อนคูถปามณฑลพระจันทร์ฉะนั้น ด่าพระตถาคตในท่ามกลางบริษัทแล้ว.

พระตถาคต ทรงงดธรรมกถาแล้ว เมื่อจะทรงบันลือเยี่ยงอย่างสีหะ จึงตรัสว่า " น้องหญิง ความที่คำอันเจ้ากล่าวแล้ว จะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้น ย่อมรู้. "

นางจิญจมาณวิกา. อย่างนั้น มหาสมณะ ข้อนั้น เกิดแล้วโดยความที่ท่านและหม่อมฉันทราบแล้ว.

[เทพบุตรทำลายกลอุบายของนางจิญจมาณวิกา]

ขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน. ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทราบว่า " นางจิญจมาณวิกา ย่อมด่าพระตถาคตด้วยคำไม่เป็นจริง " แล้วทรงดำริว่า " เราจักชำระเรื่องนี้ให้หมดจด " จึงเสด็จมากับเทพบุตร ๔ องค์. เทพบุตรทั้งหลายแปลงเป็นลูกหนูกัดเชือกที่ผูกท่อนไม้กลม ด้วยอันแทะทีเดียวเท่านั้น. ลมพัดเวิกผ้าห่มขึ้น. ไม้กลมพลัดตกลงบนหลังเท้าของนางจิญจมาณวิกานั้น. ปลาย

เท้าทั้ง ๒ ข้างแตกแล้ว. มนุษย์ทั้งหลายก็พูดว่า " แน่ะนางกาลกัณณี เจ้าด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า " ถ่มเขฬะลงบนศีรษะ มีมือถือก้อนดิน และท่อนไม้ ฉุดลากออกจากพระเชตวัน.

[นางจิญจมาณวิกาถูกแผ่นดินสูบ]

ครั้นในเวลานางล่วงคลองพระเนตรของพระตถาคตไป แผ่นดินใหญ่แตกแยกให้ช่องแล้ว. เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจี. นางจิญจ-มาณวิกานั้น ไปเกิดในอเวจี เป็นเหมือนห่มผ้ากัมพลที่ตระกูลให้. ลาภสักการะของพวกอัญญเดียรถีย์เสื่อมแล้ว. (แต่กลับ) เจริญแก่พระทศพลโดยประมาณยิ่ง.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย นางจิญจมาณวิกาด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ควรทักษิณาอันเลิศ ผู้มีคุณอันยิ่งอย่างนี้ ด้วยคำไม่จริง จึงถึงความพินาศใหญ่แล้ว." พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำชื่อนี้, " แล้วตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เท่านั้นหามิได้, ถึงในกาลก่อน นางจิญจมาณวิกานั่น ก็ด่าเราด้วยคำไม่จริง ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว จึงตรัสมหาปทุมชาดก[๑] ในทวาทสนิบาตนี้ให้พิสดารว่า :-

" ผู้เป็นใหญ่ไม่เห็นโทษน้อยใหญ่ ของผู้อื่นโดย

๑. ขุ. ชา. ทฺวาทสก. ๒๗/๓๓๘. ตฏฺฐกถา. ๖/๑๓๐.

ประการทั้งปวงแล้ว ไม่ทันพิจารณาเห็นเอง ไม่พึงลงอาชญา."

[พระโพธิสัตว์ถูกทิ้งลงในเหวแต่ไม่ตาย]

(พระองค์ตรัสว่า) "ได้ยินว่า ในกาลนั้น นางจิญจมาณวิกานั้น เป็นผู้ร่วมสามีของพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงนามว่ามหาปทุมกุมาร เป็นอัครมเหสีของพระราชา เชิญชวนพระมหาสัตว์ด้วยอสัทธรรม ไม่ได้ความยินยอมของพระโพธิสัตว์นั้น แล้วทำประการแปลกในตนด้วยตนเอง แสดงอาการลวงว่าเป็นไข้ จึงกราบทูลแด่พระราชาว่า "พระราชโอรสของพระองค์ ยังหม่อมฉันผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ให้ถึงประการแปลกนี้." พระราชากริ้ว ทิ้งพระมหาสัตว์ไปในเหวเป็นที่ทิ้งโจร.

ลำดับนั้น เทวดาผู้สิงอยู่ในท้องแห่งภูเขา (หุบเขา) รับพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ให้ประดิษฐานอยู่ในห้องพังพาน ของพระยานาค. พระยานาคนำพระมหานัตว์นั้นไปสู่ภพนาค ทรงรับรองด้วยราชสมบัติกึ่งหนึ่ง. พระมหาสัตว์นั้นอยู่ในภพนาคนั้นสิ้นปีหนึ่ง ใคร่จะบวช จึงมาสู่หิมวันตประเทศ บวชแล้ว ให้ฌานและอภิญญาบังเกิดแล้ว.

[พระโพธิสัตว์ถวายพระโอวาทแก่พระราชา]

ต่อมา พรานไพรผู้หนึ่งเห็นพระมหาสัตว์นั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระราชา. พระราชาเสด็จไปสู่สำนักของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว มีปฏิสันถารอันพระมหาสัตว์ทำแล้ว ทรงทราบประพฤติเหตุนั้นทั้งหมด ทรงเชื้อเชิญพระมหาสัตว์ด้วยราชสมบัติ อันพระมหาสัตว์นั้นถวาย

โอวาทว่า " กิจด้วยราชสมบัติของหม่อมฉันไม่มี, ก็พระองค์จงอย่าให้ราชธรรม ๑๐ ประการกำเริบ ทรงละการถึงอคติเสียแล้ว เสวยราชสมบัติโดยธรรมเถิด " ดังนี้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงกันแสง เสด็จไปสู่พระนคร จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลายในระหว่างหนทางว่า " เราถึงความพลัดพรากจากบุตรซึ่งสมบูรณ์ด้วยอาจาระอย่างนี้เพราะอาศัยใคร ? "

อำมาตย์. เพราะอาศัยพระอัครมเหสี พระเจ้าข้า.

พระราชา รับสั่งให้จับพระอัครมเหสีนั้นให้มีเท้าขึ้นแล้ว ทิ้งไปในเหวที่ทิ้งโจร เสด็จเข้าไปสู่พระนคร เสวยราชสมบัติโดยธรรม. มหาปทุมกุมารในกาลนั้น ได้เป็นพระมหาสัตว์, หญิงร่วมสามีของพระมารดา ได้เป็นนางจิญจมาณวิกา.

พระศาสดา ครั้นทรงประกาศเนื้อความนี้แล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ก็ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม อันบุคคลผู้ละคำสัตย์ซึ่งเป็นธรรมอย่างเอกแล้ว ตั้งอยู่ในมุสาวาท ผู้มีปรโลกอันสละแล้ว ไม่พึงทำย่อมไม่มี " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บาปอันชนผู้ก้าวล่วงธรรมอย่างเอกเสีย ผู้มัก
พูดเท็จ ผู้มีปรโลกอันล่วงเลยเสียแล้ว ไม่พึงทำ
ย่อมไม่มี. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอกธมฺมํ** คือ ซึ่งคำสัตย์. บทว่า **มุสาวาทิสฺส** ความว่า บรรดาคำพูด ๑๐ คำ คำสัตย์แม้สักคำหนึ่ง

ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด, อันผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่าผู้มักพูดเท็จ. บาทพระคาถาว่า **วิติณฺณปรโลกสฺส** ได้แก่ ผู้มีปรโลกอันปล่อยเสียแล้ว. ก็บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมไม่พบสมบัติ ๓ อย่างเหล่านี้ คือ มนุษยสมบัติ เทพสมบัติ นิพพานสมบัติในอวสาน. สองบทว่า **นตฺถิ ปาปํ** ความว่า ความสงสัยว่าบาปชื่อนี้ อันบุคคลนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ไม่พึงทำดังนี้ ย่อมไม่มี.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางจิญจมาณวิกา จบ.

๑๐. เรื่องอสทิสทาน * [๑๔๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอสทิสทาน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ "** เป็นต้น.

[พระราชาถวายทานแข่งกับราษฎร]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระศาสดาเสด็จจาริกไปแล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ เป็นบริวาร เสด็จเข้าไปในพระเชตวัน. พระราชาเสด็จไปวิหาร ทูลนิมนต์พระศาสดา ในวันรุ่งขึ้น ทรงตระเตรียมอาคันตุกทานแล้ว จึงตรัสเรียกชาวพระนครว่า " จงดูทานของเรา. " ชาวพระนครมาเห็นทานของพระราชาแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ทูลนิมนต์พระศาสดา ตระเตรียมทานแล้ว ส่ง (ข่าวไปกราบทูล) แด่พระราชาว่า " ขอพระองค์ผู้เป็นสมมติเทพ จงทอดพระเนตรทานของพวกข้าพระองค์. " พระราชาเสด็จไปทอดพระเนตรทานของชาวพระนครเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า " ทานอันยิ่งกว่าทานของเราอันชนเหล่านี้ทำแล้ว, เราจักทำทานอีก " จึงรับสั่งให้ตระเตรียมทานแล้วแม้ในวันรุ่งขึ้น. แม้ชาวพระนครเห็นทานนั้นแล้ว ในวันรุ่งขึ้น จึงตระเตรียม (ทาน) แล้ว ด้วยประการฉะนี้. ด้วยอาการอย่างนี้ พระราชาไม่ทรงอาจเพื่อให้ชาวพระนครแพ้ได้เลย, ชาวพระนครก็

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

ไม่อาจเพื่อให้พระราชาแพ้ได้. ต่อมาในวาระที่ ๖ ชาวพระนครเพิ่มขึ้นร้อยเท่าพันเท่า ตระเตรียมทาน โดยประการที่ใคร ๆ ไม่อาจจะพูดได้ว่า " วัตถุชื่อนี้ ไม่มีในทานของชาวพระนครเหล่านี้. " พระราชาทอดพระเนตรทานนั้นแล้ว ทรงดำริอยู่ว่า " ถ้าเราจักไม่อาจเพื่อทำทานให้ยิ่งกว่าทานของชาวพระนครเหล่านี้ไซร้, ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิตเล่า " ดังนี้แล้ว ได้บรรทมดำริถึงอุบายอยู่.

[พระนางมัลลิกาทรงจัดทาน]

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกาเทวี เข้าไปเฝ้าท้าวเธอแล้ว ทูลถามว่า " ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะเหตุไร พระองค์จึงเป็นผู้บรรทมอย่างนี้ ? เพราะเหตุไร อินทรีย์ของพระองค์ จึงเป็นดุจเหน็ดเหนื่อยแล้ว ? " พระราชาตรัสว่า " เทวี บัดนี้ เธอยังไม่ทราบหรือ ? "

พระเทวี. หม่อมฉันยังไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

ท้าวเธอตรัสบอกเนื้อความนั้น แก่พระนางแล้ว.

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกากราบทูลท้าวเธอว่า " ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์อย่าทรงดำริเลย, พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน อันชาวพระนครทั้งหลายให้พ่ายแพ้อยู่ พระองค์เคยทอดพระเนตรหรือหรือเคยสดับแล้วที่ไหน ?, หม่อมฉันจักจัดแจงทานแทนพระองค์. "

พระนาง กราบทูลแด่ท่าวเธออย่างนี้ เพราะความที่พระนางเป็นผู้ใคร่จะจัดแจงอสทิสทานแล้วกราบทูลว่า " ข้าแต่พระมหาราชเจ้าของพระองค์จงรับสั่งให้เขาทำ มณฑปสำหรับนั่ง ภายในวงเวียน

ด้วยไม้เรียบที่ทำด้วยไม้สาละ และไม้ขานาง เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป, พวกภิกษุที่เหลือจักนั่งภายนอกวงเวียน; ขอจงรับสั่งให้ทำเศวตฉัตร ๕๐๐ คัน, ช้างประมาณ ๕๐๐ เชือก จักถือเศวตฉัตรเหล่านั้น ยืนกั้นอยู่เบื้องบนแห่งภิกษุ ๕๐๐ รูป, ขอจงรับสั่งให้ทำเรือสำเร็จด้วยทองคำอันมีสีสุก สัก ๘ ลำ หรือ ๑๐ ลำ, เรือเหล่านั้นจักมี ณ ท่ามกลางมณฑป, เจ้าหญิงองค์หนึ่ง ๆ จักนั่งบดของหอมอยู่ในระหว่างภิกษุ ๒ รูป ๆ, เจ้าหญิงองค์หนึ่ง ๆ จักถือพัดยืนพัดภิกษุ ๒ รูป ๆ, เจ้าหญิงที่เหลือ จักนำของหอมที่บดแล้ว ๆ มาใส่ในเรือทองคำทั้งหลาย, บรรดาเจ้าหญิงเหล่านั้น เจ้าหญิงบางพวกจักถือกำดอกอุบลเขียว เคล้าของหอมที่ใส่ไว้ในเรือทองคำแล้ว จักให้ภิกษุรับเอากลิ่นอบ; เพราะเจ้าหญิงไม่มีแก่ชาวพระนครเลยทีเดียว, เศวตฉัตรก็ไม่มี, ช้างก็ไม้มี, ชาวพระนครจักพ่ายแพ้ด้วยเหตุเหล่านี้, ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์จงรับสั่งให้ทำอย่างนี้เถิด." พระราชาทรงรับว่า "ดีละ พระเทวี, เรื่องอันงาม เจ้าบอกแล้ว" จึงรับสั่งให้ทำกิจทั้งสิ้นโดยทำนองที่พระนางกราบทูลแล้วทีเดียว. ก็ช้างเชือกหนึ่งยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระราชา ตรัสกะพระนางมัลลิกาว่า "นางผู้เจริญ ช้างเชือกหนึ่ง ยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง, เราจักทำอย่างไร?"

พระเทวี. ช้าง ๕๐๐ เชือกไม่มีหรือ? พระเจ้าข้า.

พระราชา. มีอยู่ เทวี, แต่ช่างที่เหลือ เป็นช้างดุร้อย, ช้างเหล่านั้น พอเห็นภิกษุทั้งหลายเข้า ย่อมเป็นสัตว์ดุร้าย เหมือนลม

เวรัมภา."

พระเทวี. ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันทราบที่เป็นที่ยืนถือฉัตรของลูกช้างซึ่งดุร้ายเชือกหนึ่ง.

พระราชา. เราจักเอาช้างยืน ณ ที่ไหน ?

พระเทวี. ยืน ณ ที่ใกล้ของพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าอังคุลิมาล.

พระราชารับสั่งให้บุรุษทำแล้วอย่างนั้น. ลูกช้างสอดหางเข้าในระหว่างขา ได้ปรบหูทั้ง ๒ หลับตายืนอยู่แล้ว. มหาชนแลดูช้างที่ทรงเศวตฉัตรเพื่อพระเถระเท่านั้น ด้วยคิดว่า "นี่เป็นอาการของช้างดุร้าย ชื่อเห็นปานนี้, (ท่าน) พระอังคุลิมาลเถระย่อมทำได้." พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิ่งใด เป็นกัปปิยภัณฑ์หรือเป็นอกัปปิยภัณฑ์ ในโรงทานนี้ หม่อมฉันย่อมถวายสิ่งนั้นทั้งหมดแด่พระองค์เท่านั้น."

[ทานที่พระนางมัลลิกาจัดชื่ออสทิสทาน]

ก็ในทานนั้นแล ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฏิ เป็นอันพระราชาทรงบริจาค โดยวันเดียวเท่านั้น. ก็ของ ๔ อย่าง คือ เศวตฉัตร ๑ บังลังก์สำหรับนั่ง ๑ เชิงบาตร ๑ ตั่งสำหรับเช็ดเท้า ๑ เป็นของหาค่ามิได้เทียว เพื่อพระศาสดา. ใคร ๆ ผู้สามารถเพื่อทำทานเห็นปานนี้แล้ว ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ได้มีแล้วอีก; เพราะเหตุนั้นนั่นแล ทานนั้นจึงปรากฏว่า "อสทิสทาน." ได้ยินว่าอสทิสทาน

นั้น มีแด่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ครั้งเดียวเท่านั้น. สตรีเท่านั้น ย่อมจักแจง (ทาน) เพื่อพระศาสดาและภิกษุทั้งปวง.

[ลักษณะของคนดีคนชั่ว]

ก็อำมาตย์ของพระราชาได้มี ๒ คน คือ กาฬะ ๑ ชุณหะ ๑. บรรดาอำมาตย์ ๒ คนนั้น กาฬอำมาตย์ คิดว่า " โอ ความเสื่อมรอบแห่งราชตระกูล, ทรัพย์ประมาณ ๑๔ โกฏิ ถึงความสิ้นไปโดยวันเดียวเท่านั้น, ภิกษุเหล่านี้ บริโภคทานแล้ว จักไปนอนหลับ; โอ ราชตระกูลฉิบหายแล้ว. " ส่วนชุณหอำมาตย์ คิดว่า " แม้ทานของพระราชา, ก็ใคร ๆ ไม่ดำรงในความเป็นพระราชา ไม่อาจเพื่อถวายทานเห็นปานนี้ได้, พระราชาชื่อว่าไม่ให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวง ย่อมไม่มี; ก็เราอนุโมทนาทานนี้.

ในที่สุดภัตกิจแห่งพระศาสดา พระราชาทรงรับบาตรเพื่อต้องการอนุโมทนา. พระศาสดา ทรงดำริว่า " พระราชา ถวายมหาทานเหมือนให้ห้วงน้ำใหญ่เป็นไปอยู่ : มหาชนได้อาจเพื่อยังจิตให้เลื่อมใสหรือไม่หนอ ? " พระองค์ทรงทราบวารจิต ของอำมาตย์เหล่านั้นแล้ว ทรงทราบว่า " ถ้าเราจักทำอนุโมทนาให้สมควรแก่ทานของพระราชาไซร้; ศีรษะของกาฬอำมาตย์จักแตก ๗ เสี่ยง, ชุณหอำมาตย์จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล " ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอำมาตย์ จึงตรัสพระคาถา ๔ บาทเท่านั้น แด่พระราชาผู้ทรงถวายทานเห็นปานนี้ ประทับยืนอยู่แล้ว เสด็จลุกจาอาสนะไปสู่พระวิหาร.

[ตรัสสรรเสริญพระอังคุลิมาล]

ภิกษุทั้งหลาย ถามพระอังคุลิมาลเถระว่า " ผู้มีอายุ ท่านเห็นช้างดุร้ายยืนทรงฉัตร ไม่กลัวหรือหนอแล ? "

พระอังคุลิมาล. ผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่กลัว.

ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอังคุลิมาล ย่อมพยากรณ์อรหัตผล. " พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย อังคุลิมาลย่อมไม่กลัว, เพราะว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เช่นกับบุตรของเรา เสมอด้วยโคผู้ตัวประเสริฐในระหว่างแห่งโคผู้คือพระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่กลัว " ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถาในพราหมณวรรคว่า :-

" เรากล่าวบุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แกล้ว
กล้า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ
ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้ล้างแล้ว ผู้ตรัสรู้แล้ว นั้นว่า
เป็นพราหมณ์. "

แม้พระราชา ถึงความโทมนัสว่า " พระศาสดาไม่ทรงทำอนุโมทนา ให้สมควรแก่เราผู้ถวายทานแล้วยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนี้ ตรัสเพียงพระคาถาเท่านั้นแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะไป, เราจักเป็นอันไม่ทำทานให้สมควรแก่พระศาสดา ทำทานอันไม่สมควรเสียแล้ว, เราจักเป็นอันไม่ถวายกัปปิยพัณฑ์ ถวายแต่อกัปปิยภัณฑ์ถ่ายเดียวเสียแล้ว, เราพึงเป็นผู้อันพระศาสดาทรงขุ่นเคืองเสียแล้ว, การทำอนุโมทนาอันสมควรแก่ทาน ของผู้ใดผู้หนึ่งนั้นแล จึงควร "

ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปสู่วิหาร ถวายบังคับพระศาสดาแล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานที่ควรจะถวาย หม่อมฉันมิได้ถวายแล้วหรือหนอ หรือหม่อมฉัน มิได้ถวายกัปปิยภัณฑ์อันสมควรแก่ทาน ถวายแต่อกัปปิยภัณฑ์เท่านั้น ? "

พระศาสดา. นี่อย่างไร ? มหาบพิตร.

พระราชา. พระองค์ไม่ทรงทำอนุโมทนา ที่สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน.

พระศาสดา. มหาบพิตร พระองค์ถวายทานอันสมควรแล้วทีเดียว. ก็ทานนั่น ชื่อว่าอสทิสทาน, ใคร ๆ อาจเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ครั้งเดียวเท่านั้น, ธรรมดาทานเห็นปานนี้ เป็นของยากที่บุคคลจะถวายอีก.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่ทรงทำอนุโมทนา ให้สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เพราะบริษัทไม่บริสุทธิ์ มหาบพิตร.

พระราชา. โทษอะไรหนอแล ของบริษัท ? พระเจ้าข้า.

[พระราชาทรงเนรเทศอำมาตย์ชั่ว]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสบอกวารจิต ของอำมาตย์ทั้ง ๒ คนแล้ว ตรัสบอกความที่อนุโมทนา เป็นอันพระองค์อาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอำมาตย์ จึงไม่ทรงทำแล้วแก่ท้าวเธอ. พระราชาตรัสถามว่า " กาฬะ ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้จริงหรือ ? " เมื่อ

เขาทูลว่า " จริง " จึงตรัสว่า " เมื่อเราพร้อมกับบุตรภรรยาของเรา มิได้ถือเอาของมีอยู่ของท่าน ให้ของมีอยู่ของตน, เบียดเบียนอะไรท่าน ? สิ่งใดที่เราให้แก่ท่านแล้ว, สิ่งนั้นจงเป็นอันให้เลยทีเดียว; แต่ท่านจงออกไปจากแว่นแคว้นของเรา " ดังนี้แล้ว จึงทรงเนรเทศกาฬอำมาตย์นั้นออกจากแว่นแคว้น แล้วรับสั่งให้เรียกชุณหอำมาตย์มา ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้ จริงหรือ ? " เมื่อเขาทูลว่า " จริง " จึงตรัสว่า " ดีละ ลุง, เราเลื่อมใส (ขอบใจ), ท่านจงรับราชสมบัติของเราแล้ว ให้ทานสิ้น ๗ วัน โดยทำนองที่เราให้แล้วนั่นแล " ทรงมอบราชสมบัติแก่เขาสิ้น ๗ วันแล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทอดพระเนตรการทำของคนพาล, เขาได้ให้ความลบหลู่ในทาน ที่หม่อมฉันถวายแล้วอย่างนี้. "

[คนตระหนี่ไปเทวโลกไม่ได้]

พระศาสดา ตรัสว่า " อย่างนั้น มหาบพิตร, ขึ้นชื่อว่าพวกคนพาล ไม่ยินดีทานของผู้อื่น เป็นผู้มีทุคติเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้า, ส่วนพวกนักปราชญ์อนุโมทนาทานแม้ของชนเหล่าอื่น จึงเป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" พวกคนตระหนี่จะไปสู่เทวโลกไม่ได้เลย, พวก
ชนพาลแล ย่อมไม่สรรเสริญทาน, ส่วน
นักปราชญ์ อนุโมทนาทานอยู่ เพราะเหตุนั้น
นั่นเอง นักปราชญ์นั้น จึงเป็นผู้มีสุขในโลกหน้า. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กทริยา** คือผู้มีความตระหนี่ถี่เหนียวแน่น. ผู้ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ชื่อว่าพวกพาล. บัณฑิตชื่อว่า ธีรชน. สองบทว่า **สุขี ปรตฺถ** ความว่า ธีรชนนั้น เมื่อเสวยทิพยสมบัติ ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขในโลกหน้า เพราะบุญอันสำเร็จแต่การอนุโมทนาทานนั้นนั่นเอง.

ในเวลาจบเทศนา ชุณหอำมาตย์ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว. ชุณหอำมาตย์ ครั้นเป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ถวายทานโดยทำนองที่พระราชาถวายแล้วสิ้น ๗ วันเหมือนกัน ดังนี้แล.

เรื่องอสทิสทาน จบ.

๑๑. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี * [๑๔๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของท่านอนาถบิณฑิกะ ชื่อว่า กาละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปฐพฺยา เอกรชฺเชน "** เป็นต้น.

[บิดาจ้างบุตรให้ฟังธรรม]

ได้ยินว่า นายกาละนั้น เป็นบุตรเศรษฐี ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธาเช่นนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะไปสู่สำนักของพระศาสดาเลย, ไม่ปรารถนาจะเห็นในเวลาพระศาสดาเสด็จมาสู่เรือน, ไม่ปรารถนาจะฟังธรรม, ไม่ปรารภนาจะทำการขวนขวายแก่สงฆ์; แม้ถูกบิดาพูดว่า " เจ้าอย่าทำอย่างนี้ พ่อ " ก็ไม่ฟังคำของท่าน.

ลำดับนั้น บิดาของเขาคิดว่า " เจ้ากาละนี้ เมื่อถือทิฏฐิเห็นปานนี้เที่ยวไป จักเป็นผู้มีอเวจีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า; ก็เมื่อเรายังเห็นอยู่ บุตรของเราพึงไปสู่นรก, ข้อนั้นไม่สมควรแก่เราเลย; ก็ขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่เพ่งเล็ง เพราะการให้ทรัพย์ ไม่มีในโลกนี้เลย, เราจักทำลายทิฏฐิของบุตรนั้นด้วยทรัพย์. "

ลำดับนั้น เศรษฐี พูดกะนายกาละนั้นว่า " พ่อ เจ้าจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ไปสู่วิหารฟังธรรมแล้ว มาเถิด, เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า. "

* พระมหาชุ่ม ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

กาละ. จักให้หรือ ? พ่อ.

เศรษฐี. จักให้ ลูก.

นายกาละนั้น รับปฏิญญา ๓ ครั้งแล้ว เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไปสู่วิหารแล้ว. แต่กิจด้วยการฟังธรรมของเขาไม่มี; เขานอนในที่ตามความสำราญแล้ว ได้ไปบ้านแต่เช้าตรู่. ลำดับนั้น บิดาของเขาพูดว่า " บุตรของเราได้เป็นผู้รักษาอุโบสถ, ท่านทั้งหลายจงนำข้าวต้มเป็นต้นมาแก่เขาเร็ว " ดังนี้แล้ว ก็สั่งคนใช้ให้ ๆ. นายกาละนั้น ห้ามอาหารเสีย ด้วยพูดว่า " เรายังมิได้รับกหาปณะจักไม่บริโภค. " ลำดับนั้น บิดาของเขาเมื่ออดทนการรบกวนไม่ได้ จึงให้ห่อกหาปณะแล้ว. นายกาละนั้น ต่อรับกหาปณะนั้นไว้ด้วยมือแล้วจึงบริโภคอาหาร.

ต่อมาในวันรุ่งขึ้น เศรษฐีส่งเขาไป ด้วยพูดว่า " พ่อ เราจักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า, เจ้ายืนตรงพระพักตร์ของบพระศาสดาเรียนเอาบทแห่งธรรมให้ได้บทหนึ่งแล้วพึงมา. " เขาไปวิหาร ยืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา ได้เป็นผู้ใคร่จะเรียนเอาบทแห่งธรรมบทเดียวเท่านั้นแล้วหนีไป. ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา. เขากำหนดบทนั้นไม่ได้แล้ว จึงได้ยืนฟังแล้วเทียว ด้วยคิดว่า " เราจักเรียนบทต่อไป. " นัยว่าชนทั้งหลาย ต่อฟังอยู่ ด้วยคิดว่า " เราจักเรียนให้ได้ " ชื่อว่าฟังโดยเคารพ.

ก็ธรรมดา เมื่อชนทั้งหลาย ฟังอยู่อย่างนี้ ธรรมย่อมให้โสดาปัตติมรรคเป็นต้น. ถึงนายกาละนั้น ก็ฟังอยู่ด้วยคิดว่า " จัก

เรียนให้ได้." แม้พระศาสดา ก็ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา. เขากำลังยืนฟังอยู่เทียว ด้วยคิดว่า "จักเรียนบทต่อไป" จึงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล.

[บรรลุโสดาปัตติผลแล้วไม่รับค่าจ้าง]

ในวันรุ่งขึ้น นายกาละนั้นเข้าไปสู่กรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทีเดียว. มหาเศรษฐีพอเห็นเขาก็คิดว่า "วันนี้เราชอบใจอาการของบุตร." แม้นายกาละนั้นก็ได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า "โอหนอ วันนี้ บิดาของเรา ไม่พึงให้กหาปณะในที่ใกล้พระศาสดา. พึงปกปิดความที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถเพราะเหตุแห่งกหาปณะไว้." แต่พระศาสดา ได้ทรงทราบความที่นายกาละนั้น เป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะแล้วในวันวาน. มหาเศรษฐีให้ถวายข้าวต้มแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว จึงสั่งให้ ๆ แม้แก่บุตร. นายกาละนั้นเป็นผู้นั่งนิ่งเทียว ดื่มข้าวต้ม เคี้ยวของควรเคี้ยว บริโภคภัต.

ในเวลาเสร็จภัตกิจของพระศาสดา มหาเศรษฐีให้บุคคลวางห่อกหาปณะพันหนึ่งไว้ตรงหน้าบุตรแล้ว พูดว่า "พ่อ พ่อพูดว่า 'จักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า' จึงให้เจ้าสมาทานอุโบสถ ส่งไปวิหาร, นี้กหาปณะพันหนึ่งของเจ้า." นายกาละนั้น เห็นกหาปณะที่บิดาให้เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดา ละอายอยู่ จึงพูดว่า "ผมไม่ต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลาย" แม้ถูกบิดาพูดว่า "จงรับเถิดพ่อ" ก็ไม่รับแล้ว.

[โสดาปัตติผลเลิศกว่าสมบัติทุกอย่าง]

ลำดับนั้น บิดาของเขาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ ข้าพระองค์ ชอบใจอาการของบุตร " เมื่อพระศาสดา ตรัสถามว่า " อะไร ? มหาเศรษฐี " จึงกราบทูลว่า " ในวันก่อน บุตรของข้าพระองค์นี้ อันข้าพระองค์พูดว่า ' เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า ' แล้ว ส่งไปวิหาร ในวันรุ่งขึ้น ยังไม่ได้รับกหาปณะแล้ว ไม่ปรารถนาจะบริโภค; แต่วันนี้ เขาไม่ปรารภนากหาปณะแม้ที่ข้าพระองค์ให้." พระศาสดาตรัสว่า " อย่างนั้น มหาเศรษฐี, วันนี้ โสดาปัตติผลนั่นแล ของบุตรของท่านประเสริฐแม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" โสดาปัตติผล ประเสริฐกว่าความเป็นเอกราช
ในแผ่นดิน กว่าการไปสู่สวรรค์ และกว่าความ
เป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ปฐพฺยา เอกรชฺเชน** คือกว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ. บาทพระคาถาว่า **สคฺคสฺส คมเนน วา** ความว่า กว่าการถึงสวรรค์ ๒๖ ชั้น. บาทพระคาถาว่า **สพฺพ-โลกาธิปจฺเจน** ความว่า กว่าความเป็นใหญ่ในโลก มีประมาณเท่านั้น ๆ คือในโลกทั้งปวง พร้อมด้วยนาค ครุฑ และเวมานิกเปรต.

บาทพระคาถาว่า **โสตาปตฺติผลํ วรํ** ความว่า เพราะพระราชา แม้เสวยราชสมบัติในที่มีประมาณเท่านั้น ก็เป็นผู้ไม่พ้นจากนรกเป็นต้นได้เลย, ส่วนพระโสดาบัน เป็นผู้มีประตูอบายอันปิดแล้ว แม้มีกำลังเพลากว่าพระโสดาบันทั้งสิ้น ก็ไม่เกิดในภพที่ ๘; ฉะนั้นโสดาปัตติผลนั่นแล จึงประเสริฐ คือสูงสุด.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี จบ.

โลกวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๓ จบ.

๑๔. พุทธวรรค วรรณนา

๑. เรื่องมารธิดา * [๑๔๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่โพธิมัณฑสถาน ทรงปรารภธิดามาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยสฺส ชิตํ "** เป็นต้น.

[พราหมณ์หาสามีให้ลูกสาว]

ก็พระศาสดา ทรงยังพระธรรมเทศนาให้ตั้งขึ้นที่กรุงสาวัตถีแล้ว ตรัสแก่พราหมณ์ชื่อมาคันทิยะ ในแคว้นกุรุอีก.

ทราบว่า ในแคว้นกุรุ ธิดาของมาคันทิยพราหมณ์ ชื่อว่ามาคันทิยาเหมือนกัน ได้เป็นผู้มีรูปงามเลอโฉม. พราหมณมหาศาลเป็นอันมาก และเหล่าขัตติยมหาศาลอยากได้นางมาคันทิยานั้น จึงส่งข่าวไปแก่มาคันทิยะว่า " ขอจงให้ธิดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด." แม้มาคันทิยพราหมณ์ ก็ห้ามพราหมณมหาศาลและขัตติยมหาศาลเสียทั้งหมดเหมือนกันว่า " พวกท่าน ไม่สมควรแก่ธิดาของข้าพเจ้า." ต่อมาวันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตวโลก ทรงเห็นมาคันทิยพราหมณ์นั้น เข้าไปภายในแห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์ จึงทรงใคร่ครวญว่า " จักมีเหตุอะไรหนอ ? " ได้ทรง

* พระมหาสนธิ์ ป. ธ. ๕ (บัดนี้เป็นพระญาณวโรดม) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

เห็นอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์และนางพราหมณี. ฝ่ายพราหมณ์ก็บำเรอไฟอยู่เป็นนิตย์ ภายนอกบ้าน. พระศาสดาได้ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังที่นั้นแต่เช้าตรู่. พราหมณ์ตรวจดูรูปสิริของพระศาสดา พลางคิดว่า " ขึ้นชื่อว่าบุรุษในโลกนี้ ที่จะเหมือนด้วยบุรุษคนนี้ไม่มี, บุรุษคนนี้ เป็นผู้สมควรแก่ธิดาของเรา, เราจักให้ธิดาแก่บุรุษคนนี้ " แล้วกราบทูลพระศาสดาว่า " สมณะเรามีธิดาอยู่คนหนึ่ง, เรายังไม่เห็นบุรุษผู้ที่สมควรแก่นาง จึงไม่ได้ให้นางแก่ใคร ๆ เลย, ส่วนท่านเป็นผู้สมควรแก่นาง, เราใคร่จะให้ธิดาแก่ท่านทำให้เป็นหญิงบำเรอบาท, ท่านจงรออยู่ในที่นี้แหละ จนกว่าเราจะนำธิดานั้นมา. " พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว ไม่ทรงยินดีเลย (แต่) ไม่ทรงห้าม.

[รอยพระบาทจะปรากฏเพราะทรงอธิษฐาน]

ฝ่ายพราหมณ์ ไปเรือนแล้ว บอกกะนางพราหมณีว่า " นางผู้เจริญ วันนี้ เราเห็นบุรุษผู้สมควรแก่ธิดาของเราแล้ว, พวกเราจักให้ธิดานั้นแก่เขา " ให้ธิดาตกแต่งกายแล้ว ได้พาไปยังที่นั้นพร้อมด้วยนางพราหมณี แม้มหาชนก็ตื่นเต้น พากันออกไป (ดู). พระศาสดา ไม่ได้ประทับยืนอยู่ในที่ที่พราหมณ์บอกไว้ ทรงแสดงเจดีย์คือรอยพระบาทไว้ ในนั้นแล้ว ได้ประทับยืนเสียในที่อื่น. ทราบว่าเจดีย์คือรอยพระบาท ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ที่พระองค์ทรงอธิษฐานว่า " บุคคลชื่อโน้น จงเห็น เจดีย์รอยเท้านี้ " แล้วทรงเหยียบไว้เท่านั้น. ชื่อว่า ผู้ที่จะเห็นเจดีย์คือรอยพระบาท

นั้นในที่ที่เหลือไม่มี. พราหมณ์ ถูกนางพราหมณีผู้ไปกับตนถามว่า "บุรุษนั้นอยู่ที่ไหน" จึงบอกว่า "ฉันได้สั่งเขาไว้แล้วว่า 'ท่านจงรออยู่ที่นี้' พลางมองหาอยู่พบรอยพระบาทแล้ว จึงชี้ว่า "นี้รอยเท้าของเขา."

[รอยเท้าเป็นเครื่องแสดงลักษณะของคน]

นางพราหมณีนั้น กล่าวว่า "พราหมณ์ นี้ ไม่ใช้รอยเท้าของบุคคลผู้บริโภคกาม" เพราะความที่นางเป็นคนฉลาดในมนต์เครื่องทำนายลักษณะ, เมื่อพราหมณ์พูดว่า "นางผู้เจริญ เจ้าเห็นจระเข้ในตุ่มน้ำ, สมณะนั้น เราบอกแล้วว่า 'เราจักให้ธิดาแก่เขา,' ถึงเขาก็รับคำของเราแล้ว," กล่าวว่า "พราหมณ์ ท่านบอกอย่างนั้นก็จริง, ถึงดังนั้น รอยเท้านี้ เป็นรอยเท้าของผู้หมดกิเลสทีเดียว" ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :-

"ก็คนเจ้าราคะ พึงมีรอยเท้ากระหย่ง (เว้ากลาง),
คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันส้นบีบ (หนัก
ส้น), คนเจ้าโมโหย่อมมีรอยเท้าจิกลง (หนักทาง
ปลายเท้า), คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วมี
รอยเท้าเช่นนี้ นี้."

ทีนั้น พราหมณ์จึงบอกนางพราหมณีว่า "นางผู้เจริญ เจ้าอย่าอึงไป, จงเป็นผู้นิ่งมาเถิด" ไปพบพระศาสดาแล้ว จึงแสดงแก่นางพราหมณีนั้นว่า "นี้ คือ บุรุษคนนั้น" แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า "สมณะ เราจักให้ธิดา." พระศาสดา ไม่ตรัสว่า "เรา

ไม่ต้องการด้วยธิดาของท่าน" (กลับ) ตรัสว่า "พราหมณ์ เราจักบอกเหตุสักอย่างหนึ่งแก่ท่าน. ท่านจักฟังไหม?" เมื่อพราหมณ์ทูลว่า "สมณะผู้เจริญ ท่านจงกล่าว, ข้าพเจ้าจักฟัง." จึงทรงนำเรื่องอดีต ตั้งแต่ครั้งออกมหาภิเนษกรมณ์มาแสดงแล้ว.

กถาโดยย่อในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้ :-

"พระมหาสัตว์ ทรงละสิริราชสมบัติแล้ว ทรงขึ้นม้ากัณฐกะ (ม้าสีขาว) มีนายฉันนะเป็นสหาย เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ เมื่อมารยืนอยู่ที่ประตูแห่งพระนคร กล่าวว่า "สิทธัตถะ ท่านจงกลับเสียเถิด, แต่วันนี้ไปในวันที่ ๗ จักกรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน" จึงตรัสว่า "มาร ถึงเราก็รู้จักกรัตนะนั้น, แต่เราไม่มีความต้องการด้วยจักกรัตนะนั้น."

มาร. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านออกไปเพื่อประโยชน์อะไร?

พระมหาสัตว์. เพื่อประโยชน์แก่สัพพัญญุตญาณ.

มาร. ถ้าเช่นนั้น ตั้งแต่วันนี้ไป บรรดาวิตกทั้ง ๓ มีกามวิตกเป็นต้น ท่านจักต้องตรึกวิตกแม้สักอย่างหนึ่ง, เราจักรู้กิจที่ควรทำแก่ท่าน.

ตั้งแต่นั้นมา มารนั้น คอยเพ่งจับผิด ติดตามพระมหาสัตว์ไป ๗ ปี. แม้พระศาสดาทรงประพฤติทุกรกิริยาสิ้น ๖ ปี ทรงอาศัยการกระทำ (ความเพียร) ของบุรุษ เฉพาะพระองค์ ทรงแทงตลอดซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ เสวยวิมุติสุข (สุขอันเกิดจากความพ้นกิเลส) ที่ควงไม้โพธิ ในสัปดาหะที่ ๕ ประทับนั่งที่ควงไม้อชปาลนิโครธ.

[มารเสียใจเพราะพระองค์ตรัสรู้]

ในสมัยนั้น มารถึงความโทมนัสแล้ว นั่งที่หนทางใหญ่ พลางรำพึงว่า " เราติดตามมาตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้คอยเพ่งจับผิด ก็ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไร ๆ ของสิทธัตถะนี้, บัดนี้เธอก้าวล่วงวิสัยของเราไปเสียแล้ว " ทีนั้น ธิดาของมารนั้น ๓ คนเหล่านี้ คือ " นางตัณหา นางอรดี นางราคา " ดำริว่า " บิดาของเราไม่ปรากฏ, บัดนี้ท่านอยู่ที่ไหนหนอ ? " มองหาอยู่ จึงเห็นบิดานั้นผู้นั่งแล้วอย่างนั้น จึงเข้าไปหาแล้ว ไต่ถามว่า " คุณพ่อเพราะเหตุไร ? คุณพ่อจึงมีทุกข์เสียใจ " มานั้น จึงเล่าเนื้อความนั้นแก่ธิดาเหล่านั้น. ลำดับนั้น ธิดาเหล่านั้น จึงบอกกะมารผู้บิดานั้นว่า " คุณพ่อ คุณพ่ออย่าคิดเลย, พวกดิฉันจักทำเขาให้อยู่ในอำนาจของตนแล้วนำมา. "

มาร. แม่ทั้งหลาย ใคร " ก็ไม่อาจทำเขาไว้ในอำนาจได้.

ธิดา. " คุณพ่อ พวกดิฉันชื่อว่าเป็นหญิง, พวกดิฉันจักผูกเธอไว้ด้วยบ่วงมีบ่วงคือราคะเป็นต้นแล้วนำมา ในบัดนี้แหละ, คุณพ่ออย่าคิดเลย " แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า " ข้าแต่พระสมณะพวกหม่อนฉันจักบำเรอพระบาทของพระองค์. "

[ธิดามารประเล้าประโลมพระศาสดา]

พระศาสดา มิได้ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถอยคำของธิดามารเหล่านั้นเลย, ไม่ทรงลืมพระเนตรทั้ง ๒ ขึ้นดูเลย. พวกธิดามาร คิดกันอีกว่า " ความประสงค์ของพวกบุรุษ สูง ๆ ต่ำ ๆ แล, บางพวกมี

ความรักในเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย; พวกเราจักประเล้าประโลมเธอโดยประการต่าง ๆ " คนหนึ่ง ๆ นิรมิตอัตภาพได้ร้อยหนึ่ง ๆ ด้วยสามารถแห่งเพศมีเพศเด็กหญิงรุ่นเป็นต้น เป็นเด็กหญิงรุ่งทั้งหลาย เป็นหญิงยังไม่คลอด คลอดแล้วคราวหนึ่ง คลอดแล้ว ๒ คราว เป็นหญิงปูนกลาง และเป็นหญิงแก่ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า " ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะบำเรอพระบาททั้ง ๒ ของพระองค์ " ดังนี้ถึง ๖ ครั้ง. พระผู้มีพระภาคไม่ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถ้อยคำของธิดามารแม้นั้น โดยประการที่ทรงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิอันยอดเยี่ยม ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะธิดามารผู้ติดตามมา แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ว่า " พวกเจ้าจงหลีกไป, พวกเจ้าเห็นอะไรจึงพยายามอย่างนี้ ? การทำกรรมชื่อเห็นปานนี้ต่อหน้าของพวกที่มีราคะไม่ไหปราศแล้วจึงจะควร, ส่วนตถาคตละกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นได้แล้ว, พวกเจ้าจักนำเราไปในอำนาจของตน ด้วยเหตุอะไรเล่า ? " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าพระองค์ใดชนะแล้ว อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้,
กิเลสหน่อยหนึ่งในโลก ย่อมไปหากิเลสชาตที่
พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นชนะแล้วไม่ได้, พวกเจ้า

จักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด
ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร ? ตัณหามีข่าย
ซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ไม่มีแก่พระพุทธเจ้า
พระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหน ๆ, พวกเจ้า
จักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด
ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร ? "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **ยสฺส ชิตํ นาวชิยติ** ความว่า กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้วด้วยมรรคนั้น ๆ อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้ คือ ชื่อว่าชนะแล้วไม่ดีหามิได้ เพราะไม่กลับฟุ้งขึ้นอีก.

บทว่า **โนยาติ** ตัดเป็น **น อุยฺยาติ** แปลว่า ย่อมไม่ไปตาม, อธิบายว่า บรรดากิเลสมีราคะเป็นต้น แม้กิเลสอย่างหนึ่งไร ๆ ในโลกชื่อว่ากลับไปข้างหลังไม่มี คือไม่ติดตามกิเลสชาตที่พระสัมมาสัมพุทธ-เจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว[๑]

บทว่า **อนนฺตโคจรํ** ความว่า ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ด้วยสามารถแห่งพระสัพพัญญุตญาณ มีอารมณ์หาที่สุดมิได้.

สองบทว่า **เกน ปเทน** เป็นต้น ความว่า บรรดารอยมีรอยคือราคะเป็นต้น แม้รอยหนึ่ง ไม่มีแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด, พวกเจ้าจักนำพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นไป ด้วยร่องรอย

๑. กิเลสเหล่าอื่น ติดตามกิเลสที่ทรงชนะแล้ว เนื่องกันเป็นสาย ๆ ไม่มี.

อะไร คือ ก็แม้ร่องรอยสักอย่างหนึ่ง ไม่มีแก่พระพุทธเจ้า, พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้านั้น ผู้ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร ?

วินิจฉัยในคาถาที่ ๒, ขึ้นชื่อว่าตัณหานั้น ชื่อว่า ชาลินี เพราะวิเคราะห์ว่า มีข่ายบ้าง มีปกติทำซึ่งข่ายบ้าง เปรียบด้วยข่ายบ้าง เพราะอรรถว่า รวบรัดตรึงตราผูกมัดไว้, ชื่อว่า วิตตฺติกา เพราะเป็นธรรมชาติมักซ่านไปในอารมณ์ทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น เพราะเปรียบด้วยอาหารอันมีพิษ เพราะเปรียบด้วยดอกไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยผลไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยเครื่องบริโภคมีพิษ, อธิบายว่า ตัณหาเห็นปานนั้น ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหน ๆ, พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้ไม่มีร่องรอยไป ด้วยร่องรอยอะไร ?

ในกาลจบเทศนา ธัมมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมา. แม้ธิดามารก็อันตรธานไปในที่นั้นนั่นแล.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า " มาคันทิยะ ในกาลก่อน เราได้เห็นธิดามารทั้ง ๓ เหล่านี้ผู้ประกอบด้วยอัตภาพเช่นกับแท่งทอง ไม่แปดเปื้อน ด้วยของโสโครกมีเสมหะเป็นต้น, แม้ในกาลนั้น เราไม่ได้มีความพอใจในเมถุนเลย, ก็สรีระแห่งธิดาของท่าน เต็มไปด้วยซากศพคืออาการ ๓๒ เหมือนหม้อที่ใส่ของไม่สะอาด อันตระการตา ณ ภายนอก, แม้ถ้าเท้าของเราพึงเป็นเท้าที่แปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดไซร้, และธิดาของท่านนี้พึงยืนอยู่ที่ธรณีประตู; ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่พึงถูกต้องสรีระของนางด้วยเท้า "

ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" แม้ความพอใจในเมถุน ไม่ได้มีแล้ว เพราะเห็น
นางตัณหา นางอรดี และนางราคา, เพราะเห็นสรีระ
แห่งธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส,
(เราจักมีความพอใจในเมถุน) อย่างไรได้ ? เราย่อม
ไม่ปรารถนาเพื่อจะแตะต้องสรีระธิดาของท่านนั้น
แม้ด้วยเท้า. "

ในเวลาจบเทศนา เมียผัวทั้ง ๒ ตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล ดังนี้แล.

เรื่องมารธิดา จบ.

๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์ * [๑๔๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา ทรงปรารภพวกเทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ที่พระทวารแห่งสังกัสสนคร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" เย ฌานปฺปสุตา ธีรา "** เป็นต้น.

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์.

[เศรษฐีได้ไม้จันทน์ทำบาตร]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ให้ขึงข่ายมีสัณฐานคล้ายขวด เพื่อความปลอดภัย[๑] และเพื่อรักษาอาภรณ์เป็นต้น ที่หลุดไปด้วยความพลั้งเผลอแล้ว เล่นกีฬาทางน้ำในแม่น้ำคงคา.

ในกาลนั้น ต้นจันทน์แดงต้นหนึ่ง เกิดขึ้นที่ริมฝั่งตอนเหนือของแม่น้ำคงคา มีรากถูกน้ำในแม่น้ำคงคาเซาะโค่นหักกระจัดกระจายอยู่บนหินเหล่านั้น ๆ. ครั้งนั้นปุ่มหนึ่ง มีประมาณเท่าหม้อ ถูกหินครูดสี ถูกคลื่นน้ำซัด เป็นของเกลี้ยงเกลา ลอยไปโดยลำดับ อันสาหร่ายรวบรัด มาติดที่ข่ายของเศรษฐีนั้น.

เศรษฐี กล่าวว่า " นั่นอะไร ? " ได้ยินว่า " ปุ่มไม้ " จึงให้นำปุ่มไม้นั้นมาให้ถากด้วยปลายมีด เพื่อจะพิจารณาว่า " นั่นชื่ออะไร ? "

ในทันใดนั่นเอง จันทน์แดงมีสีดังครั่งสด ก็ปรากฏ. ก็เศรษฐี

* พระมหาสนธิ์ ป. ธ. ๕ (บัดนี้เป็นพระญาณวโรดม) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. เพื่อเปลื้องอันตราย.

ยังไม่เป็นสัมมาทิฏฐิ, ไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิ, วางตนเป็นกลาง, เขาคิดว่า "จันทน์แดงในเรือนของเรามีมาก, เราจะเอาจันทน์แดงนี้ทำอะไรหนอแล ?," ทีนั้น เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "ในโลกนี้ พวกที่กล่าวว่า 'เราเป็นพระอรหันต์' มีอยู่มาก, เราไม่รู้จักพระอรหันต์ แม้สักองค์หนึ่ง, เราจักให้ประกอบเครื่องกลึงไว้ในเรือน ให้กลึงบาตรแล้วใส่สาแหรกห้อยไว้ในอากาศประมาณ ๖๐ ศอก โดยเอาไม้ไผ่ต่อกันขึ้นไปแล้ว จะบอกว่า 'ถ้าว่า พระอรหันต์มีอยู่, จงมาทางอากาศแล้ว ถือเอาบาตรนี้,' ผู้ใดจักถือบาตรนั้นได้, เราพร้อมด้วยบุตรและภรรยา จักถึงผู้นั้นเป็นสรณะ," เขาให้กลึงบาตร โดยทำนองที่คิดไว้นั่นแหละ ให้ยกขึ้นโดยเอาไม้ไผ่ต่อ ๆ กันขึ้นไปแล้ว กล่าวว่า "ในโลกนี้ ผู้ใดเป็นพระอรหันต์, ผู้นั้น จงมาทางอากาศ ถือเอาบาตรนี้."

[ครูทั้ง ๖ อยากได้บาตรไม้จันทน์]

ครูทั้ง ๖ กล่าวว่า "บาตรนั่น สมควรแก่พวกข้าพเจ้า, ท่านจงให้บาตรนั้นแก่พวกข้าพเจ้าเสียเถิด." เศรษฐีนั้น กล่าวว่า "พวกท่านจงมาทางอากาศแล้ว เอาไปเถิด"

ในวันที่ ๖ นิครนถนาฏบุตร ส่งพวกอันเตวาสิกไปด้วยสั่งว่า "พวกเจ้าจงไป, จงพูดกะเศรษฐีอย่างนี้ว่า 'บาตรนั่น สมควรแก่อาจารย์ของพวกข้าพเจ้า, ท่านอย่าทำการมาทางอากาศเพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อยเลย, นัยว่า ท่านจงให้บาตรนั่นเถิด." พวกอันเตวาสิกไปพูดกะเศรษฐีอย่างนั้นแล้ว. เศรษฐี กล่าวว่า "ผู้ที่สามารถ

มาทางอากาศแล้วถือเอาได้เท่านั้น จงเอาไป."

[นาฏบุตรออกอุบายเอาบาตร]

นาฏบุตร เป็นผู้ปรารถนาจะไปเอง จึงได้ให้สัญญาแก่พวกอันเตวาสิกว่า " เราจักยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง เป็นที่ว่าปรารถนาจะเหาะ, พวกเจ้าจงร้องบอกเราว่า ' ท่านอาจารย์ ท่านจะทำอะไร ? ท่านอย่าแสดงความเป็นพระอรหันต์ที่ปกปิดไว้ เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ แก่มหาชนเลย ' ดังนี้แล้ว จงพากันจับเราที่มือและเท้าดึงไว้ ให้ล้มลงที่พื้นดิน. " เข้าไปในที่นั้นแล้ว กล่าวกะเศรษฐีว่า " มหาเศรษฐี บาตรนี้สมควรแก่เรา, ไม่สมควรแก่ชนพวกอื่น, ท่านอย่าชอบใจการเหาะขึ้นไปในอากาศของเรา เพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อย, จงให้บาตรแก่เราเถิด. "

เศรษฐี. ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปทางอากาศแล้ว ถือเอาเถิด.

ลำดับนั้น นาฏบุตรกล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าจงหลีกไป ๆ " กันพวกอันเตวาสิกออกไปแล้ว กล่าวว่า " เราจักเหาะขึ้นไปในอากาศ " ดังนี้แล้ว ก็ยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง ทีนั้น พวกอันเตวาสิกกล่าวกะอาจารย์ว่า " ท่านอาจารย์ ท่านจะทำชื่ออะไรกันนั่น ? ประโยชน์อะไร ด้วยคุณที่ปกปิดไว้ อันท่านแสดงแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ผี ๆ " แล้ว ช่วยกันจับนาฏบุตรนั้นที่มือและเท้า ดึงมาให้ล้มลงบนแผ่นดิน, เขาบอกกะเศรษฐีว่า " มหาเศรษฐี อันเตวาสิกเหล่านี้ ไม่ให้เราเหาะ, ท่านจงให้บาตรแก่เรา. "

เศรษฐี. ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปถือเอาเถิด.

พวกเดียรถีย์ แม้พยายามด้วยอาการอย่างนี้สิ้น ๖ วันแล้ว ยังไม่ได้บาตรนั้นเลย.

[ชาวกรุงเข้าใจว่าไม่มีพระอรหันต์]

ในวันที่ ๗ ในกาลที่ท่านมหาโมคคัลลานะและท่านปิณโฑลภารทวาชะไปยืนบนหินดาดแห่งหนึ่งแล้วห่มจีวร ด้วยตั้งใจว่า "จักเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในกรุงราชฤคห์" พวกนักเลง คุยกันว่า "ชาวเราเอ๋ย ในกาลก่อน ครูทั้ง ๖ กล่าวว่า 'พวกเราเป็นพระอรหันต์ในโลก,' ก็เมื่อเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้ยกบาตรขึ้นไว้แล้ว กล่าวว่า 'ถ้าว่า พระอรหันต์ มีอยู่, จงมาทางอากาศแล้ว ถือเอาเถิด' วันนี้ เป็นวันที่ ๗, แม้สักคนหนึ่งชื่อว่าเหาะขึ้นไปในอากาศด้วยแสดงตน ว่า 'เราเป็นพระอรหันต์' ก็ไม่มี; วันนี้ พวกเรารู้ความที่พระอรหันต์ไม่มีในโลกนี้แล้ว."

ท่านมหาโมคคัลลานะ ได้ยินถ้อยคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะท่านปิณโฑลภารทวาชะว่า "อาวุโส ภารทวาชะ ท่านได้ยินถ้อยคำของพวกนักเลงเหล่านี้ไหม ? พวกนักเลงเหล่านี้ พูดเป็นทีว่าจะย่ำยีพระพุทธศาสนา; ก็ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก, ท่านจงไปเถิด จงมาทางอากาศแล้วถือเอาบาตรนั้น."

ปิณโฑลภารทวาชะ "อาวุโส โมคคัลลานะ ท่านเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาสาวผู้มีฤทธิ์, ท่านจงถือเอาบาตรนั้น; แต่เมื่อท่านไม่ถือเอาผมจักถือเอา."

[พระปิณโฑลภารทวาชะแสดงปาฏิหาริย์]

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะ กล่าวอย่างนี้ว่า " ท่านจงถือเอาเถิด ผู้มีอายุ " ท่านปิณโฑลภารทวาชะก็เข้าจตุตถฌาน มีอภิญญาเป็นบาท ออกแล้ว เอาปลายเท้าคีบหินดาดประมาณ ๓ คาวุต ให้ขึ้นไปใน อากาศเหมือนปุยนุ่น แล้วหมุนเวียนไปในเบื้องบนพระนครราชคฤห์ ๗ ครั้ง. หินดาดนั้นปรากฏดังฝาละมีสำหรับปิดพระนครไว้ประมาณ ๓ คาวุต. พวกชาวพระนครกลัว ร้องว่า " หินจะตกทับข้าพเจ้า " จึงทำเครื่องกั้นมีกระด้งเป็นต้นไว้บนกระหม่อม แล้วซุกซ่อนในที่นั้น ๆ. ในวาระที่ ๗ พระเถระทำลายหินดาด แสดงตนแล้ว.

มหาชน เห็นพระเถระแล้ว กล่าวว่า " ท่านปิณโฑลภารทวาชะ ผู้เจริญ ท่านจงจับหินของท่านไว้ให้มั่น, อย่าให้พวกข้าพเจ้าทั้งหมด พินาศเสียเลย. "

พระเถระ เอาปลายเท้าเหวี่ยงหินทิ้งไป. แผ่นหินนั้นไปตั้งอยู่ใน ที่เดิมนั่นเอง. พระเถระได้ยืนอยู่ในที่สุดแห่งเรือนของเศรษฐี. เศรษฐี เห็นท่านแล้ว หมอบลงแล้ว กราบเรียนว่า " ลงเถิด พระผู้เป็น เจ้า " นิมนต์พระเถระผู้ลงจากอากาศให้นั่งแล้ว, ให้นำบาตรลง กระทำให้เต็มด้วยวัตถุอันมีรสหวาน ๔ อย่างแล้ว ได้ถวายแก่พระเถระ. พระเถระรับบาตรแล้วบ่ายหน้าสู่วิหาร ไปแล้ว.

ลำดับนั้น ชนเหล่าใดที่อยู่ในป่าบ้าง อยู่ในบ้านบ้าง ไม่เห็น ปาฏิหาริย์ของพระเถระ, ชนเหล่านั้นประชุมกันแล้ววิงวอนพระเถระ ว่า " ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงปาฏิหาริย์แม้แก่พวกผม "

ดังนี้แล้ว ก็พากันติดตามพระเถระไป. พระเถระนั้น แสดงปาฏิหาริย์แก่ชนเหล่านั้น ๆ พลางได้ไปยังพระวิหารแล้ว.

[พระศาสดาทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทำปาฏิหาริย์]

พระศาสดา ทรงสดับเสียงมหาชนที่ติดตามพระเถระนั้นอื้ออึงอยู่ จึงตรัสถามว่า " อานนท์ นั่นเสียงใคร ? " ทรงสดับว่า " พระเจ้าข้า พระปิณโฑลภารทวาชะเหาะขึ้นไปในอากาศแล้ว ถือเอาบาตรไม้จันทน์, นั่นเสียงในสำนักของท่าน " จึงรับสั่งให้เรียกพระปิณโฑลภารทวาชะมา ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ? " เมื่อท่านกราบทูลว่า " จริง พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " ภารทวาชะ ทำไม เธอจึงทำอย่างนั้น ? " ทรงติเตียนพระเถระ แล้วรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้น ให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้ว รับสั่งให้ประทานแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่อันบดผสมยาตา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการไม่ให้ทำปาฏิหาริย์. ฝ่ายพวกเดียรถีย์ได้ยินว่า " ทราบว่าพระสมณโคดมให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการมิให้ทำปาฏิหาริย์ " จึงเที่ยวบอกกันในถนนในพระนครว่า " สาวกทั้งหลายของพระสมณโคดม ไม่ก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแม้เพราะเหตุชีวิต, ถึงพระสมณโคดมก็จักรักษาสิกขาบทที่ทรงบัญญัตินั้นเหมือนกัน, บัดนี้ พวกเรา ได้โอกาสแล้ว " แล้วกล่าวว่า " พวกเรารักษาคุณของตน จึงไม่แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ในกาลก่อน, เหล่าสาวกของพระสมณโคดม แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะ

เหตุแห่งบาตร, พระสมณโคดมรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพราะพระองค์เป็นบัณฑิต, บัดนี้พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดมนั่นแล.

[พระศาสดาทรงประสงค์จะทำปาฏิหาริย์]

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา กราบทูลถามว่า " พระเจ้าข้า ได้ทราบว่าพระองค์ ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพื่อต้องการไม่ให้ทำปาฏิหาริย์เสียแล้วหรือ ? "

พระศาสดา. ขอถวายพระพร มหาบพิตร.

พระราชา. บัดนี้ พวกเดียรถีย์พากันกล่าวว่า ' พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับด้วยพระองค์, ' บัดนี้ พระองค์จักทรงทำอย่างไร ?

พระศาสดา. เมื่อเดียรถีย์เหล่านั้นกระทำ อาตมภาพก็จักกระทำมหาบพิตร.

พระราชา. พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้วมิใช่หรือ ?

พระศาสดา. มหาบพิตร อาตมภาพมิได้บัญญัติสิกขาบทเพื่อตน, สิกขาบทนั้นนั่นแล อาตมภาพบัญญัติไว้เพื่อสาวกทั้งหลาย.

พระราชา. สิกขาบท เป็นอันชื่อว่าอันพระองค์ทรงบัญญัติในสาวกทั้งหลายอื่น เว้นพระองค์เสีย พระจ้าข้า.

พระศาสดา. มหาบพิตร ถ้าเช่นนั้น อาตมภาพจักย้อนถามพระองค์นั่นแหละในเพราะเรื่องนี้, มหาบพิตร ก็อุทยานในแว่นแคว้นของพระองค์มีอยู่หรือ ?

พระราชา. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา, มหาบพิตร ถ้าว่ามหาชนพึงเคี้ยวหินผลไม้ เป็นต้นว่าผลมะม่วง ในพระอุทยานของพระองค์. พระองค์พึงทรงทำอย่างไร แก่เขา ?

พระราชา. พึงลงอาชญา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็พระองค์ย่อมได้เพื่อเสวยหรือ ?

พระราชา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, อาชญาไม่มีแก่หม่อมฉัน, หม่อมฉันย่อมได้เพื่อเสวยของ ๆ ตน.

พระศาสดา. มหาบพิตร อาชญาแม้ของอาตมภาพย่อมแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาฬ เหมือนอาชญาของพระองค์ที่แผ่ไปในแว่นแคว้นประมาณ ๓๐๐ โยชน์, อาชญาไม่มีแก่พระองค์ผู้เสวยผลไม้ทั้งหลาย เป็นต้นว่าผลมะม่วงในอุทยานของพระองค์, แต่มีอยู่แก่ชนเหล่าอื่น, ขึ้นชื่อว่าการก้าวล่วงบัญญัติ คือสิกขาบท ย่อมไม่มีแก่ตน, แต่ย่อมมีแก่สาวกเหล่าอื่น; อาตมภาพจึงจักทำปาฏิหาริย์.

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว ปรึกษากันว่า "บัดนี้พวกเราฉิบหายแล้ว, ได้ยินว่าพระสมณโคดมทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเหล่าสาวกเท่านั้น, ไม่ทรงบัญญัติไว้เพื่อตน; ได้ยินว่า ท่านปรารถนาจะทำปาฏิหาริย์เองทีเดียว; พวกเราจักทำอย่างไรกันเล่า ?" พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า "เมื่อไร พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. มหาบพิตร โดยล่วงไปอีก ๔ เดือน ต่อจากนี้ไป

วันเพ็ญเดือน ๘ จักทำ.

พระราชา. พระองค์จักทรงทำที่ไหน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อาตมภาพจักอาศัยเมืองสาวัตถีทำ มหาบพิตร.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า " ก็ทำไม พระศาสดาจึงอ้างที่ไกลอย่างนี้ ? "

แก้ว่า " เพราะที่นั้นเป็นสถานที่ทำมหาปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์; อีกอย่างหนึ่ง พระองค์อ้างที่ไกลทีเดียว แม้เพื่อประโยชน์จะให้มหาชนประชุมกัน. "

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว กล่าวว่า " ได้ยินว่า ต่อจากนี้โดยล่วงไป ๔ เดือน พระสมณโคดม จักทำปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี, บัดนี้ จักถามว่า " นี่อะไรกัน? " ทีนั้นพวกเราจักบอกแก่เขาว่า " พวกเราพูดไว้แล้วว่า ' จักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดม, ' พระสมณโคดมนั้นย่อมหนีไป, พวกเราไม่ให้พระสมณโคดมนั้นหนีจึงติดตามไป. " พระศาสดา เสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ออกมาแล้ว. ถึงพวกเดียรถีย์ ก็ออกมาข้างหลังของพระองค์นั่นแลอยู่ใกล้ที่ ๆ พระผู้มีพระภาคทรงทำภัตกิจ. ในวันรุ่งขึ้นพวกเดียรถีย์บริโภคอาหารเช้าในที่ ๆ ตนอยู่แล้ว. เดียรถีย์เหล่านั้น ถูกพวกมนุษย์ถามว่า " นี่อะไรกัน ? " จึงบอกโดยนัยแห่งคำที่กล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล. ฝ่ายมหาชน คิดว่า " พวกเราจักดูปาฏิหาริย์ " ดังนี้แล้วได้ติดตามไป. พระศาสดาบรรลุถึงพระนครสาวัตถีโดยลำดับ.

[เดียรถีย์เตรียมทำปาฏิหาริย์แข่ง]

แม้พวกเดียรถีย์ ก็ไปกับพระองค์เหมือนกัน ชักชวนอุปัฏฐาก ได้ทรัพย์แสนหนึ่งแล้ว ให้ทำมณฑปด้วยเสาไม้ตะเคียน[๑] ให้มุงด้วยอุบลเขียว นั่งพูดกันว่า " พวกเราจักทำปาฏิหาริย์ในที่นี้. "

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า " พวกเดียรถีย์ให้ทำมณฑปแล้ว พระเจ้าข้า, แม้ข้าพระองค์จะให้ทำมณฑปเพื่อพระองค์. "

พระศาสดา. อย่าเลยมหาบพิตร, ผู้ทำมณฑปของอาตมภาพมี.

พระราชา. คนอื่นใครเล่า เว้นข้าพระองค์เสีย จักอาจทำได้ พระเจ้าข้า ?

พระศาสดา. ท้าวสักกเทวราช.

พระราชา. ก็พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ที่ไหนเล่า ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ที่ควงไม้คัณฑามพพฤกษ์ มหาบพิตร.

พวกเดียรถีย์ได้ยินว่า " ได้ข่าวว่า พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ ที่ควงไม้มะม่วง " จึงบอกพวกอุปัฏฐากของตน ให้ถอนต้นมะม่วงเล็ก ๆ โดยที่สุดแม้งอกในวันนั้น ในที่ระหว่างโยชน์หนึ่ง แล้วให้ทิ้งไปในป่า.

ในวันเพ็ญเดือน ๘ พระศาสดาเสด็จเข้าไปภายในพระนคร. ผู้รักษาสวนของพระราชา ชื่อคัณฑะ เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่ง ในระหว่างกลุ่มใบที่มดดำมดแดงทำรังไว้ ไล่กาที่มาชุมนุมด้วยความ

๑. ขทิร ในที่บางแห่งแปลว่า ไม้สะแก.

โลภในกลิ่นและรสแห่งมะม่วงนั้นให้หนีไปแล้ว ถือเอาเพื่อประโยชน์แด่พระราชา เดินไปเห็นพระศาสดาในระหว่างทาง คิดว่า "พระราชาเสวยผลมะม่วงนี้แล้ว พึงพระราชทานกหาปณะแก่เรา ๘ กหาปณะ หรือ ๑๖ กหาปณะ, กหาปณะนั้นไม่พอเพื่อเลี้ยงชีพในอันภาพหนึ่งของเรา; ก็ถ้าว่า เราจักถวายผลมะม่วงนี้แด่พระศาสดา, นั่นจักเป็นคุณนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้แก่เราตลอดกาลไม่มีสิ้นสุด." เขาน้อมถวายผลมะม่วงนั้นแด่พระศาสดา.

พระศาสดาทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระแล้ว. ลำดับนั้นพระเถระนำบาตรที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถวายออกมาแล้ว วางที่พระหัตถ์ของพระองค์.

พระศาสดา ทรงน้อมบาตรเข้าไปรับมะม่วงแล้ว ทรงแสดงอาการเพื่อประทับนั่ง ในที่นั้นนั่นแหละ. พระเถระปูจีวรถวายแล้ว. ลำดับนั้น เมื่อพระองค์ประทับนั่งบนจีวรนั้นแล้ว พระเถระกรองน้ำดื่ม แล้วขยำมะม่วงสุกผลนั้น ได้ทำให้เป็นน้ำปานะถวาย. พระศาสดาเสวยน้ำปานะผลมะม่วงแล้วตรัสกะนายคัณฑะว่า "เธอจงคุ้ยดินร่วนขึ้นแล้ว ปลูกเมล็ดมะม่วงนี้ในที่นี้นี่แหละ." เขาได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

[ประวัติคัณฑามพพฤกษ์]

พระศาสดา ทรงล้างพระหัตถ์บนเมล็ดมะม่วงนั้น. พอเมื่อพระหัตถ์อันพระองค์ทรงล้างแล้วเท่านั้น, ต้นมะม่วงมีลำต้นเท่าศีรษะไถ (งอนไถ) มีประมาณ ๕๐ ศอกโดยส่วนสูงงอกขึ้นแล้ว. กิ่งใหญ่ ๕

๑. พระมหานาค ป. ธ. ๘ วัดบรมนิวาส แปล.

กิ่ง คือ ใน ๔ ทิศ ๆ ละกิ่ง เบื้องบนกิ่งหนึ่ง ได้มีประมาณกิ่งละ ๕๐ ศอกเทียว. ต้นมะม่วงนั้นสมบูรณ์ด้วยช่อและผล ได้ทรงไว้ซึ่งพวงแห่งมะม่วงสุกรอบในที่แห่งหนึ่ง ในทันใดนั้นนั่นเอง.

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง มาขบฉันผลมะม่วงสุกเหมือนกัน.

พระราชา ทรงสดับว่า " ข่าวว่า ต้นมะม่วงเห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้ว " จึงทรงตั้งอารักขาไว้ด้วยพระดำรัสว่า " ใคร ๆ อย่าตัดต้นมะม่วงนั่น. " ก็ต้นมะม่วงนั้น ปรากฏชื่อว่า " คัณฑามพพฤกษ์ " เพระความที่นายคัณฑะปลูกไว้. แม้พวกนักเลงเคี้ยวกินผลมะม่วงสุกแล้วพูดว่า " เจ้าพวกเดียรถีย์ถ่อยเว้ย พวกเจ้ารู้ว่า ' พระสมณโคดมจักทรงทำปาฏิหาริย์ที่โคนต้นคัณฑามพพฤกษ์ ' จึงสั่งให้ถอนต้นมะม่วงเล็ก ๆ แม้ที่เกิดในวันนั้นในร่วมในที่โยชน์หนึ่ง, ต้นมะม่วงนี้ ชื่อว่าคัณฑามพะ " แล้วเอาเมล็ดมะม่วงที่เป็นเดนประหารพวกเดียรถีย์เหล่านั้น.

[ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรถีย์]

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับวาตวลาหกเทวบุตรว่า " ท่านจงถอนมณฑปของพวกเดียรถีย์เสียด้วยลม แล้วให้ลม (หอบไป) ทิ้งเสียบนแผ่นดินที่ทิ้งหยากเยื่อ. " เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ท้าวสักกะสั่งบังคับสุริยเทวบุตรว่า " ท่านจงขยายมณฑลพระอาทิตย์ยัง (พวกเดียรถีย์) ให้เร่าร้อน. " แม้เทวบุตรนั้นก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับสาตวลาหกเทวบุตรอีกว่า " ท่านจงยังมณฑลแห่งลม (ลมหัวด้วน) ให้ตั้งขึ้นไปเถิด. " เทวบุตรนั้นทำอยู่

เหมือนอย่างนั้น โปรยเกลียวธุลีลงที่สรีระของพวกเดียรถีย์ที่มีเหงื่อไหล. พวกเดียรถีย์เหล่านั้นได้เป็นเช่นกับจอมปลวกแดง. ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับแม้วัสสวลาหกเทวบุตรว่า " ท่านจงให้หยาดน้ำเม็ดใหญ่ ๆ ตก. " เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ทีนั้น กายของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น ได้เป็นเช่นกับแม่โคด่างแล้ว. พวกเขาแตกหมู่กันหนีไปในที่เฉพาะหน้า ๆ นั่นเอง. เมื่อพวกเขาหนีไปอยู่อย่างนั้น ชาวนาคนหนึ่งเป็นอุปัฏฐากของปูรณกัสสป คิดว่า " บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์แห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา, เราจักดูปาฏิหาริย์นั้น " แล้วปล่อยโคถือหม้อยาคูและเชือก ซึ่งตนนำมาแต่เช้าตรู่ เดินมาอยู่ เห็นปูรณะหนีไปอยู่เช่นนั้น จึงกล่าวว่า " ท่านขอรับ ผมมาด้วยหวังว่า ' จักดูปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า, ' พวกท่านจะไปที่ไหน ? "

ปูรณะ. ท่านจะต้องการอะไรด้วยปาฏิหาริย์, ท่านจงให้หม้อและเชือกนี้แก่เรา.

เขาถือเอาหม้อและเชือกที่อุปัฏฐากนั้นให้แล้ว ไปยังฝั่งแม่น้ำ เอาเชือกผูกหม้อเข้าที่คอของตนแล้ว กระโดดลงไปในห้วงน้ำ ยังฟองน้ำให้ตั้งขึ้นอยู่ ทำกาละเกิดในอเวจีแล้ว.

พระศาสดาทรงนิรมิตจงกรมแก้วในอากาศ. ที่สุดด้านหนึ่งของจงกรมนั้น ได้มีที่ขอบปากจักรวาฬด้านปาจีนทิศ, ด้านหนึ่งได้มีที่ขอบปากจักรวาฬด้านปัศจิมทิศ. พระศาสดา เมื่อบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ประชุมกันแล้ว, ในเวลาบ่าย เสด็จออกจากพระคันธกุฎีด้วยทรงดำริว่า " บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์ " แล้วได้ประทับยืนที่

หน้ามุข.

[สาวกสาวิการับอาสาทำปาฏิหาริย์แทน]

ครั้งนั้น อนาคามีอุบาสิกาคนหนึ่ง ผู้นันทมารดา ชื่อฆรณี เข้าไปเฝ้าพระองค์แล้ว กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า เมื่อธิดาเช่นหม่อมฉันมีอยู่, กิจที่พระองค์ต้องลำบากย่อมไม่มี, หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์. "

พระสาดา. ฆรณี เธอจักทำอย่างไร ?

ฆรณี. พระเจ้าข้า หม่อมฉัน จักทำแผ่นดินใหญ่ในห้องแห่งจักรวาฬหนึ่งให้เป็นน้ำแล้วดำลงเหมือนนางนกเป็ดน้ำ แสดงตนที่ขอบปากแห่งจักรวาฬด้านปาจีนทิศ, ที่ขอบปากแห่งจักรวาฬด้านปัศจิมทิศอุดรทิศและทักษิณทิศ ก็เช่นนั้น, ตรงกลางก็เช่นนั้น; เมื่อเป็นเช่นนั้น มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้ว, เมื่อใคร ๆ พูดขึ้นว่า ' นั่นใคร ? ' ก็จะบอกว่า ' นั่น ชื่อนางฆรณี, อานุภาพของหญิงคนหนึ่งยังเพียงนี้ก่อน, ส่วนอานุภาพของพระพุทธเจ้า จักเป็นเช่นไร ? ' พวกเดียรถีย์ไม่ทันเห็นพระองค์เลย ก็จักหนีไปด้วยอาการอย่างนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า " ฆรณี เราย่อมทราบความที่เธอเป็นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ได้, แต่พวงดอกไม้นี้เขามิได้ผู้ไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ " แล้วทรงห้ามเสีย.

นางฆรณีนั้น คิดว่า " พระศาสดาไม่ทรงอนุญาตแก่เรา, คนอื่นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งขึ้นไปกว่าเราจะมีแน่แท้ " ดังนี้ แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายพระศาสดา ทรงดำริว่า " คุณของสาวกเหล่านั้นจักปรากฏ

ด้วยอาการอย่างนี้แหละ " ทรงสำคัญอยู่ว่า " พวกสาวกจักบันลือสีหนาท ณ ท่ามกลางบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ ด้วยอาการอย่างนี้ " จึงตรัสถามสาวกแม้พวกอื่นอีกว่า " พวกเธอจักทำปาฏิหาริย์อย่างไร ? สาวกเหล่านั้นก็กราบทูลว่า " พวกข้าพระองค์จักทำอย่างนี้และอย่างนี้พระเจ้าข้า " แล้วยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดานั่นแหละบันลือสีหนาท.

บรรดาสาวกเหล่านั้น ได้ยินว่า ท่านจุลอนาถบิณฑิกะ คิดว่า " เมื่ออนาคามีอุบาสกผู้เป็นบุตรเช่นเรามีอยู่, กิจที่พระศาสดาต้องลำบากย่อมไม่มี " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ " ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอย่างไร ? " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักนิรมิตอัตภาพเหมือนพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์ จักปรบดุจดังการปรบแห่งพรหมด้วยเสียงเช่นกับมหาเมฆกระหึ่มในท่ามกลางบริษัทนี้, มหาชนจักถามว่า ' นี่ชื่อว่าเสียงอะไรกัน ? ' แล้วจักกล่าวกันเองว่า ' นัยว่า นี่ชื่อว่าเป็นเสียงแห่งการปรบดังพรหมของท่านจุลอนาถบิณฑิกะ, ' พวกเดียรถีย์จักคิดว่า ' อรนุภาพของคฤหบดียังถึงเพียงนี้ก่อน, อานุภาพของพระพุทธเจ้าจักเป็นเช่นไร ? ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป. " พระศาสดาตรัสเช่นนั้นเหมือนกัน แม้แก่ท่านจุลอนาถบิณฑิกะนั้นว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " แล้วไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์.

ต่อมา สามเณรีชื่อว่า วีรา มีอายุได้ ๗ ขวบ บรรลุปฏิสัมภิทารูปหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า หม่อม

ฉันจักทำปาฏิหาริย์."

พระศาสดา. วีรา เธอจักทำอย่างไร ?

วีรา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักนำภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาฬ และภูเขาหิมพานต์ตั้งเรียงไว้ในที่นี้ แล้วจักออกจากภูเขานั้น ๆ ไปไม่ขัดข้องดุจนางหงส์, มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้วจักถามว่า 'นั่นใคร ?' แล้วจักกล่าวว่า 'วีราสามเณรี' พวกเดียรถีย์คิดกันว่า 'อานุภาพของสามเณรีผู้มีอายุ ๗ ขวบ ยังถึงเพียงนี้ก่อน, อานุภาพของพระพุทธเจ้าจักเป็นเช่นไร ? ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป." เบื้องหน้าแต่นี้ไป พึงทราบคำเห็นปานนี้ โดยทำนองดังที่กล่าวแล้วนั่นแล. พระผู้มีพระภาค ตรัสแม้แก่สามเณรีนั้นว่า "เราทราบอานุภาพของเธอ" ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์.

ลำดับนั้น สามเณรชื่อจุนทะผู้เป็นขีณาสพ บรรลุปฏิสัมภิทารูปหนึ่ง มีอายุ ๗ ขวบ แต่เกิดมา เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า "ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า" ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า "เธอจักทำอย่างไร ?" จึงกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักจับต้นหว้าใหญ่ที่เป็นธงแห่งชมพูทวีปที่ลำต้นแล้วเขย่า นำผลหว้าใหญ่มาให้บริษัทนี้เคี้ยวกิน, และข้าพระองค์จักนำดอกแคฝอยมาแล้ว ถวายบังคมพระองค์." พระศาสดาตรัสว่า "เราทราบอานุภาพของเธอ" ดังนี้แล้ว ก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์แม้ของสามเณรนั้น.

ลำดับนั้น พระเถรีชื่ออุบลวัณณา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว

กราบทูลว่า " หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า " ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอย่างไร ? " จึงกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักแสดงบริษัทมีประมาณ ๑๒ โยชน์โดยรอบ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ อันบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์โดยกลมแวดล้อมแล้ว มาถวายบังคมพระองค์. " พระศาสดาตรัสว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " แล้วก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์ แม้ของพระเถรีนั้น.

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า " ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า " เธอจักทำอย่างไร ? " จึงกราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักวางเขาหลวงชื่อสิเนรุไว้ในระหว่างฟันแล้ว เคี้ยวกินภูเขานั้นดุจพืชเมล็ดผักกาด พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักม้วนแผ่นดินใหญ่นี้ดุจเสื่อลำแพน แล้วใส่เข้าไว้ (หนีบไว้) ในระหว่างนิ้วมือ.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักหมุนแผ่นดินใหญ่ ให้เป็นเหมือนแป้นหมุนภาชนะดินของช่างหม้อ แล้วให้มหาชนเคี้ยวกินโอชะแผ่นดิน.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคคัลลานะ. ข้าพระองค์จักทำแผ่นดินไว้ในมือเบื้องซ้าย แล้ววางสัตว์เหล่านี้ไว้ในทวีปอื่นด้วยมือเบื้องขวา.

พระศาสดา. เธอจักทำอะไร ? อย่างอื่น.

มหาโมคัลลานะ. ข้าพระองค์จักทำเขาสิเนรุให้เป็นด้ามร่ม ยกแผ่นดินใหญ่ขึ้นวางไว้ขางบนของภูเขาสิเนรุนั้น เอามือข้างหนึ่งถือไว้คล้ายภิกษุมีร่มในมือ จงกรมไปในอากาศ.

พระศาสดาตรัสว่า " เราทราบอานุภาพของเธอ " ดังนี้แล้วก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์ แม้ของพระเถระนั้น. พระเถระนั้นคิดว่า " ชะรอยพระศาสดาจะทรงทราบผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งกว่าเรา " จึงได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า " โมคคัลลานะ พวงดอกไม้นี้เขามิได้ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ, ด้วยว่า เราเป็นผู้มีธุระที่หาผู้เสมอมิได้, ผู้อื่นที่ชื่อว่าสามารถนำธุระของเราไปได้ไม่มี; การที่ผู้สามารถนำธุระของเราไปได้ไม่พึงมีในบัดนี้ไม่เป็นของอัศจรรย์, แม้ในกาลที่เราเกิดในกำเนิดสัตว์เดียรัจฉานที่เป็นอเหตุกกำเนิด ผู้อื่นที่สามารถนำธุระของเราไปก็มิได้มีแล้วเหมือนกัน " อันพระเถระทูลถามว่า ในกาลไรเล่า ? พระเจ้าข้า " จึงทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสกัณหอุสภชาดก[๑]นี้ให้พิสดารว่า :-

" ธุระหนักมีอยู่ในกาลใด ๆ, ทางไปในที่ลุ่มลึก
มีอยู่ในกาลใด, ในกาลนั้นแหละ พวกเจ้าของ
ย่อมเทียมโคชื่อกัณหะ, โคชื่อกัณหะนั้นแหละ
ย่อมนำธุระนั้นไป "

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐ ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๘๙.

เมื่อจะทรงแสดงเรื่องนั้นนั่นแหละให้พิเศษยิ่งขึ้นไปอีก จึงตรัสนันทวิสาลชาดก[๑]นี้ให้พิสดารว่า :-

" บุคคลพึงกล่าวคำเป็นที่พอใจเท่านั้น, ไม่พึง
กล่าวคำไม่เป็นที่พอใจในกาลไหน ๆ; (เพราะ)
เมื่อพราหมณ์กล่าวคำเป็นที่พอใจอยู่, โคนันท-
วิสาลเข็นภาระอันหนักไปได้; ยังพราหมณ์นั้น
ให้ได้ทรัพย์, และพราหมณ์นั้นได้เป็นผู้มีใจ
เบิกบาน เพราะการได้ทรัพย์นั้น. "

ก็แล พระศาสดาครั้นตรัสแล้ว จึงเสด็จขึ้นสู่จงกรมแก้วนั้น. ข้างหน้าได้มีบริษัทประมาณ ๑๒ โยชน์, ข้างหลัง ข้างซ้าย และข้างขวา ก็เหมือนอย่างนั้น, ส่วนโดยตรง มีประมาร ๒๔ โยชน์. พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ในท่ามกลางบริษัท. ยมกปาฏิหาริย์นั้น บัณฑิตพึงทราบตามพระบาลีอย่างนี้ก่อน.

[ลักษณะของยมกปาฏิหาริย์]

" [๒]ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเป็นไฉน ? ในญาณนี้ พระตถาคตทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ไม่ทั่วไปด้วยพวกสาวก; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องบน, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องล่าง, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องบน; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระการเบื้องหน้า, สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องหลัง; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องหลัง, สายน้ำไหลออกแต่

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐. ตทฏฺจกถา. ๑/๒๙๓. ๒. ขุ. ปาฏิ. ๓๐/๑๘๓.

พระกายเบื้องหน้า; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระเนตรเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระเนตรเบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระเนตรซ้าย; สายน้ำไหลออกแต่พระเนตรเบื้องขวา; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา, สายน้ำหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา; ท่อไฟพลุ่งออกแต่จงอยพระอังศะเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่จงอยพระอังศะเบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่จงอยพระอังศะเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่จงอยพระอังศะเบื้องขวา; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระปรัศเบื้องขวา; สายน้ำไหลออกแต่พระปรัศเบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระปรัศเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระปรัศเบื้องขวา; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระบาทเบื้องขวา, สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย; ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย, สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องขวา, ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระองคุลี, สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระองคุลี; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระองคุลี สายน้ำไหลออกจากพระองคุลี; ท่อไฟพลุ่งออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ. สายน้ำไหลออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ, ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ, สายน้ำไหลออกแต่

ขุมพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ, รัศมีทั้งหลาย[๑] ย้อทเป็นไปด้วยสามารถแห่ง สี ๖ อย่าง คือ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท ปภัศร; พระผู้มีพระภาคทรงจงกรม, พระพุทธนิรมิตย่อมยืนหรือนั่งหรือสำเร็จ การนอน; (พระผู้มีพระภาคประทับยืน, พระพุทธนิมิตย่อมจงกรม นั่งหรือสำเร็จการนอน, พระผู้มีพระภาคประทับนั่ง, พระพุทธนิรมิต ย่อมจงกรมยืนหรือสำเร็จการนอน; พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จไสยาศน์, พระพุทธนิรมิตย่อมจงกรมยืนหรือนั่ง; พระพุทธนิรมิตจงกรม, พระผู้ มีพระภาค ย่อมทรงยืน ประทับนั่ง หรือสำเร็จสีหไสยาศน์; พระ พุทธนิรมิตทรงยืน, พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงจงกรมประทับนั่งหรือ ทรงสำเร็จสีหไสยาศย์;).

พระพุทธนิรมิตประทับนั่ง, พระผู้มีพระภาคย่อมทรงจงกรม ประทับยืน หรือสำเร็จสีหไสยาศน์ พระพุทธนิรมิตสำเร็จสีหไสยาศน์, พระผู้มีพระภาคย่อมทรงจงกรม ประทับยืน หรือประทับนั่ง. นี้เป็น ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคต. "

ก็พระศาสดาเสด็จจงกรมบนที่จงกรมนั้น ได้ทรงทำปาฏิหาริย์นี้ แล้ว. เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้นว่า " ท่อไฟย่อมพลุ่งออกแต่พระกาย เบื้องบน ด้วยอำนาจเตโชกสิณสมาบัติของพระศาสดานั้น, สายน้ำไหล ออกแต่พระการเบื้องล่าง ด้วยอำนาจอาโปกสิณสมาบัติ; ท่อไฟพลุ่ง ออกแต่ที่ ๆ สายน้ำไหลออกแล้วอีก, และสายน้ำก็ไหลออกแต่ที่ ๆ ท่อไฟพลุ่งออก " พระสารีบุตรเถระจึงกล่าวว่า **เหฏฺฐิมกายโต**

๑. นิยมเติม...วเสน รํสิโย วตฺตนฺติ.

อุปริมกายโต." นัยในบททั้งปวงก็เช่นนี้. ก็ในยมกปาฏิหาริย์นี้ ท่อไฟมิได้เจือปนกับสายน้ำเลย, อนึ่งสายน้ำก็มิได้เจือด้วยท่อไฟ, ก็นัยว่าท่อไฟและสายน้ำทั้งสองนี้ พลุ่งขึ้นไปตลอดถึงพรหมโลกแล้วก็ไหลลามไปที่ขอบปากจักรวาฬ. ก็เพราะเหตุที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ว่า "**ฉนฺนํ วณฺณานํ**" พระรัศมีมีพรรณะ ๖ ประการของพระศาสดานั้นพลุ่งขึ้นไปจากห้องแห่งจักรวาฬหนึ่ง ดุจทองคำคว้างซึ่งกำลังไหลออกจากเบ้า และดุจสายน้ำแห่งทองคำที่ไหลออกจากทะนานยนต์ จดพรหมโลกแล้วกะท้อนกลับมาจดขอบปากจักรวาฬตามเดิม. ห้องแห่งจักรวาฬหนึ่ง ได้เป็นดุจเรือนต้นโพธิ์ที่ตรึงไว้ด้วยซี่กลอนอันคด มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน.

ในวันนั้น พระศาสดาเสด็จจงกรมทรงทำ (ยมก) ปาฏิหาริย์แสดงธรรมกถาแก่มหาชนในระหว่าง ๆ, และเมื่อทรงแสดงไม่ทรงทำมหาชนให้หนักใจ[๑] ประทานให้เบาใจยิ่ง. ในขณะนั้น มหาชนยังสาธุการให้เป็นไปแล้ว. ในเวลาที่สาธุการของมหาชนนั้นเป็นไป, พระศาสดาทรงตรวจดูจิตของบริษัทซึ่งใหญ่ถึงเพียงนั้น ได้ทรงทราบวารจิตของคนหนึ่ง ๆ ด้วยอำนาจอาการ ๑๖ อย่าง. จิตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นไปเร็วอย่างนี้. บุคคลใด ๆ เลื่อมในในธรรมใด และในปาฏิหาริย์ใด, พระศาสดาทรงแสดงธรรม และได้ทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอำนาจอัธยาศัยแห่งบุคคลนั้น ๆ. เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรม และทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอาการอย่างนี้ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่มหาชนแล้ว. ก็

๑. นิรสฺสาสํ ให้มีความโล่งใจออกแล้ว.

พระศาสดาทรงกำหนดจิตของพระองค์ ไม่ทรงเห็นคนอื่นผู้สามารถจะถามปัญหาในสมาคมนั้น จึงทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิต. พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาที่พระพุทธนิรมิตนั้นถามแล้ว. พระพุทธนิรมิตนั้นก็เฉลยปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้ว. ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคทรงจงกรม พระพุทธนิรมิตสำเร็จอิริยาบถมีการยืนเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. ในเวลาที่พระพุทธนิรมิตจงกรม พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จพระอิริยาบถมีการประทับยืนเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "พระพุทธนิรมิตย่อมจงกรมบ้าง" เป็นต้น.

ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ ๒๐ โกฏิในสมาคมนั้น เพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดา ผู้ทรงทำอยู่อย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมกถา.

[พระศาสดาเสด็จจำพรรษาชั้นดาวดึงส์]

* พระศาสดา กำลังทรงทำปาฏิหาริย์อยู่นั่นแล ทรงรำพึงว่า "พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว จำพรรษาที่ไหนหนอแล?" ทรงเห็นว่า "จำพรรษาในภพดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระพุทธมารดา" ดังนี้แล้ว ทรงยกพระบาทขวาเหยียบเหนือยอดภูเขายุคันธร ทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ. วาระที่ย่างพระบาท ๓ ก้าว ได้มีแล้วในที่ ๖๘ แสนโยชน์อย่างนี้. ช่องพระบาท ๒ ช่อง ได้ถ่างออกเช่นเดียวกันกับ

* ต่อไปนี้ พระมหาทองคำ ป. ธ. ๗ (ดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล.

การย่างพระบาทตามปกติ. ใคร ๆ ไม่พึงกำหนดว่า " พระศาสดาทรงเหยียดพระบาทเหยียบแล้ว. เพราะในเวลาที่พระองค์ทรงยกพระบาทนั่นแหละ ภูเขาเหล่านั้นก็มาสู่ที่ใกล้พระบาทรับไว้แล้ว, ในเวลาที่พระศาสดาทรงเหยียบแล้ว ภูเขาเหล่านั้น ก็ได้ตั้งประดิษฐานในที่เดิม. ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาแล้ว ทรงดำริว่า " พระศาสดาจักทรงเข้าจำพรรษานี้ ในท่ามกลางบัณฑุกัมพลสิลา, อุปการะจักมีแก่เหล่าเทพดามากหนอ, แต่เมื่อพระศาสดาทรงจำพรรษาที่นี่ เทพดาอื่น ๆ จักไม่อาจหยุดมือได้; ก็แลบัณฑุกัมพลสิลานี้ ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ แม้เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว ก็คงคล้ายกับว่างเปล่า." พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวเธอ ทรงโยนสังฆาฏิของพระองค์ไป ให้คลุมพื้นสิลาแล้ว. ท้าวสักกะทรงดำริว่า " พระศาสดาทรงโยนจีวรมาให้คลุมไว้ก่อน, ก็พระองค์จักประทับนั่งในที่ดินหน่อยด้วยพระองค์เอง." พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวเธอ จึงประทับนั่งทำบัณฑุกัมพลสิลาไว้ภายในขนดจีวรนั่นเอง ประหนึ่งภิกษุผู้ทรงผ้ามหาบังสุกุล ทำตั่งเตี้ยไว้ภายในขนดจีวรฉะนั้น. ขณะนั้นเอง แม้มหาชนแลดูพระศาสดาอยู่ ก็มิได้เห็น. กาลนั้น ได้เป็นประหนึ่งเวลาพระจันทร์ตก, และได้เป็นเหมือนเวลาพระอาทิตย์ตก. มหาชนคร่ำครวญกล่าวคาถานี้ว่า :-

" พระศาสดาเสด็จไปสู่เขาจิตรกูฏ หรือสู่เขา
ไกรลาส หรือสู่เขายุคันธร, เราทั้งหลายจึงไม่

เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้ประเสริฐ
กว่านระ. "

อีกพวกหนึ่ง กำลังคร่ำครวญว่า " ชื่อว่าพระศาสดา ทรงยินดีแล้วในวิเวก, พระองค์จักเสด็จไปสู่แคว้นอื่น หรือชนบทอื่นเสียแล้ว เพราะทรงละอายว่า 'เราทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ แก่บริษัทเห็นปานนี้,' บัดนี้เราทั้งหลายคงไม่ได้เห็นพระองค์ " ดังนี้ กล่าวคาถานี้ว่า :-

" พระองค์ผู้เป็นปราชญ์ ทรงยินดีแล้วในวิเวก
จักไม่เสด็จกลับมาโลกนี้อีก, เราทั้งหลายจะ
ไม่เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้
ประเสริฐกว่านระ " ดังนี้.

ชนเหล่านั้นถามพระมหาโมคคัลลานะว่า " พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน ? ขอรับ " ท่านแม้ทราบอยู่เอง ก็ยังกล่าวว่า " จงถามพระอนุรุทธเถิด " ด้วยมุ่งหมายว่า " คุณแม้ของสาวกอื่น ๆ จงปรากฏ " ดังนี้. ชนเหล่านั้นถามพระเถระอย่างนั้นว่า " พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน ? ขอรับ. "

อนุรุทธ. เสด็จไปจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา ในภพดาวดึงส์ แล้วทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระมารดา.

มหาชน. จักเสด็จมาเมื่อไร ? ขอรับ.

อนุรุทธ. ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกตลอด ๓ เดือนแล้ว จักเสด็จมาในวันมหาปวารณา.

ชนเหล่านั้น พูดกันว่า " พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดา จักไม่ไป " ดังนี้แล้ว ทำที่พักอยู่แล้วในที่นั้นนั่นเอง. ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นได้มีอากาศนั่นเอง เป็นเครื่องมุงเครื่องบัง, ชื่อว่าเหลื่อที่ไหลออกจากตัวของบริษัทใหญ่ถึงเพียงนั้น มิได้ปรากฏแล้ว. แผ่นดินได้แหวกช่องให้แล้ว. พื้นแผ่นดินในที่ทุกแห่ง ได้เป็นที่สะอาดทีเดียว. พระศาสดาได้ตรัสสั่งพระมหาโมคคัลลานะไว้ก่อนทีเดียวว่า " โมคคัลลานะ เธอพึงแสดงธรรมแก่บริษัทนั่น, จุลอนาถบิณฑิกะจักให้อาหาร. " เพราะเหตุนั้น จุลอนาถบิณฑิกะแล ได้ให้แล้วซึ่งข้าวต้ม ข้าวสวย ของเคี้ยว (หมาก) พลู ของหอม ระเบียบและเครื่องประดับ แก่บริษัทนั้น ทุกเวลาทั้งเช้าและเย็น ตลอดไตรมาสนั้น. พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมแล้ว วิสัชนาปัญหาที่เหล่าชนผู้มาแล้ว ๆ เพื่อดูปาฏิหาริย์ถามแล้ว.

[พระสัมพุทธเจ้าไพโรจน์ล่วงเหล่าเทวดา]

เทวดาในหมื่นจักรวาล แวดล้อมแม้พระศาสดา ผู้ทรงจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลสิลา เพื่อทรงแสดงอภิธรรมแก่พระมารดา. เหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวว่า :-

" ในกาลใด พระพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดบุรุษ
ประทับอยู่เหนือบัณฑุกัมพลสิลา ณ ควงไม้
ปาริฉัตตกะ ในภพดาวดึงส์, ในกาลนั้น
เทพดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุ ประชุมพร้อม

กันแล้วเข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า ผู้ประทับอยู่บน
ยอดเขา, เทพดาองค์ไหน ๆ ก็หาไพโรจน์กว่า
พระสัมพุทธเจ้าโดยวรรณะไม่, พระสัมพุทธเจ้า
เท่านั้น ย่อมไพโรจน์ล่วงปวงเทพดาทั้งหมด. "

ก็เมื่อพระศาสดานั้น ประทับนั่งครอบงำเทพดาทุกหมู่เหล่าด้วยรัศมีพระสรีระของพระองค์อย่างนี้ พระพุทธมารดาเสด็จมาจากวิมานชั้นดุสิต ประทับนั่ง ณ พระปรัศเบื้องขวา. แม้อินทกเทพบุตรก็มานั่ง ณ พระปรัศเบื้องขวาเหมือนกัน. อังกุรเทพบุตรมานั่ง ณ พระปรัศเบื้องซ้าย. อังกุรเทพบุตรนั้น เมื่อเทพดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน ร่นออกไปแล้ว ได้โอกาสในที่มีประมาณ ๑๒ โยชน์. อินทกเทพบุตรนั่งในที่นั่นเอง. พระศาสดาทอดพระเนตรดูเทพบุตรทั้ง ๒ นั้นแล้ว มีพระประสงค์จะยังบริษัทให้ทราบความที่ทานอันบุคคลถวายแล้ว แก่ทักขิไณยบุคคล ในศาสนาของพระองค์ เป็นกุศลมีผลมาก จึงตรัสอย่างนี้ว่า " อังกระ เธอทำแถวเตาไฟยาว ๑๒ โยชน์ให้ทานเป็นอันมาก ในกาลประมาณหมื่นปี ซึ่งเป็นระยะกาลนาน, บัดนี้เธอมาสู่สมาคมของเรา ได้โอกาสในที่ไกลตั้ง ๑๒ โยชน์ ซึ่งไกลกว่าเทพบุตรทั้งหมด; อะไรหนอแล เป็นเหตุในข้อนี้ ? " แท้จริงพระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย ก็ได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า :-

" พระสัมพุทธะ ทอดพระเนตรอังกุรเทพบุตร
และอินทกเทพบุตรแล้ว เมื่อจะทรงยกย่องทักขิ-

ไฌยบุคคล ได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า ' อังกุระ
เธอให้ทานเป็นอันมาก ในระหว่างกาลนาน, เธอ
เมื่อมาสู่สำนักของเรา นั่งเสียไกลลิบ. "

[พระศาสดาตรัสได้ยินถึงมนุษยโลก]

พระสุรเสียงนั้น (ดัง) ถึงพื้นปฐพี. บริษัททั้งหมดนั้น ได้ยินพระสุรเสียงนั้น.

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว

อังกุรเทพบุตร อันพระศาสดาผู้มีพระองค์อันอบรม
แล้วตรัสเตือนแล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า :-
" ข้าพระองค์จะต้องการอะไร ด้วยทานอัน
ว่างเปล่าจากทักขิไฌยบุคคล, ยักษ์[๑]ชื่ออินทกะ
นี้นั้น ถวายทานแล้วนิดหน่อย ยังรุ่งเรืองยิ่งกว่า
ข้าพระองค์ ดุจพระจันทร์ในหมู่ดาว. "

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทชฺชา** แก้เป็น ทตฺวา[๒] (แปลว่า ให้แล้ว).

เมื่ออังกุรเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสกะอินทกเทพบุตว่า " อินทกะ เธอนั่งข้างขวาของเรา, ไฉนจึงไม่ต้องร่นออกไปนั่งเล่า ? อินทกเทพบุตรกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้ทักขิไฌยสมบัติแล้ว ดุจชาวนาหว่านพืชนิดหน่อยในนาดี " ดังนี้แล้ว เมื่อจะประกาศทักขิไฌยบุคคล จึงกราบทูลว่า :-

๑. เทพบุตรผู้อันบุคคลพึงบูชา. ๒. สีหล เป็น อทตฺถ. ยุโรป เป็น ทตฺถ.

" พืชแม้มาก อันบุคคลหว่านแล้วในนาดอน
ผลย่อมไม่ไพบูลย์ ทั้งไม่ยังชาวนาให้ยินดี ฉันใด,
ทานมากมาย อันบุคคลตั้งไว้ในหมู่ชนผู้ทุศีล
ผลย่อมไม่ไพบูลย์ ทั้งไม่ยังทายกให้ยินดี ฉันนั้น
เหมือนกัน; พืชแม้เล็กน้อย อันบุคคลหว่าน
แล้วในนาดี เมื่อฝนหลั่งสายน้ำถูกต้อง[๑] (ตาม
กาล) ผลก็ย่อมยังชาวนาให้ยินดีได้ ฉันใด,
เมื่อสักการะแม้เล็กน้อย อันทายกทำแล้วใน
เหล่าท่านผู้มีศีล ผู้มีคุณ คงที่ ผลก็ย่อมยังทายก
ให้ยินดีได้ ฉันนั้นเหมือนกัน. "

[ทานที่ให้ในทักขิไณยบุคคลมีผลมาก]

ถามว่า " ก็บุรพกรรมของอินทกเทพบุตรนั่น เป็นอย่างไร ? "

แก้ว่า " ได้ยินว่า อินทกเทพบุตรนั้น ได้ให้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่ง ที่เขานำมาแล้วเพื่อตน แก่พระอนุรุทธเถระผู้เข้าไปบิณฑบาตภายในบ้าน, บุญของเธอนั้น มีผลมากว่าทานที่อังกุรเทพบุตร ทำแถวเตาไฟยาวตั้ง ๑๒ โยชน์ ให้แล้วตั้งหมื่นปี, เพราะเหตุนั้น อินทกเทพบุตรจึงกราบทูลอย่างนั้น." เมื่ออินทกเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสว่า " อังกุระ การเลือกเสียก่อนแล้วให้

๑. สีหล ยุโรป เป็น ธารํ ปเวจฺฉนฺเต. แต่เขมร. พม่า. เป็น ธาเร ปเวจฺฉนฺเต. นี้แปลตามสีหล ยุโรป เพราะเห็นว่าถูก เมื่อพิมพ์ฉบับบาลีต่อไปจะแก้อนุวัตรตามนั้น

ทาน จึงควร. ทานนั้นย่อมมีผลมากด้วยอาการอย่างนี้ ดุจพืชที่เขาหว่านดีในนาดี ฉะนั้น; แต่เธอหาได้ทำอย่างนั้นไม่, เหตุนั้น ทานของเธอจึงไม่มีผลมาก" เมื่อจะทางประกาศเนื้อความนี้ให้แจ่มแจ้ง ตรัสว่า :-

" ทานอันบุคคลให้แล้วในเขตใด มีผลมาก,
บุคคลพึงเลือกให้ทานในเขตนั้น; การเลือก
ให้ อันพระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว, ทานที่
บุคคลให้แล้วในทักขิไณยบุคคลทั้งหลาย ที่มี
อยู่ในโลกคือหมู่สัตว์ที่ยังเป็นอยู่นี้ มีผลมาก
เหมือนพืชที่บุคคลหว่านแล้วในนาดีฉะนั้น. "

เมื่อทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่
สัตว์นี้มีราคะเป็นเครื่องประทุษร้าย, เพราะ
เหตุนั้นแล ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านที่มี
ราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย จึงมีผลมาก. นา
ทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้
มีโทสะเป็นเครื่องประทุษร้าย, เพราะเหตุนั้น
แล ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านผู้มีโทสะไป
ปราศแล้วทั้งหลาย จึงมีผลมาก. นาทั้งหลาย
มีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้มีโมหะ
เป็นเครื่องประทุษร้าย, เพราะเหตุนั้นแล ทาน

ที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้มีโมหะไปปราศแล้ว
ทั้งหลาย จึงมีผลมาก. นาทั้งหลายมีหญ้าเป็น
เครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้มีความอยากเป็น
เครื่องประทุษร้าย, เพราะเหตุนั้นแล ทาน
ที่บุคคลให้แล้ว ในท่านผู้มีความอยากไปปราศ
แล้วทั้งหลาย จึงมีผลมาก."

ในกาลจบเทศนา อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตร ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล. (ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว).

[พระศาสดาเสด็จไปโปรดพระมารดาชั้นดาวดึงส์]

ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางเทวบริษัท ทรงปรารภพระมารดาเริ่มตั้งอภิธรรมปิฎกว่า **" กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา "** ดังนี้เป็นต้น. ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกโดยนัยนี้เรื่อยไปตลอด ๓ เดือน. ก็แลทรงแสดงธรรมอยู่ ในเวลาภิกษาจาร ทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิต ด้วยทรงอธิษฐานว่า " พุทธนิรมิตนี้จงแสดงธรรมชื่อเท่านี้ จนกว่าเราจะมา " แล้วเสด็จไปป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยวไม้สีฟันชื่อนาคลดา บ้วนพระโอษฐ์ที่สระอโนดาด นำบิณฑบาตมาแต่อุตตรกุรุทวีป ได้ประทับนั่งทำภัตกิจในโรงกว้างใหญ่แล้ว. พระสารีบุตรเถระไปทำวัตรแด่พระศาสดาในที่นั้น. พระศาสดาทรงทำภัตกิจแล้ว ตรัสแก่พระเถระว่า " สารีบุตร วันนี้เราภาษิตธรรมชื่อเท่านี้, เธอจงบอกแก่ (ภิกษุ ๕๐๐) นิสิตของ

ตน." ได้ทราบว่า กุลบุตร ๕๐๐ เลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ บวชแล้วในสำนักของพระเถระ. พระศาสดาตรัสแล้วอย่างนั้น ทรงหมายเอาภิกษุเหล่านั้น. ก็แลครั้นตรัสแล้ว เสด็จไปสู่เทวโลก ทรงแสดงธรรมเอง ต่อจากที่พระพุทธนิรมิตแสดง. แม้พระเถระก็ไปแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จอยู่ในเทวโลกนั่นแล ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ แล้ว.

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ภิกษุเหล่านั้นเป็นค้างคาวหนู ห้อยอยู่ที่เงื้อมแห่งหนึ่ง เมื่อพระเถร ๒ รูปจงกรมแล้วท่องอภิธรรมอยู่, ได้ฟังถือเอานิมิตในเสียงแล้ว. ค้าวคาวเหล่านั้นไม่รู้ว่า "เหล่านี้ ชื่อว่าขันธ์, เหล่านี้ ชื่อว่าธาตุ" ด้วยเหตุสักว่า ถือเอานิมิตในเสียงเท่านั้น จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลก เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธันดร ๑ จุติจากเทวโลกนั้นแล้ว เกิดในเรือนตระกูลในกรุงสาวัตถี เกิดความเลื่อมในในยมกปาฏิหาริย์ บวชในสำนักของพระเถระแล้ว ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง. แม้พระศาสดา ก็ได้ทรงแสดงอภิธรรม โดยทำนองนั้นนั่นแล ตลอด ๓ เดือน.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ. แม้พระมหามายาก็ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล.

[พระโมคคัลลานเถระขึ้นไปทูลถามข่าวเสด็จ]

บริษัท มีปริมณฑล ๓๖ โยชน์ แม้นั้นแล คิดว่า "แต่บัดนี้

ไป ในวันที่ ๗ จักเป็นวันมหาปวารณา" แล้วเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานเถระ กล่าวว่า "ท่านเจ้าข้า ควรจะทราบวันเสด็จลงของพระศาสดา, เพราะข้าพเจ้าทั้งหลาย ไม่เห็นพระศาสดาแล้ว จักไม่ไป." ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ฟังถ้อยคำนั้นแล้วรับว่า "ดีละ" แล้วดำลงในแผ่นดินตรงนั้นเอง อธิษฐานว่า "บริษัทจงเห็นเรา ผู้ไปถึงเชิงเขาสิเนรุแล้วขึ้นไปอยู่" มีรูปปรากฏดุจด้ายกัมพลเหลืองที่ร้อยไว้ในแก้วมณีเทียว ขึ้นไปแล้วโดยท่ามกลางเขาสิเนรุ. แม้พวกมนุษย์ก็แลเห็นท่านว่า "ขึ้นไปแล้วโยชน์ ๑ ขึ้นไปแล้ว ๒ โยชน์" เป็นต้น. แม้พระเถระ ขึ้นไปถวายบังคมพระบาทยุคลของพระศาสดา ดุจเทินไว้ด้วยเศียรเกล้า กราบทูลอย่างนี้ว่า "พระเจ้าข้า บริษัทประสงค์จะเฝ้าพระองค์ก่อนแล้วไป, พระองค์จักเสด็จลงเมื่อไร ?"

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ก็สารีบุตร พี่ของเธอ อยู่ที่ไหน.

โมคคัลลานะ. พระเจ้าข้า ท่านจำพรรษาอยู่ ในสังกัสสนคร.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ (ไป) เราจักลงที่ประตูเมืองสังกัส ในวันมหาปวารณา, ผู้ใครจะพบเราก็จงไปที่นั้นเถิด; ก็แลสังกัสสนครจากกรุงสาวัตถี มีประมาณ ๓๐ โยชน์, ในทางเท่านี้ กิจที่จะต้องเตรียมเสบียง ย่อมไม่มีแก่ใคร ๆ, เธอพึงบอกแก่คนเหล่านั้นว่า 'ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้รักษาอุโบสถไป ดุจไปสู่วิหารใกล้เพื่อฟังธรรมเถิด.'

[พระองค์ทรงเปิดโลก]

พระเถระทูลว่า "ดีละ พระเจ้าข้า" แล้วได้บอกตามรับสั่ง. พระศาสดาเสด็จจำพรรษาปวารณาแล้ว ตรัสบอกแก่ท้าวสักกะว่า "มหาบพิตร อาตมภาพจักไปสู่ถิ่นมนุษย์." ท้าวสักกะทรงนิรมิตบันได ๓ ชนิด คือ บันไดทองคำ บันไดแก้วมณี บันไดเงิน. เชิงบันไดเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วที่ประตูสังกัสสนคร หัวบันไดเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้วที่ยอดเขาสิเนรุ. ในบันไดเหล่านั้น บันไดทองได้มีในข้างเบื้องขวา เพื่อพวกเทวดา, บันไดเงิน ได้มีในข้างเบื้องซ้ายเพื่อมหาพรหมทั้งหลาย, บันไดแก้วมณีได้มีในท่ามกลาง เพื่อพระตถาคต. พระศาสดาประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรงแลดูข้างบนแล้ว, สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วทั้งหลายได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก; ทรงแลดูข้างล่าง, สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงอเวจี; ทรงแลดูทิศใหญ่และทิศเฉียงทั้งหลาย, จักรวาลหลายแสน ได้มีเนินเป็นอันเดียวกัน; เทวดาเห็นพวกมนุษย์. แม้พวกมนุษย์ก็เห็นพวกเทวดา. พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ต่างเห็นกันแล้วเฉพาะหน้าทีเดียว. พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระฉัพพัณณรังสีไปแล้ว. มนุษย์ในบริษัทซึ่งมีปริมณฑล ๓๖ โยชน์แม้คนหนึ่ง เมื่อแลดูสิริของพระพุทธเจ้าในวันนั้นแล้ว ชื่อว่าไม่ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า มิได้มีเลย. พวกเทวดาลงทางบันไดทอง, พวกมหาพรหมลงทางบันไดเงิน; พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จลงทางบันไดแก้วมณี. เทพบุตรนักฟ้อนชื่อปัญจสิขะ

ถือพิณสีเหลืองดุจผลมะตูมยืนอยู่ ณ ข้างเบื้องขวา ทำบูชาด้วยการฟ้อนแด่พระศาสดาลงมา. มาตลิสังคาหกเทพบุตร ยืน ณ ข้างเบื้องซ้าย ถือของหอมระเบียบและดอกไม้อันเป็นทิพย์ นมัสการอยู่ทำบูชาแล้วลงมา. ท้าวมหาพรหมกั้นฉัตร, ท้าวสุยามถือพัดวาลวีชนี. พระศาสดาเสด็จลงพร้อมด้วยบริวารนี้ หยุดประทับอยู่ที่ประตูสังกัสสนคร. แม้พระสารีบุตรเถระ มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว เพราะพระศาสดาเสด็จลงด้วยพุทธสิริเห็นปานนั้น อันท่านไม่เคยเห็นแล้ว ในกาลก่อนแต่นี้, เพราะฉะนั้น จึงประกาศความยินดีของตน ด้วยคาถาทั้งหลายเป็นต้นว่า :-

" พระศาสดา ผู้มีถ้อยคำอันไพเราะ ทรงเป็น
อาจารย์แห่งคณะ[๑] เสด็จมาจากดุสิตอย่างนี้ เรายัง
ไม่เห็น หรือไม่ได้ยินต่อใคร ๆ ในกาลก่อนแต่นี้ "

แล้วทูลว่า " พระเจ้าข้า วันนี้เทวดาและมนุษย์แม้ทั้งหมดย่อมกระหยิ่ม ปรารถนาต่อพระองค์. "

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท่านว่า " สารีบุตร ชื่อว่าพระพุทธเจ้าผู้ประกอบพร้อมด้วยคุณเห็นปานนี้ ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยแท้. " เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นปราชญ์ ขวน
ขวายในฌาน ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบ

๑. คณิมาคโต ตัดบทเป็น คณี อาคโต. อรรถกถาว่า---คณาจริยตฺตา. คณี---

ด้วยสามารถแห่งการออก, แม้เทวดาและมนุษย์
ทั้งหลาย ก็ย่อมกระหยิ่มต่อพระสัมพุทธเจ้า
เหล่านั้นผู้มีสติ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เย ฌานปฺปสุตา** ความว่า ประกอบแล้วขวนขวายแล้ว ในฌาน ๒ อย่างเหล่านี้ คือ ลักขณู-ปนิชฌาน อารัมมณูปนิชฌาน ด้วยอันนึกอันเข้าอันอธิษฐานอันออก และอันพิจารณา. บรรพชา อันผู้ศึกษาไม่พึงถือว่า "เนกขัมมะ" ในคำว่า **เนกฺขมฺมูปสเม รตา** นี้, ก็คำว่า "เนกขัมมะ" นั่น พระองค์ตรัส หมายเอา ความยินดีในนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลส. บทว่า **เทวาปิ** ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมกระหยิ่ม คือปรารถนาต่อพระสัมพุทธเหล่านั้น. บทว่า **สตีมตํ** ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปรารถนาความเป็นพระพุทธว่า "น่าชมจริงหนอ แม้เราพึงเป็นพระพุทธ" ดังนี้ ชื่อว่าย่อมกระหยิ่มต่อพระสัมพุทธเหล่านั้น ผู้มีพระคุณเห็นปานนี้ ผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยสติ.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ประมาณ ๓๐ โกฏิ, ภิกษุ ๕๐๐ ผู้เป็นสัทธิวิหาริกของพระเถระ ตั้งอยู่แล้วในพระอรหันต์.

[สังกัสสนครเป็นที่เสด็จลงจากดาวดึงส์]

ได้ยินว่า การทำยมกปาฏิหาริย์แล้วจำพรรษาในเทวโลก แล้ว

เสด็จลงที่ประตูสังกัสสนคร อันพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้วแล. ก็สถานที่พระบาทเบื้องขวาประดิษฐาน ณ ที่เสด็จลงนั้น มีนามว่าอจลเจติยสถาน. พระศาสดาประทับยืน ณ ที่นั้น ตรัสถามปัญหาในวิสัยของปุถุชนเป็นต้น. พวกปุถุชนแก้ปัญหาได้ในวิสัยของตนเท่านั้น ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระโสดาบันได้. พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้น ก็เหมือนกัน ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระอริยบุคคลทั้งหลาย มีพระสกทาคามีเป็นต้น. พระมหาสาวกที่เหลือไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะ. พระมหาโมคคัลลานะ ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตรเถระได้. แม้พระสารีบุตรเถระ ก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน. พระศาสดาทรงแลดูทิศทั้งปวง ตั้งต้นแต่ปาจีนทิศ. สถานที่ทั้งปวง ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันทีเดียว[๑]. เทวดาและมนุษย์ใน ๘ ทิศ และเทวดาเบื้องบนจดพรหมโลก และยักษ์นาคและสุบรรณผู้อยู่ ณ ภาคพื้นเบื้องต่ำ ประคองอัญชลีกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้วิสัชนาปัญหานี้มิได้มีในสมาคมนี้, ขอพระองค์โปรดใคร่ครวญในสมาคมนี้ทีเดียว. "

[พระสารีบุตรเถระมีปัญญามาก]

พระศาสดา ทรงดำริว่า " สารีบุตรย่อมลำบาก, ด้วยว่าเธอได้ฟังปัญหาที่เราถามแล้วในพุทธวิสัยนี้ว่า :-

" ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ เธอมีปัญญารักษาตน

๑. สพฺพตฺถ เอกงฺคนเมว อโหสิ. นิยมแปล สพฺพตฺถ เป็นสัตตมีปัจจัตตะ.

อันเราถามถึง ความเป็นไป ของท่านผู้มีธรรมอัน
นับพร้อมแล้วทั้งหลาย และพระเสขะทั้งหลาย
ซึ่งมีอยู่มากในโลกนี้ จงบอกความเป็นไปนั้น
แก่เรา " ดังนี้,

เป็นผู้หมดความสงสัยในปัญหาว่า ' พระศาสดาย่อมตรัสถามถึง ปฏิปทาเป็นที่มา (มรรคปฏิปทา) ของพระเสขะและอเสขะกะเรา ' ดังนี้ก็จริง, ถึงอย่างนั้นก็ยังหวังอัธยาศัยของเราอยู่ว่า ' เราเมื่อกล่าว ปฏิปทานี้ ด้วยมุขไหน ๆ ในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้น จึงจักอาจ ถือเอาอัธยาศัยของพระศาสดาได้; ' สารีบุตรนั้นเมื่อเราไม่ให้นัย จัก ไม่อาจแก้ได้, เราจักให้นัยแก่เธอ " เมื่อจะทรงแสดงนัย ตรัสว่า " สารีบุตร เธอจงพิจารณาเห็นความเป็นจริงนี้. " ได้ยินว่า พระ องค์ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า " สารีบุตรเมื่อถือเอาอัธยาศัยของเราแก้ จักแก้ด้วยสามารถแห่งขันธ์ " ปัญหานั้นปรากฏแก่พระเถระตั้งร้อย นัย พันนัย พร้อมกับการประทานนัย. ท่านตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดา ประทาน แก้ปัญหานั้นได้แล้ว. ได้ยินว่า คนอื่นยกพระสัมมาสัมพุทธ-เจ้าเสีย ชื่อว่าสามารถเพื่อจะทันปัญญาของพระสารีบุตรเถระหามิได้. นัยว่า เหตุนั้นแล พระเถระจึงยืนตรงพระพักตร์พระศาสดา บันลือ สีหนาทว่า " พระเจ้าข้า เมื่อฝนตกแม้ตลอดกัปป์ทั้งสิ้น ข้าพระองค์ ก็สามารถเพื่อจะนับ แล้วยกขึ้นซึ่งคะแนนว่า ' หยาดทั้งหลายตก ในมหาสมุทรเท่านี้หยาด, ตกบนแผ่นดินเท่านี้หยาด, บนภูเขาเท่านี้ หยาด. " แม้พระศาสดาก็ตรัสกะท่านว่า " สารีบุตร เราก็ทราบ

ความที่เธอสามารถจะนับได้." ชื่อว่าข้ออุปมาเปรียบด้วยปัญญาของท่านนั้น ย่อมไม่มี. เหตุนั้นแลท่านจึงกราบทูลว่า :-

" ทรายในแม่น้ำคงคา พึงสิ้นไป น้ำในห้วงน้ำ
ใหญ่ พึงสิ้นไป ดินในแผ่นดิน พึงสิ้นไป
การแก้ปัญหาด้วยความรู้ของข้าพระองค์ ย่อมไม่
สิ้นไปด้วยคะแนน. "

มีคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ เป็นที่พึ่งของโลก ก็ถ้าว่า เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาข้อ ๑ แล้ว บุคคลพึงใส่ทรายเมล็ดหนึ่ง หรือหยาดน้ำหยาด ๑ หรือดินร่วนก้อน ๑ เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาร้อย หรือพัน หรือแสนข้อ พึงใส่คะแนนทั้งหลายมีทรายเป็นต้น ทีละ ๑ ๆ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ในแม่น้ำคงคา, คะแนนทั้งหลายมีทรายเป็นต้นในแม่น้ำคงคาเป็นต้น พึงถึงความสิ้นไปเร็วกว่า; การแก้ปัญหาของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไป. "

ภิกษุแม้มีปัญญามากอย่างนี้ ก็ยังไม่เห็นเงื่อนต้นหรือเงื่อนปลายแห่งปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้วในพุทธวิสัย ต่อตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้ว จึงแก้ปัญหาได้. ภิกษุทั้งหลายฟังดังนั้นแล้วสนทนากันว่า " แม้ชนทั้งหมด อันพระศาสดาตรัสถามปัญหาใด ไม่อาจแก้ได้, พระสารีบุตรเถระผู้เป็นธรรมเสนาบดี ผู้เดียวเท่านั้น แก้ปัญหานั้นได้. " พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้วตรัสว่า " สารีบุตรแก้ปัญหาที่มหาชนไม่สามารถจะแก้ได้ ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้; แม้ในก่อน เธอก็แก้ได้

แล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดก[๑]นี้โดยพิสดารว่า :-

" คนที่มาประชุมกันแล้ว แม้ตั้งพันเป็นกำหนด
คนเหล่านั้นหาปัญญามิได้ พึงคร่ำครวญตั้ง ๑๐๐
ปี, บุรุษผู้ใดรู้ชัดซึ่งอรรถแห่งภาษิตได้ บุรุษผู้นั้น
ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาคนเดียวเท่านั้น ประเสริฐกว่า "

ดังนี้แล.

เรื่องยมกปาฏิหาริย์ จบ .

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๓๒. ตทฏฺฐกถา. ๒/๒๕๔.

๓. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตต์ * [๑๕๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา ทรงอาศัยพระนครพาราณสี ประทับอยู่ที่โคนไม้ซึก ๗ ต้น ทรงปรารภพระยานาคชื่อเอรกปัตต์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ "** เป็นต้น.

[อาบัติเล็กน้อยที่ไม่แสดงเสียย่อมให้โทษ]

ทราบว่า ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลก่อน พระยานาคนั้นเป็นภิกษุหนุ่ม ขึ้นเรือไปในแม่น้ำคงคา ยึดใบตะไคร้น้ำกอหนึ่ง เมื่อเรือแม้แล่นไปโดยเร็ว, ก็ไม่ปล่อย. ใบตะไคร้น้ำขาดไปแล้ว. ภิกษุหนุ่มนั้นไม่แสดงอาบัติ ด้วยคิดเสียว่า " นี่เป็นโทษเพียงเล็กน้อย " แม้ทำสมณธรรมในป่าสิ้น ๒ หมื่นปี ในกาลมรณภาพ เป็นประดุจใบตะไคร้น้ำผูกคอ แม้อยากจะแสดงอาบัติ เมื่อไม่เห็นภิกษุอื่น ก็เกิดความเดือดร้อนขึ้นว่า " เรามีศีลไม่บริสุทธิ์ " จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดเป็นพระยานาค มีร่างกายประมาณเท่าเรือโกลน. เขาได้มีชื่อว่า " เอรกปัตต์ " นั่นแล. ในขณะที่เกิดแล้วนั่นเอง พระยานาคนั้นแลดูอัตภาพแล้ว ได้มีความเดือดร้อนว่า " เราทำสมณธรรมตลอดกาลชื่อมีประมาณเท่านี้ เป็นผู้บังเกิดในที่มีกบเป็นอาหาร ในกำเนิดแห่งอเหตุกสัตว์. "

ในกาลต่อมา เขาได้ธิดาคนหนึ่ง แผ่พังพานใหญ่บนหลังน้ำ

* พระมหาสนธิ์ ป. ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็นพระญาณวโรดม) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ในท่ามกลางแม่น้ำคงคา วางธิดาไว้บนพังพานนั้น ให้ฟ้อนรำขับร้องแล้ว

[พระยานาคออกอุบายเพื่อทราบการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า]

ทราบว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า " เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น เราจักได้ยินความที่พระพุทธเจ้านั้นบังเกิดขึ้น ด้วยอุบายนี้แน่ละ; ผู้ใดนำเพลงขับแก้เพลงขับของเราได้, เราจักให้ธิดากับด้วยนาคพิภพอันใหญ่แก่ผู้นั้น. " วางธิดานั้นไว้บนพังพาน ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน. ธิดานั้นยืนฟ้อนอยู่บนพังพานนั้น ขับเพลงขับนี้ว่า :-

" ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า ชื่อว่าพระราชา ? อย่างไร
เล่า พระราชาชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร ? อย่างไร
เล่า ชื่อว่าปราศจากธุลี, อย่างไร ท่าน
จึงเรียกว่า ' คนพาล. "

ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น พากันมาด้วยหวังว่า " เราจักรับเอานางนาคมาณวิกา " แล้วทำเพลงขับแก้ ขับไปโดยกำลังปัญญาของตน ๆ. นางย่อมห้ามเพลงขับตอบนั้น. เมื่อนางยืนอยู่บนพังพานทุกกึ่งเดือน ขับเพลงอยู่อย่างนี้เท่านั้น พุทธันดรหนึ่งล่วงไปแล้ว.

[พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก้]

ครั้งนั้นพระศาสนดาทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูโลก ทำเอรกปัตตนาคราชให้เป็นต้น ทรงเห็นมาณพชื่ออุตตระ ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระฌาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญดูว่า " จักมีเหตุอะไร ? " ได้ทรงเห็นแล้วว่า " วันนี้

เป็นวันที่เอรกปัตตนาคราชทำธิดาไว้บนพังพานแล้วให้ฟ้อน, อุตตรมาณพนี้เรียนเอาเพลงขับแก้ที่เราให้แล้วจักเป็นโสดาบัน เรียนเอาเพลงขับนั้นไปสู่สำนักของนาคราช, นาคราชนั้นฟังเพลงขับแก้นั้นแล้ว ทราบว่า 'พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว' จักมาสู่สำนักของเรา, เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว, เราจักกล่าวคาถาในสมาคมอันใหญ่, ในกาลจบคาถา สัตว์ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พัน จักตรัสรู้ธรรม."

พระศาสดาเสด็จไปในที่นั้นแล้ว, ประทับนั่ง ณ โคนต้นซึกต้นหนึ่ง บรรดาต้นซึก ๗ ต้นที่มีอยู่ในที่ไม่ไกลแต่เมืองพาราณสี. ชาวชมพูทวีปพาเอาเพลงขับแก้เพลงขับไปประชุมกันแล้ว. พระศสาดาทรงทอดพระเนตรเห็นอุตตรมาณพกำลังไปในที่ไม่ไกล จึงตรัสว่า "อุตตระ."

อุตตระ. อะไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจงมานี่ก่อน.

ทีนั้นพระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพนั้น ผู้มาถวายบังคมนั่งลง. แล้วตรัสถามว่า "เธอจะไปไหน ?"

อุตตรมาณพ. จะไปยังที่ที่ธิดาของเอรกปัตตนาคราช ขับเพลง.

พระศาสดา. ก็เธอรู้เพลงขับแก้เพลงขับหรือ ?

อุตตรมาณพ. ข้าพระองค์ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจงกล่าวเพลงนั้นดูก่อน.

ทีนั้น พระศาสดา ตรัสกะเขาผู้กล่าวตามธรรมดาความรู้ของตนเท่านั้นว่า "แน่ะอุตตระ นั่นไม่ใช่เพลงขับแก้, เราจักให้เพลง

ขับแก้แก่เธอ, เธอต้องเรียนเพลงขับแก้นั้นให้ได้."

อุตตรมาณพ. ดีละ พระเจ้าข้า.

[อุตตรมาณพเรียนเพลงแก้จากพระศาสดา]

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า "อุตตระ ในกาลที่นางนาค-มาณวิกาขับเพลง เธอพึงขับเพลงแก้นี้ว่า :-

" ผู้เป็นใหญ่ในทวารหก ชื่อว่าเป็นพระราชา,
พระราชาผู้กำหนัดอยู่ ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร,
ผู้ไม่กำหนัดอยู่ ชื่อว่าปราศจากธุลี, ผู้กำหนัดอยู่
ท่านเรียกว่า 'คนพาล."

ก็เพลงขับของนางนาคมาณวิกา มีอธิบายว่า :-

บาทคาถาว่า **กึสุ อธิปตี ราชา** ความว่า ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่า จึงชื่อว่าพระราชา ?

บาทคาถาว่า **กึสุ ราชา รชสฺสิโร** ความว่า อย่างไรพระราชา ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า มีธุลีบนพระเศียร ?

บทว่า **กถํ สุ** ความว่า อย่างไรกันเอ่ย พระราชานั้นเป็นผู้ชื่อว่าปราศจากธุลี ?

ส่วนเพลงขับแก้ มีอธิบายว่า :-

บาทคาถาว่า **ฉทฺวาราธิปตี ราชา** ความว่า ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่แห่งทวาร ๖ อันอารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปเป็นต้น ครอบงำไม่ได้ แม้ในทวารหนึ่ง, ผู้นี้ชื่อว่าเป็นพระราชา.

บาทคาถาว่า **ราชมาโน รชสฺสิโร** ความว่า ก็พระราชาใดกำหนัดอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น, พระราชาผู้กำหนัดอยู่นั้น ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร.

บทว่า **อรชํ** ความว่า ส่วนพระราชาผู้ไม่กำหนัดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้ปราศจากธุลี.

บทว่า **รชํ** ความว่า พระราชาผู้กำหนัดอยู่ ท่านเรียกว่า " เป็นพาล. "

พระศาสดา ครั้นประทานเพลงขับแก้ แก่อุตตรมาณพนั้นอย่างนี้แล้ว ตรัสว่า " อุตตระ เมื่อเธอขับเพลงขับนี้ (นาง) จักขับเพลงขับแก้เพลงขับของเธอนี้ว่า :-

' คนพาลอันอะไรเอ่ย ย่อมพัดไป, บัณฑิต
ย่อมบรรเทาอย่างไร, อย่างไร จึงเป็นผู้มีความ
เกษมจากโยคะ, ท่านผู้อันเราถามแล้ว โปรด
บอกข้อนั้นแก่เรา '

ทีนั้น ท่านพึงขับเพลงขับแก้นี้แก่นางว่า :-

' คนพาลอันห้วงน้ำ (คือกามโอฆะเป็นต้น) ย่อมพัดไป,
บัณฑิตย่อมบรรเทา (โอฆะนั้น) เสียด้วยความเพียร,
บัณฑิตผู้ไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง ท่านเรียกว่า
' ผู้มีความเกษมจากโยคะ '

เพลงขับแก้นั้น มีเรื่อความว่า :-

" คนพาลอันโอฆะ (กิเลสดุจห้วงน้ำ) ๔ อย่าง มีโอฆะ

คือกามเป็นต้น ย่อมพัดไป, บัณฑิตย่อมบรรเทาโอฆะนั้น ด้วยความเพียร กล่าวคือ สัมมัปปธาน (ความเพียรอันตั้งไว้ชอบ), บัณฑิตนั้นไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง มีโยคะคือกามเป็นต้น ท่านเรียกชื่อว่า ' ผู้มีความเกษมจากโยคะ. '

อุตตรมาณพ เมื่อกำลังเรียนเพลงขับแก้นี้เทียว ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล. เขาเป็นโสดาบัน เรียนเอาคาถานั้นไปแล้ว กล่าวว่า " ผู้เจริญ ฉันนำเพลงขับแก้เพลงขับมาแล้ว, พวกท่านจงให้โอกาสแก่ฉัน " ได้คุกเข่าไปในท่ามกลางมหาชนที่ยืนยัดเยียดกันอยู่แล้ว. นางนาคมาณวิกา ยืนฟ้อนอยู่บนพังพานของบิดา พลางขับเพลงขับว่า

" ผู้เป็นใหญ่ อย่างไรเล่า ชื่อว่าเป็นพระราชา ? " เป็นต้น.

อุตตรมาณพ ขับเพลงแก้ว่า

" ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา " เป็นอาทิ.

นางนาคมาณวิกา ขับเพลงโต้แก่อุตตรมาณพนั้นอีกว่า.

" คนพาล อันอะไรเอ่ย ย่อมพัดไป ? " เป็นต้น.

ทีนั้น อุตตรมาณพเมื่อจะขับเพลงแก้แก่นาง จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

" คนพาลอันห้วงน้ำย่อมพัดไป " ดังนี้เป็นต้น.

[นาคราชทราบว่าพระพุทธเจ้าอุบัติแล้ว]

นาคราชฟังคาถานั้นแล้ว ทราบความที่พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น

ดีใจว่า "เราไม่เคยฟังชื่อบทเห็นปานนี้ ตลอดพุทธันดรหนึ่ง, "ผู้เจริญ พระพุทธเจ้า บังเกิดขึ้นในโลกแล้วหนอ" จึงเอาหางฟาดน้ำ. คลื่นใหญ่เกิดแล้ว. ฝั่งทั้งสองพังลงแล้ว. พวกมนุษย์ในที่ประมาณอุสภะหนึ่ง แต่ฝั่งข้างนี้และฝั่งข้างโน้น จมลงไปในน้ำ. นาคราชนั้น ยกมหาชนมีประมาณเท่านั้นวางไว้บนพังพาน แล้วตั้งไว้บนบก. นาคราชนั้นเข้าไปหาอุตตรมาณพ แล้วถามว่า "แน่ะนาย พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน ?"

อุตตระ. ประทับนั่งที่โคนไม้ต้นหนึ่ง มหาราช.

นาคราชนั้นกล่าวว่า "มาเถิดนาย พวกเราจะพากันไป" แล้วได้ไปกับอุตตรมาณพ. ฝ่ายมหาชนก็ได้ไปกับเขาเหมือนกัน. นาคราชไปถึง เข้าไปสู่ระหว่างพระรัศมีมีพรรณะ ๖ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้ยืนร้องไห้อยู่. ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนาคราชนั้นว่า "นี่อะไรกัน ? มหาบพิตร."

นาคราช. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ ได้ทำสมณธรรมสิ้น ๒ หมื่นปี, แม้มณธรรมนั้นก็ไม่อาจเพื่อจะช่วยข้าพระองค์ได้, ข้าพระองค์อาศัยเหตุสักว่าให้ใบตะไคร้น้ำขาดไปมีประมาณเล็กน้อย ถือปฏิสนธิในอเหตุกสัตว์เกิดในที่ที่ต้องเลื้อยไปด้วยอก, ย่อมไม่ได้ความเป็นมนุษย์เลย, ไม่ได้ฟังพระธรรม, ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้า ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ตลอดพุทธันดรหนึ่ง.

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของนาคราชนั้นแล้ว ตรัสว่า

" มหาบพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์ หาได้ยากนัก, การฟังพระสัทธรรม ก็อย่างนั้น, กาลอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า ก็หาได้ยากเหมือนกัน; เพราะว่าทั้ง ๓ อย่างนี้ บุคคลย่อมได้โดยลำบากยากเย็น " เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ เป็นการยาก,
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอยู่ยาก, การฟัง
พระสัทธรรม เป็นของยาก, การที่อุบัติขึ้น
แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก. "

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น พึงทราบดังนี้ว่า " ก็ขึ้นชื่อว่าความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการยาก คือหาได้ยากเพราะความเป็นมนุษย์ บุคคลต้องได้ด้วยความพยายามมาก ด้วยกุศลมาก, ถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็ชื่อว่าเป็นอยู่ยาก เพราะทำกรรมมีกสิกรรมเป็นต้นเนือง ๆ แล้วสืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิตบ้างเพราะชีวิตเป็นของน้อยบ้าง, แม้การฟังพระสัทธรรม ก็เป็นการยาก เพราะค่าที่บุคคลผู้แสดงธรรมหาได้ยาก ในกัปแม้มิใช่น้อย, อนึ่ง ถึงกาลที่อุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นการยากเหมือนกัน คือได้ยากยิ่งนัก เพราะอภินิหารสำเร็จด้วยความพยายามมาก และเพราะกาลที่อุบัติขึ้นแห่งท่านผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้วเป็นการได้โดยยาก ด้วยพันแห่งโกฏิกัป แม้มิใช่น้อย.

[นาคราชไม่บรรลุโสดาบัน]

ในกาลจบเทศนา เหล่าสัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว. ฝ่ายนาคราชพึงได้โสดาปัตติผลในวันนั้น (ก็จริง). แต่ก็ไม่ได้เพราะค่าที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน. นาคราชนั้นถึงภาวะคือความไม่ลำบากในฐานะทั้ง ๕ กล่าวคือการถือปฏิสนธิ การลอกคราบ การวางใจแล้วก้าวลงสู่ความหลับ การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และจุติ ที่พวกนาคถือเอาสรีระแห่งนาคนั่นแหละ แล้วลำบากอยู่ ย่อมได้เพื่อเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั่นแล ดังนี้แล.

เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตต์ จบ.

๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ * [๑๕๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สพฺพปาปสฺส อกรณํ "** เป็นต้น.

[กาลแห่งพระพุทธเจ้าต่างกันแต่คำสอนเหมือนกัน]

ได้ยินว่า พระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า " พระศาสดาตรัสบอกเหตุแห่งพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ทุกอย่าง คือ ' พระชนนีและพระชนก การกำหนดพระชนมายุ ไม้เป็นที่ตรัสรู้ สาวกสันนิบาต อัครสาวก อุปัฏฐาก, " แต่อุโบสถมิได้ตรัสบอกไว้; อุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าแม้เหล่านั้น เหมือนอย่างนี้ หรือเป็นอย่างอื่น. " ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วทูลถามเนื้อความนั้น. ก็เพราะความแตกต่างแห่งกาลแห่งพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเท่านั้น ได้มีแล้ว, ความแตกต่างแห่งคาถาไม่มี; ด้วยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าวิปัสสี ได้ทรงกระทำอุโบสถในทุก ๆ ๗ ปี, เพราะพระโอวาทที่พระองค์ประทานแล้วในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ ๗ ปี, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าสิขีและเวสสภู ทรงกระทำอุโบสถในทุก ๆ ๖ ปี, (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ ๖ ปี); พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่ากกุสันธะ และ โกนาคมนะ ได้ทรงกระทำอุโบสถทุก ๆ ปี,

* พระมหาฉาย ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

(เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ปีหนึ่ง ๆ); พระกัสสปทสพล ได้ทรงกระทำอุโบสถทุก ๆ ๖ เดือน, เพราะพระโอวาทที่พระองค์ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้น พอไปได้ ๖ เดือน; ฉะนั้น พระศาสดา จึงตรัสความแตกต่างกันแห่งกาลนี้ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ส่วนโอวาทคาถาของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เป็นอย่างนี้นี่แหละ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงกระทำอุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ซึ่งเป็นอันเดียวกันทั้งนั้นให้แจ่มแจ้ง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึงพร้อม ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. ความอดทนคือความอดกลั้น เป็นธรรมเผาบาปอย่างยิ่ง, ท่านผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมกล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม, ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าบรรพชิต, ผู้เบียดเบียนผู้อื่นอยู่ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ. ความไม่กล่าวร้าย ๑ ความไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณ ในภัตตาหาร ๑ ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑ ความประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต ๑ นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพปาปสฺส** ได้แก่ อกุศลธรรมทุกชนิด, การยังกุศลให้เกิดขึ้น ตั้งแต่ออกบวชจนถึงพระอรหัตตมรรค และการยังกุศลที่ตนให้เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ชื่อว่า อุปสมฺปทา, การยังจิตของตนให้ผ่องใสจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ชื่อว่า สจิตฺตปริโยทปนํ.

บาทพระคาถาว่า **เอตํ พุทฺธานสาสนํ** อรรถว่า นี้เป็นวาจาเครื่องพร่ำสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์.

บทว่า **ขนฺติ** ความว่า ขึ้นชื่อว่าความอดทน กล่าวคือ ความอดกลั้น, นี้ เป็นตบะอย่างยอดยิ่ง คืออย่างสูงสุด ในพระศาสนานี้.

บาทพระคาถาว่า **นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา** ความว่า พุทธบุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ คือ พระพุทธะจำพวก ๑ พระปัจเจกพุทธะจำพวก ๑ พระอนุพุทธะจำพวก ๑ ย่อมกล่าวพระนิพพานว่า " เป็นธรรมชาติอันสูงสุด. "

บทว่า **น หิ ปพฺพชิโต** ความว่า บุคคลผู้ที่ล้างผลาญบีบคั้นสัตว์อื่นอยู่ ด้วยเครื่องประหารต่าง ๆ มีฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่าผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต. บทว่า สมโณ ความว่า บุคคลผู้ยังเบียดเบียนสัตว์อื่นอยู่ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั่นแหละ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะด้วยเหมือนกัน. การไม่ติเตียนเอง และการไม่ยังผู้อื่นให้ติเตียน ชื่อว่า อนูปวาโท. การไม่ทำร้ายเอง และการไม่ใช้ผู้อื่นให้ทำร้าย ชื่อว่า อนูปฆาโต.

บทว่า **ปาฏิโมกฺเข** ได้แก่ ศีลที่เป็นประธาน. การปิด ชื่อว่า

สํวโร. ความเป็นผู้รู้จักพอดี คือความรู้จักประมาณ ชื่อว่า มตฺตญฺญุตา บทว่า **ปนฺตํ** ได้แก่ เงียบ. บทว่า **อธิจิตฺเต** ความว่า ในจิตอันยิ่ง กล่าวคือ จิตที่สหรคตด้วยสมาบัติ ๘. การกระทำความเพียร ชื่อว่า อาโยโค. บทว่า **เอตํ** ความว่า นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์. ก็ในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสศีลอันเป็นไปทางวาจา ด้วยอนูปวาท, ตรัสศีลอันเป็นไปทางกายด้วยอนูปฆาต. ตรัสปาฏิโมกขสีลกับอินทริยสังวรสีล ด้วยคำนี้ว่า ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร. ตรัสอาชีวปาริสุทธิสีลและปัจจัยสันนิสิตสีลด้วยมัตตัญญุตา, ตรัสเสนาสนะอันสัปปายะ ด้วยปันตเสนาสนะ, ตรัสสมาบัติ ๘ ด้วยอธิจิต. ด้วยประการนี้ สิกขาแม้ทั้ง ๓ ย่อมเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วด้วยพระคาถานี้ทีเดียว ฉะนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ฉะนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี * [๑๕๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ไม่ยินดี (ในพรหมจรรย์) รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น กหาปณวสฺเสน "** เป็นต้น.

[ภิกษุหนุ่มกระสันอยากสึก]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นบรรพชาแล้วในศาสนา ได้อุปสมบทแล้ว อันพระอุปัชฌาย์ส่งไป ด้วยคำว่า " เธอจงไปที่ชื่อโน้นแล้ว เรียนอุทเทส " ได้ไปในที่นั้นแล้ว. ครั้งนั้นโรคเกิดขึ้นแก่บิดาของท่าน. เขาเป็นผู้ใคร่จะได้เห็นบุตร (แต่) ไม่ได้ใคร ๆ ที่สามารถจะเรียกบุตรนั้นมาได้ จึงบ่นเพ้ออยู่ เพราะความโศกถึงบุตรนั่นแล เป็นผู้มีความตายอันใกล้เข้ามาแล้ว จึงสั่งน้องชายว่า ไเจ้าพึงทำทรัพย์นี้ให้เป็นค่าบาตรและจีวรแก่บุตรของเรา " แล้วให้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะไว้ในมือของน้องชาย ได้ทำกาละแล้ว.

ในกาลที่ภิกษุหนุ่มมาแล้ว น้องชายนั้น จึงหมอบลงแทบเท้าร้องไห้กลิ้งเกลือกไปมา พลางกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ บิดาของท่านทั้งหลาย บ่นถึงอยู่เทียว ทำกาละแล้ว, ก็บิดานั้นได้มอบกหาปณะไว้ ๑๐๐ ในมือของผม, ผมจักทำอะไร ? ด้วยทรัพย์นั้น." ภิกษุหนุ่มจึงห้ามว่า " เราไม่มีความต้องการด้วยกหาปณะ " ในกาลต่อมาจึงคิดว่า " ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยการเที่ยวไปบิณฑบาต

* พระมหาสนธิ์ ป. ธ. ๕ (บัดนี้เป็นพระญาณวโรดม) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ในตระกูลอื่นเลี้ยงชีพ, เราอาจเพื่อจะอาศัยกหาปณะ ๑๐๐ นั้นเลี้ยงชีพได้, เราจักสึกละ." เธอถูกความไม่ยินดีบีบคั้นแล้ว จึงสละการสาธยายและพระกัมมัฏฐาน ได้เป็นเหมือนผู้มีโรคผอมเหลือง. ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณร ถามเธอว่า "นี่อะไรกัน ?" เมื่อเธอตอบว่า "ผมเป็นผู้กระสัน" จึงพากันเรียนแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์. ทีนั้น อาจารย์และอุปัชฌาย์เหล่านั้น จึงนำเธอไปยังสำนักของพระศาสดา แสดงแด่พระศาสดาแล้ว.

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ภิกษุ ได้ยินว่า เธอกระสันจริงหรือ ?" เมื่อเธอกราบทูลรับว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "เพราะเหตุไร ? เธอจึงได้ทำอย่างนั้น, ก็อะไร ๆ ที่เป็นปัจจัยแห่งการเลี้ยงชีพของเธอมีอยู่หรือ ?"

ภิกษุ. มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อะไร ? ของเธอมีอยู่.

ภิกษุ. กหาปณะ ๑๐๐ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น เธอจงนำก้อนกรวดมา แม้เพียงเล็กน้อยก่อน, เธอลองนับดูก็จักรู้ได้ว่า 'เธออาจเลี้ยงชีวิตได้ด้วยกหาปณะจำนวนเท่านั้นหรือ, หรือไม่อาจเลี้ยงชีวิตได้.'

ภิกษุหนุ่มนั้น จึงนำก้อนกรวดมา.

[ความอยากให้เต็มได้ยาก]

ทีนั้น พระศาสดา จึงตรัสกะเธอว่า "เธอจงตั้งไว้ ๕๐ เพื่อ

ประโยชน์แก่เครื่องบริโภคก่อน. ตั้งไว้ ๒๔ เพื่อประโยชน์แก่โค ๒ ตัว, ตั้งไว้ชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่พืช, เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ, เพื่อประโยชน์แก่จอบ, เพื่อประโยชน์แก่พร้าและขวาน." เมื่อเธอนับอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ กหาปณะ ๑๐๐ นั้น ย่อมไม่เพียงพอ. ครั้งนั้น พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า "ภิกษุ กหาปณะของเธอมีน้อยนัก, เธออาศัยกหาปณะเหล่านั้น จักให้ความทะยานอยากเต็มขึ้นได้อย่างไร ? ได้ยินว่า ในอดีตกาล บัณฑิตทั้งหลายครองจักรพรรดิราชสมบัติ สามารถจะยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการให้ตกลงมาเพียงสะเอวในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ ด้วยอาการสักว่าปรบมือ, แม้ครองราชสมบัติในเทวโลก ตลอดกาลที่ท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์จุติไป ในเวลาตาย (ก็) ไม่ยังความอยากให้เต็มได้เลย ได้ทำกาละแล้ว" อันภิกษุนั้นทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ยังมันธาตุราชชาดก[๑]ให้พิสดารแล้ว ในลำดับแห่งพระคาถานี้ว่า :-

"พระจันทร์และพระอาทิตย์ (ย่อมหมุนเวียนไป)
ส่องทิศให้สว่างไสวอยู่กำหนดเพียงใด, สัตว์
ทั้งหลายผู้อาศัยแผ่นดินทั้งหมดเทียว ย่อมเป็น
ทาสของพระเจ้ามันธาตุราชกำหนดเพียงนั้น."

ได้ทรงภาษิต ๒ พระคาถานี้ว่า :-

"ความอิ่มในกามทั้งหลาย ย่อมไม่มีเพราะฝน
คือกหาปณะ, กามทั้งหลาย มีรสอร่อยน้อย มี

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๐๐. ตทฏฺฐกถา. ๒/๔๗.

ทุกข์มาก บัณฑิตรู้แจ้งดังนี้แล้ว ท่านย่อมไม่ถึง
ความยินดีในกามทั้งหลายแม้ที่เป็นทิพย์, พระ
สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ยินดี
ในความสิ้นไปแห่งตัณหา."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กหาปณวสฺเสน** ความว่า บัณฑิตนั้นปรบมือแล้ว ยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการให้ตกลงได้, ฝนคือรัตนะ ๗ ประการนั้น ตรัสให้ชื่อว่า **กหาปณวสฺสํ** ในพระคาถานี้, ก็ขึ้นชื่อว่าความอิ่มในวัตถุกามและกิเลสกาม ย่อมไม่มีแม้เพราะฝนคือรัตนะทั้ง ๗ ประการนั้น; ความทะยานอยากนั่น เต็มได้ยากด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า **อปฺปสฺสาทา** คือ ชื่อว่ามีสุขนิดหน่อย เพราะค่าที่กามมีอุปมาเหมือนความฝันเป็นต้น.

บทว่า **ทุกฺขา** คือ ชื่อว่ามีทุกข์มากแท้ ด้วยสามารถแห่งทุกข์อันมาในทุกขักขันธสูตร[๑]เป็นต้น.

บทว่า **อิติ วิญฺญาย** คือ รู้กามทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า **อปิ สทิพฺเพสุ** ความว่า ก็ถ้าใคร ๆ พึงเชื้อเชิญด้วยกามอันเข้าไปสำเร็จแก่เทวดาทั้งหลาย. ถึงอย่างนั้นท่านย่อมไม่ประสบความยินดีในกามเหล่านั้นเลย เหมือนท่านพระสมิทธิ ที่ถูกเทวดาเชื้อเชิญฉะนั้น.

๑. ม. มู. มหาทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตํ. ๑๒/๑๖๖. จูฬทุกฺขกฺขนฺธสุตฺตํ ๑๒/๑๗๙.

บทว่า **ตณิหกฺขยรโต** ความว่า เป็นผู้ยินดียิ่ง ในพระอรหันต์และในพระนิพพาน คือปรารถนาพระอรหันต์และพระนิพพานอยู่.

ภิกษุโยคาวจร ผู้เกิดในที่สุดแห่งการฟังธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าพระสาวกของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี จบ.

๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต * [๑๕๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา (เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน) ประทับนั่งบนกองทราย ทรงปรารภปุโรหิตของพรเจ้าโกศล ชื่ออัคคิทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" พหุํ เว สรณํ ยนฺติ "** เป็นต้น.

[อัคคิทัตได้เป็นปุโรหิตถึง ๒ รัชกาล]

ดังได้สดับมา อัคคิทัตนั้น ได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศล. ครั้นเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระราชาทรงพระนามว่า ปเสนทิโกศล ทรงดำริว่า " ผู้นี้เป็นปุโรหิตแห่งพระชนกของเรา " จึงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งนั้นนั่นแล ด้วยความเคารพ ในเวลาเขามาสู่ที่บำรุงของพระองค์ ทรงทำการเสด็จลุกรับ, รับสั่งให้พระราชทานอาสนะเสมอกัน ด้วยพระดำรัสว่า " อาจารย์ เชิญนั่งบนอาสนะนี้. "

[อัคคิทัตออกบวชนอกพระพุทธศาสนา]

อัคคิทัต นั้น คิดว่า " พระราชานี้ทรงทำความเคารพในเราอย่างเหลือเกิน, แต่เราก็ไม่อาจเอาใจของพระราชาทั้งหลายได้ตลอดกาลเป็นนิตย์เทียว; อนึ่ง พระราชาก็เยาว์วัย ยังหนุ่มน้อย, ชื่อว่าความเป็นพระราชากับด้วยคนผู้มีวัยเสมอกันนั่นแล เป็นเหตุให้เกิดสุข; ส่วนเราเป็นคนแก่, เราควรบวช. " เขากราบทูลให้พระราชา

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

พระราชทานพระบรมราชานุญาตการบรรพชาแล้ว ให้คนตีกลองเที่ยวไปในพระนครแล้ว สละทรัพย์ของตนทั้งหมดในมุขคือทานโดย ๗ วันแล้ว บวชเป็นนักบวชภายนอก. บุรุษหมื่นหนึ่งอาศัยอัคคิทัตนั้น บวชตามแล้ว. อัคคิทัตนั้น พร้อมด้วยนักบวชเหล่านั้น สำเร็จการอยู่ในระหว่างแคว้นอังคะ แคว้นมคธ และแคว้นกุรุ (ต่อกัน) ให้โอวาทนี้ว่า "พ่อทั้งหลาย บรรดาเธอทั้งหลาย ผู้ใดมีกามวิตกเป็นต้น เกิดขึ้น, ผู้นั้นจงขนหม้อทรายหม้อหนึ่ง ๆ จากแม่น้ำ (มา) เกลี่ยลง ณ ที่นี้." พวกนักบวชเหล่านั้น รับว่า "ดีละ" ในเวลากามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำอย่างนั้น. โดยสมัยอื่นอีก ได้มีกองทรายใหญ่แล้ว. นาคราช ชื่ออหิฉัตตะ หวงแหนกองทรายใหญ่นั้น. ชาวอังคะ มคธะ และชาวแคว้นกุรุ นำเครื่องสักการะเป็นอันมากไป ถวายทานแก่พวกนักบวชเหล่านั้นทุก ๆ เดือน.

[อัคคิทัตสอนประชาชนให้ถึงสรณะ]

ครั้งนั้น อัคคิทัต ได้ให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้น ดังนี้ว่า "พวกท่านจงถือภูเขาเป็นสรณะ, จงถึงป่าเป็นสรณะ, จงถึงอารามเป็นสรณะ, จงถึงต้นไม้เป็นสรณะ; พวกท่านจักพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้" กล่าวสอนแม้ซึ่งอันเตวาสิกของตน ด้วยโอวาทนี้เหมือนกัน.

[พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานอัคคิทัต]

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงบรรลุ

สัมมาสัมโพธิแล้ว ในสมัยนั้น ทรงอาศัยกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวัน ในเวลาจวนรุ่ง ทรงตรวจดูสัตวโลก ทรงเห็นอัคคิทัตพราหมณ์พร้อมด้วยเหล่าอันเตวาสิก ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์แล้ว ทรงทราบว่า "ชนเหล่านี้แม้ทั้งหมดเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์" ในตอนเย็น ตรัสกะพระมหาโมคคัลลาเถระว่า "โมคคัลลาน เธอเห็นอัคคิทัตพราหมณ์ผู้ยังมหาชนให้แล่นไปโดยทางไม่ใช่ท่าน ไหม? เธอจงไป, ให้โอวาทแก่มหาชนเหล่านั้น."

พระเถระ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่านั้นเป็นอันมาก ข้าพระองค์ผู้เดียวพึงข่มขี่ไม่ได้, ถ้าแม้พระองค์จักเสด็จมาไซร้, ชนเหล่านั้นจักเป็นอันพึงข่มขี่ได้.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ แม้เราก็จักมา, เธอจงล่วงหน้าไปก่อน.

พระเถระ. กำลังเดินไปเทียว พลางคิดว่า "ชนเหล่านั้น ทั้งมีกำลัง ทั้งมีมาก, ถ้าเราจักพูดอะไร? ในที่ประชุมของชนทั้งปวงไซร้; ชนแม้ทั้งหมด พึงลุกขึ้น โดยความเป็นพวก ๆ กัน" ยังฝนมีเม็ดหยาบให้ตกลงแล้ว ด้วยอานุภาพของตน. ชนเหล่านั้น เมื่อฝนมีเม็ดหยาบตกอยู่, ต่างก็ลุกขึ้นแล้ว ๆ เข้าไปยังบรรณศาลาของตน ๆ. พระเถระยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของอัคคิทัต กล่าวว่าอัคคิทัต. เขาได้ยินเสียงของพระเถระแล้ว กล่าวว่า "นั่นเป็นใคร?" เพราะความเป็นผู้กระด้างเพราะมานะว่า "ในโลกนี้ใคร ๆ

ชื่อว่าผู้สามารถเรียกเรา โดย (ออก) ชื่อไม่มี, ใครหนอแล ? เรียกเราโดย (ออก) ชื่อ. "

พระเถระ. ข้าพเจ้า พราหมณ์.

อัคคิทัต. ท่านพูดอะไร ?

พระเถระ. ขอท่านจงบอกสถานที่พักอยู่ในที่นี้แก่ข้าพเจ้าสิ้นคืนหนึ่ง ในวันนี้.

อัคคิทัต. สถานที่พักอยู่ในที่นี้ ไม่มี, บรรณศาลาหลังหนึ่งก็สำหรับคนหนึ่งเท่านั้น.

พระเถระ. อัคคิทัต ธรรมดาพวกมนุษย์ ย่อมไปสู่สำนักของพวกมนุษย์, พวกโค ก็ไปสู่สำนักของพวกโค, พวกบรรพชิตก็ไปสู่สำนักของพวกบรรพชิต, ท่านอย่าทำอย่างนั้น, ขอจงให้ที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า.

อัคคิทัต. ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ ?

พระเถระ. เออ ข้าพเจ้าเป็นบรรพชิต.

อัคคิทัต. ถ้าท่านเป็นบรรพชิตไซร้, สิ่งของคือสาแหรกบริขารแห่งบรรพชิต ของท่านอยู่ไหน ?

พระเถระ. บริขารของข้าพเจ้า มีอยู่, ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า 'ก็การถือบริขารนั้น เป็นแผนกเที่ยวไป ลำบาก' ดังนี้แล้ว จึงถือบริขารนั้นไว้โดยภายในนั่นแลเที่ยวไป พราหมณ์. "

พราหมณ์นั้นโกรธพระเถระว่า " ท่านจักถือบริขารนั้นเที่ยวไปหรือ ? " ลำดับนั้น พระเถระจึงพูดกะเขาว่า " (จงหลีกไป)

อัคคิทัต ท่านอย่าโกรธ (ข้าพเจ้า), จงบอกสถานที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า. "

อัคคิทัต. สถานที่พักอยู่ในที่นี้ไม่มี.

พระเถระ. ก็ใคร ? อยู่บนกองทรายนั่น.

อัคคิทัต. นาคราชตัวหนึ่ง.

พระเถระ. ท่านจงให้ที่นั่นแก่ข้าพเจ้า.

อัคคิทัต. ข้าพเจ้าไม่อาจให้ได้, กรรมของนาคราชนั่นร้ายกาจ.

พระเถระ. ช่างเถอะ, ขอท่านจงให้แก่เราเถิด.

อัคคิทัต. ถ้าเช่นนั้น ท่านจงรู้เองเถิด.

[พระเถระผจญกับนาคราช]

พระเถระ ผินหน้าตรงกองทรายไปแล้ว. นาคราชเห็นพระเถระนั้นมา จึงดำริว่า " พระสมณะนี้มาข้างนี้, เห็นจะไม่ทราบความที่เรามีอยู่; เราจะบังหวนควัน ให้สมณะนั้นตาย " บังหวนควันแล้ว.

พระเถระคิดว่า " นาคราชนี้เห็นจะเข้าใจว่า ' เราเท่านั้นอาจบังหวนควันได้, พวกอื่นย่อมไม่อาจ " ดังนี้แล้ว บังหวนควันแม้เอง. ควันทั้งหลายพุ่งออกจากสรีระแห่งนาคราชและพระเถระแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย ตั้งขึ้นจนถึงพรหมโลก. ควันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชฝ่ายเดียว. นาคราชไม่อาจอดทนกำลังแห่งควันได้ จึงโพลง (เป็นไฟ). ฝ่ายพระเถระเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์แล้ว โพลง (เป็นไฟ) พร้อมกับนาคราชนั้น

เหมือนกัน. เปลวไฟพุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก. เปลวไฟแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชฝ่ายเดียว.

[นาคราชแพ้พระเถระ]

ลำดับนั้น สรีระทั้งสิ้นของนาคราชนั้น ได้เป็นราวกะว่าถูกคบเพลิงทั้งหลายลนทั่วแล้ว. หมู่ฤษีแลดูแล้ว คิดว่า " นาคราชเผาสรณะ, สมณะคนดีหนอ ไม่เชื่อฟังคำของพวกเรา จึงฉิบหายแล้ว. "

พระเถระ ทรมานนาคราช ทำให้หมดพยศแล้ว นั่งบนกองทราย. นาคราชเอาขนดรวบกองทราย แผ่พังพานประมาณเท่าห้องโถงแห่งเรือนยอด กั้นอยู่แล้วเบื้องบนแห่งพระเถระ. หมู่ฤษีไปยังสำนักของพระเถระแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า " พวกเราจักรู้ความที่สมณะตายแล้ว หรือยังไม่ตาย " เห็นท่านนั่งอยู่บนยอดกองทรายแล้ว ประคองอัญชลีชมเชยอยู่ กล่าวว่า " สมณะ นาคราชไม่เบียดเบียนท่านแลหรือ ? "

พระเถระ. ท่านทั้งหลายไม่เห็นนาคราชแผ่พังพานดำรงอยู่เบื้องบนแห่งเราหรือ ?

ฤษีเหล่านั้น พูดกันว่า " น่าอัศจรรย์หนอ ! ท่านผู้เจริญ, อานุภาพแห่งสมณะ ชื่อเห็นปานนี้, พระสมณะนี้ทรมานนาคราชได้แล้ว " ได้ยืนล้อมพระเถระอยู่แล้ว.

ในขณะนั้น พระศาสดาเสด็จมาแล้ว. พระเถระเห็นพระศาสดาแล้ว ลุกขึ้นถวายบังคม. ลำดับนั้น ฤษีทั้งหลาย พูดกะพระเถระนั้นว่า " สมณะนี้ เป็นใหญ่แม้กว่าท่านหรือ ? "

พระเถระ. พระผู้มีพระภาคนั่น เป็นพระศาสดา, ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคนี้.

[พวกฤษีชมเชยพระศาสดา]

พระศาสดา ประทับนั่งบนยอดกองทรายแล้ว, หมู่ฤษีประคองอัญชลีชมเชยพระศาสดาว่า " อานุภาพของสาวกยังถึงเพียงนี้, ส่วนอานุภาพของพระศาสดานี้ จักเป็นเช่นไร ? "

พระศาสดา ตรัสเรียกอัคคิทัตมาแล้ว ตรัสว่า " อัคคิทัต ท่านเมื่อให้โอวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากทั้งหลายของท่าน ย่อมกล่าวว่า ' อย่างไร ? ' ให้. "

อัคคิทัต. ข้าพระองค์ให้โอวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ' ท่านทั้งหลาย จงถึงภูเขานั่นว่าเป็นที่พึ่ง, จงถึงป่า, อาราม, จงถึงต้นไม้ ว่าเป็นที่พึ่ง; ด้วยว่า บุคคลถึงวัตถุทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้นนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งหวงได้. '

[สรณะที่เกษมและไม่เกษม]

พระศาสดา ตรัสว่า " อัคคิทัต บุคคลถึงวัตถุทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้นนั่นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย, ส่วนบุคคลถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้นได้ " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" มนุษย์เป็นอันมาก ถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อม
ถึงภูเขา ป่า อารามและรุกขเจดีย์ว่าเป็นที่พึ่ง;
สรณะนั่นแลไม่เกษม, สรณะนั่นไม่อุดม,

เพราะบุคคลอาศัยสรณะนั่นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้. ส่วนบุคลใดถึงพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ (คือ) ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความก้าวล่วงทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐ ซึ่งยังสัตว์ให้ถึงความสงบแห่งทุกข์ ด้วยปัญญาชอบ; สรณะนั่นแลของบุคคลนั้นเกษม, สรณะนั่นอุดม, เพราะบุคคลอาศัยสรณะนั่น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พหุํ** ได้แก่ **พหู** แปลว่ามาก. บทว่า ปพฺพตานิ เป็นต้น ความว่า มนุษย์เหล่านั้น ๆ อันภัยนั้น ๆ คุกคามแล้ว อยากพ้นจากภัย หรือปรารถนาลาภทั้งหลายมีการได้บุตรเป็นต้น ย่อมถึงภูเขาทั้งหลาย มีภูเขาชื่ออิสิคิลิเวปุลละและเวภาระเป็นต้น ป่าทั้งหลาย มีป่ามหาวันและป่าโคสิงคสาลวันเป็นต้น อารามทั้งหลาย มีเวฬุวันและชีวกัมพวันเป็นต้น และรุกขเจดีย์ทั้งหลาย มีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้น ในที่นั้น ๆ ว่าเป็นที่พึ่ง.

สองบทว่า **เนตํ สรณํ** ความว่า ก็สรณะ แม้ทั้งหมดนั่นไม่เกษม ไม่อุดม, ด้วยว่า บรรดาสัตว์ทั้งหลายผู้มีความเกิดเป็นต้นเป็นธรรมดา แม้ผู้หนึ่ง อาศัยสรณะนั่น ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงมีชาติเป็นต้นได้.

คำว่า **โย จ** เป็นต้นนี้ พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงสรณะอันไม่เกษม ไม่อุดมแล้ว ปรารภไว้เพื่อจะทรงแสดงสรณะอันเกษมอันอุดม.

เนื้อความแห่งคำว่า **โย จ** เป็นต้นนั้น (ดังต่อไปนี้) :-

ส่วนบุคคลใด เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม อาศัยกัมมัฏฐานคือการตามระลึกถึงพระพุทธพระธรรม และพระสงฆ์เป็นต้นว่า " แม้เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า " ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยสามารถแห่งความเป็นวัตถุอันประเสริฐ, การถึงสรณะนั้น ของบุคคลแม้นั้น ยังกำเริบ ยังหวั่นไหว ด้วยกิจทั้งหลายมีการไหว้อัญเดียรถีย์เป็นต้น, แต่พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงแสดงความที่การถึงสรณะนั้นไม่หวั่นไหว เมื่อจะทรงประกาศสรณะอันมาแล้วโดยมรรคนั่นแล จึงตรัสว่า ' ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาชอบ. ' ด้วยว่า บุคคลใดถึงรัตนะทั้งหลาย มีพระพุทธรัตนะเป็นต้นนั่นว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยสามารถแห่งการเห็นสัจจะเหล่านั้น, สรณะนั้นของบุคคลนั้น เกษมและอุดม, และบุคคลนั้น อาศัยสรณะนั่น ย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะแม้ทั้งสิ้นได้; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **เอตํ โข สรณํ เขมํ** เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ฤษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมด บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ทูลขอบรรพชาแล้ว.

พระศาสดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจากกลีบจีวร ตรัสว่า " ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด, จงประพฤติพรหมจรรย์. "

[ชาวเมืองเข้าใจว่าอัคคิทัตใหญ่กว่าพระศาสดา]

ในขณะนั้นเอง ฤษีเหล่านั้น ได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริขาร ๘ ดุจพระเถระมีพรรษาตั้งร้อย. ก็วันนั้น ได้เป็นวันที่ชาวแคว้นอังคะ แคว้นมคธและแคว้นกุรุ แม้ทั้งปวง ถือเครื่องสักการะมา. ชนเหล่านั้น ถือเครื่องสักการะมาแล้ว เห็นฤษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดบวชแล้ว คิดว่า " อัคคิทัตพราหมณ์ของพวกเราเป็นใหญ่ หรือพระสมณโคดมเป็นใหญ่หนอ ? " ได้สำคัญว่า " อัคคิทัต เป็นใหญ่แน่ เพราะเหตุที่พระสมณโคดมมาหา. "

[อัคคิทัตตัดความสงสัยของชาวเมือง]

พระศาสดา ทรงตรวจดูอัธยาศัยของชนเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " อัคคิทัต เธอจงตัดความสงสัยของบริษัท. " พระอัคคิทัตนั้น กราบทูลว่า " แม้ข้าพระองค์ ก็หวังเหตุมีประมาณเพียงนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เหาะขึ้นไปสู่เวหาสด้วยกำลังฤทธิ์ แล้วลงมา ถวายบังคมพระศาสดาบ่อย ๆ ถึง ๗ ครั้งแล้ว กล่าวประกาศความที่ตนเป็นสาวกว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์เป็นสาวก " ดังนี้แล.

เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต จบ.

๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ * [๑๕๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ "** เป็นต้น.

[พระเถระรำพึงถึงที่เกิดของบุรุษอาชาไนย]

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า " พระศาสดาเมื่อตรัสคำว่า ' ช้างอาชาไนย เกิดขึ้นในตระกูลช้างฉัททันต์ หรือในตระกูลช้างอุโบสถ, ม้าอาชาไนย เกิดขึ้นในตระกูลม้าสินธพ หรือในตระกูลพระยาม้าวลาหก, โคอาชาไนย เกิดขึ้นในทักขิณาปถชนบท ' เป็นต้น เป็นอันตรัสสถานที่เกิดขึ้นแห่งสัตว์ประเสริฐ มีช้างอาชาไนยเป็นต้นแล้ว. ส่วนบุรุษอาชาไนย ย่อมบังเกิดขึ้นในที่ไหนหนอ ? "

[พระเถระเข้าไปทูลถามพระศาสดา]

พระเถระนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามเรื่องนั้น. พระศาสดาตรัสว่า " อานนท์ ขึ้นชื่อว่าบุรุษอาชาไนย ย่อมไม่บังเกิดในที่ทั่วไป, แต่บังเกิดขึ้นในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ (วัด) โดยตรงยาว ๓๐๐ โยชน์ โดยรอบประมาณ ๙๐๐ โยชน์ ก็เมื่อจะบังเกิดขึ้น ก็ย่อมไม่บังเกิดขึ้นในตระกูลสามัญ,[๑] ย่อมบังเกิดขึ้นใน

* พระมหาเคล้า ป. ธ. ๕. วัดบูรณศิริ ฯ แปล. ๑. ยสฺมึ วา ตสฺมึ วา.

ตระกูลขัตติยมหาศาลและพราหมณมหาศาล ตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก, (เพราะว่า) บุรุษ
อาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป; บุรุษ
อาชาไนยนั้นเป็นนักปราชญ์ ย่อมเกิดใน
ตระกูลใด, ตระกูลนั้น ย่อมถึงความสุข. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุลฺลโภ** เป็นต้น ความว่า บุรุษอาชาไนยแล เป็นผู้อันบุคคลหาได้ยาก, คือหาได้ง่ายเหมือนข้างบอาชาไนยเป็นต้นก็หาไม่, บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป คือในปัจจันตประเทศ หรือในตระกูลต่ำ, แต่ย่อมเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง บรรดาตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์ ในที่เป็นที่ทำสักการะมีอภิวาทเป็นต้น แห่งมหาชน ในมัชฌิมประเทศเท่านั้น, ก็บุรุษอาชาไนยนั้น เป็นนักปราชญ์ คือเป็นผู้มีปัญญาสูงสุด ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเกิดอย่างนั้น ย่อมเกิดในตระกูลใด, ตระกูลนั้น ย่อมถึงความสุข คือย่อมเป็นตระกูลที่บรรลุความสุขแท้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

๘. เรื่องสัมพหุลภิกขุ * [๑๕๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการสนทนาของภิกษุมากรูปด้วยกัน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท "** เป็นต้น.

[ความเห็นในปัญหาต่าง ๆ กัน]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุ ๕๐๐ รูป นั่งในศาลาเป็นที่บำรุง สนทนากันว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย อะไรหนอแล เป็นสุขในโลกนี้ ? "

บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า " ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในราชสมบัติ ย่อมไม่มี. " บางพวกกล่าวว่า " ชื่อว่าสุข เช่นกับด้วยสุขในกาม ย่อมไม่มี. " บางพวกกล่าวว่า " ชื่อว่าสุข เช่ากับด้วยสุขอันเกิดแต่การบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ ย่อมไม่มี. "

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหานั้น]

พระศาสดา เสด็จมาสู่ที่ ๆ ภิกษุเหล่านั้นนั่งแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า " ด้วยถ้อยคำชื่อนี้, " จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไร ? ก็ความสุขนี้แม้ทั้งหมด นับเนื่องด้วยทุกข์ในวัฏฏะทั้งนั้น, แต่เหตุนี้เท่านั้น คือ ' ความเกิดขึ้นแห่ง

* พระมหาเคล้า ป. ธ. ๕ วัดบูรณศิริ ฯ แปล.

พระพุทธเจ้า การฟังธรรม ความพร้อมเพรียงของหมู่ ความเป็นผู้ปรองดองกัน เป็นสุขในโลกนี้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็น
เหตุนำสุขมา, การแสดงธรรมของสัตบุรุษ เป็น
เหตุนำสุขมา, ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็น
เหตุนำสุขมา, ความเพียรของชนผู้พร้อมเพรียง
กัน เป็นเหตุนำสุขมา. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พุทฺธานมุปฺปาโท** ความว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อทรงอุบัติขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากความกันดารทั้งหลาย มีความกันดารคือราคะเป็นต้น เหตุใด, เหตุนั้น ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา. สัตว์ทั้งหลายผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรม อาศัยการแสดงธรรมของสัตบุรุษ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย มีชาติเป็นต้น เหตุใด, เหตุนั้น การแสดงธรรมของสัตบุรุษ จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา. ความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ชื่อว่าสามัคคี. แม้สามัคคีนั้น ก็ชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมาโดยแท้. อนึ่ง การเรียนพระพุทธพจน์ก็ดี การรักษาธุดงค์ทั้งหลายก็ดี การทำสมณธรรมก็ดี ของเหล่าชนผู้พร้อมเพรียงกัน คือ ผู้มีจิตเป็นอย่างเดียวกัน เป็นเหตุนำสุขมา เหตุใด, เหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า **" สมคฺคานํ ตโป สุโข. "** เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ พระผู้มีพระภาค จึง

ตรัสไว้ว่า[๑] " ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกภิกษุจักพร้อมเพรียงกันประชุม, จักพร้อมเพรียงกันเลิก (ประชุม), จักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำของหมู่, ตลอดกาลเพียงใด; ภิกษุทั้งหลาย ความเจริญฝ่ายเดียว อันภิกษุทั้งหลายพึงหวังได้, ความเสื่อม อันภิกษุทั้งหลายไม่พึงหวังได้ตลอดกาลเพียงนั้น. "

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก ตั้งอยู่ในอรหัตผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกขุ จบ.

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๒๒.

๙. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล * [๑๕๖]

พระบรมศาสดาเมื่อเสด็จจาริกไป ทรงปรารภพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปูชารเห "** เป็นต้น.

ความพิสดารว่า พระตถาคตเจ้ามีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นพุทธบริวาร เสด็จออกจากเมืองสาวัตถีแล้วเสด็จไปเมืองพาราณสีโดยลำดับ เสด็จถึงเทวสถานแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้บ้านโนไทยคาม ในระว่างทาง. พระสุคตเจ้าได้ประทับใกล้เทวสถานนั้น ทรงส่งพระธรรมภัณฑาคาริก (คือพระอานนท์ผู้เป็นขุนคลังแห่งพระธรรม) ให้บอกพราหมณ์ซึ่งกำลังทำกสิกรรมอยู่ในที่ไม่ไกลมาเฝ้า. พราหมณ์นั้นมาแล้ว ไม่ถวายอภิวาทแด่พระตถาคต แต่ไหว้เทวสถานนั้นอย่างเดียว แล้วยืนอยู่. แม้พระ-สุคตเจ้าก็ตรัสว่า " ดูก่อนพราหมณ์ ท่านสำคัญประเทศนี้ว่าเป็นที่อะไร ? " พราหมณ์จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้าไหว้ด้วยตั้งใจว่า ที่นี้เป็นเจติยสถานมาตามประเพณีของพวกข้าพเจ้า. " พระสุคต-เจ้าจึงให้พราหมณ์นั้นชื่นชมยินดีว่า " ดูก่อนพราหมณ์ ท่านไหว้สถานที่นี้ ได้ทำกรรมที่ดีแล้ว. " ภิกษุทั้งหลายได้สดับพระพุทธดำรัสนั้นแล้ว จึงเกิดสงสัยขึ้นว่า " พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้พราหมณ์ชื่นชมยินดีอย่างนี้ ด้วยเหตุอะไรหนอ. " ลำดับนั้นพระตถาคตเจ้า เพื่อทรงปลดเปลื้องความสงสัยของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสเทศนา ฆฏิการสูตร ในมัช-ฌิมนิกาย แล้วทรงนิรมิตพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล สูงหนึ่ง

* พระธรรมปัญญาจารย์ (จับ ป. ธ . ๙.) วัดโสมนัสวิหาร แปล.

โยชน์ และพระเจดีย์ทองอีกหนึ่งองค์ไว้ในอากาศ ด้วยอานุภาพแห่งพระฤทธิ ทรงแสดงให้มหาชนเห็นแล้วตรัสว่า "ดูก่อนพราหมณ์ การบูชา ซึ่งบุคคลควรบูชาชนิดเช่นนี้ ย่อมสมควรกว่าแท้" ดังนี้แล้ว จึงทรงประกาศปูชารหบุคคล ๔ จำพวก มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยนัยดังที่ตรัสไว้ในมหาปรินิพพานสูตรนั้นเอง แล้วทรงแสดงโดยพิเศษถึงพระเจดีย์ ๓ ประเภทคือ สรีรเจดีย์ ๑ อุททิสเจดีย์ ๑ ปริโภคเจดีย์ ๑ (ครั้นแล้ว) ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวกทั้งหลายด้วย ผู้ก้าวล่วงปปัญจธรรมเครื่องเนิ่นช้าได้แล้ว ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ อันข้ามพ้นแล้ว (หรือว่า) ของบุคคลผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชาเช่นนั้นเหล่านั้น ผู้นิพพานแล้ว ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ ด้วยการนับแม้ วิธีไร ๆ ก็ตาม ว่าบุญนี้มีประมาณเท่านี้ ดังนี้.

[แก้อรรถ]

บุคคลผู้ควรเพื่อบูชา อธิบายว่าผู้ควรแล้วเพื่อบูชาชื่อว่า ปูชารห-บุคคล ในพระคาถานั้น. คำว่าของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรบูชา ความว่า ผู้บูชาอยู่ด้วยการนอบน้อมมีกราบไหว้เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔. พระผู้มีพระภาคทรงแสดงปูชารหบุคคลด้วยคำเป็นต้นว่า **พุทฺเธ** คือ พระพุทธะทั้งหลาย. บทว่า **พุทฺเธ** ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ศัพท์นิบาตว่า

ยทิ ได้แก่ **ยทิวา.** อธิบายว่า **อถวา** คือ ก็หรือว่า. คำว่า ซึ่งพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย ก็เป็นอันตรัสไว้แล้วในพระคาถานั้น. (หรือว่า) พระสาวกทั้งหลายด้วย. บทว่าผู้ก้าวล่วงปปัญจธรรมได้แล้ว หมายความว่า ปปัญจธรรมคือตัณหา ทิฏฐิ มานะ ท่านก้าวล่วงได้แล้ว. คำว่าผู้มีความเศร้าโศกความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว ได้แก่ผู้มีความโศกและความร่ำไรอันล่วงพ้นแล้ว. อธิบายว่าข้ามล่วงได้ทั้ง ๒ อย่าง. ความเป็นผู้ควรแก่บูชา พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยบทวิเสสนะ (คุณบท) เหล่านั้น. คำว่าเหล่านั้นได้แก่ พระพุทธะ เป็นต้น. คำว่าผู้เช่นนั้น ได้แก่ผู้ประกอบด้วยคุณเช่นนั้น ด้วยอำนาจแห่งคุณดังกล่าวแล้ว. คำว่านิพพานแล้ว ได้แก่นิพพานด้วยการดับกิเลสมีราคะเป็นต้น. ภัยแต่ที่ไหน ๆ คือจากภพหรือจากอารมณ์ย่อมไม่มี แก่ท่านผู้ควรบูชาเหล่านั้น ฉะนั้นท่านเหล่านั้นจึงชื่อว่าไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ. ซึ่งท่านผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ เหล่านั้น. คำว่าอันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญได้ ความว่า ไม่อาจเพื่อคำนวณบุญได้. หากมีคำถามสอดมาว่า นับอย่างไร ? พึงแก้ว่า อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญว่านี่มีประมาณเท่านี้ อธิบายว่า อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะนับว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้ บุญนี้มีประมาณเท่านี้. อปิศัพท์พึงเชื่อมในบทว่า **เกนจิ.** อธิบายว่าอันบุคคลไร ๆ หรือว่าด้วยการนับวิธีไร ๆ. ใน ๒ คำนั้น คำว่าอันบุคคล ได้แก่อันบุคคลนั้นมีพระพรหมเป็นต้น. คำว่า ด้วยการนับ ได้แก่ด้วยการนับ ๓ อย่างคือ ด้วยการคะเน ด้วยการชั่งและด้วยการตวง. การคะเนโดยนัยว่าของนี้มีประมาณเท่านี้ ชื่อว่าคะเน. การชั่งด้วยเครื่องชั่งชื่อว่าชั่ง. การทำให้เต็ม

(ตวง) ด้วยสามารถแห่งกึ่งฟายมือ ฟายมือแล่งและทะนานเป็นต้นชื่อว่า ตวง. อันบุคคลไร ๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญของผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการนับทั้ง ๓ วิธีเหล่านี้ ด้วยสามารถแห่ง วิบาก คือผล เพราะเว้นจากที่สุดฉะนี้.

ผลทานของผู้บูชาในสถานะทั้ง ๒ เป็นอย่างไรกัน ? บุญของผู้ บูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ ใคร ๆ ไม่อาจนับได้ ก็พอทำเนา. บุญของผู้บูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้เช่นนั้นแม้นิพพานแล้ว ด้วยขันธปรินิพพาน อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิมิต ใคร ๆ ก็ไม่อาจนับ ได้อีกเล่า เพราะฉะนั้น ควรจะแตกต่างกันบ้าง เพราะเหตุ (ที่จะมี ข้อสงสัย) นั้นแหละ ท้าวสักกะจึงกล่าวไว้ในวิมานวัตถุว่า

เมื่อพระสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ดี
นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิตเสมอกัน ผลก็ย่อมเท่ากัน
ในเพราะเหตุคือความเลื่อมใสแห่งใจ สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมไปสู่สุคติ ดังนี้.

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา พราหมณ์นั้นได้เป็นพระโสดาบัน แล้วแล.

พระเจดีย์ทองสูงตั้งโยชน์ ได้ตั้ง (เด่น) อยู่ในอากาศนั้นแล ตลอด ๗ วัน. ก็สมาคมได้มีแล้วด้วยชนเป็นอันมาก, พวกเขาบูชาพระ-เจดีย์ด้วยประการต่าง ๆ ตลอด ๗ วัน. ต่อนั้นมาความแตกต่างแห่งลัทธิ ของผู้มีลัทธิต่างกันได้เกิดมีแล้ว.

พระเจดีย์นั้นได้ไปสู่ที่เดิมแห่งตนด้วยพุทธานุภาพ, ในขณะนั้น

พระเจดีย์ศิลาใหญ่ ได้มีขึ้นแล้วในที่นั้นนั่นแล.

ประชาสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุธรรมาภิสมัย (คือตรัสรู้ธรรม) แล้ว ในสมาคมนั้น.

เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล จบ.

พุทธวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๔ จบ.

๑๕. สุขวรรค วรรณนา

๑. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ * [๑๕๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในแคว้นของชาวสักกะ ทรงปรารภหมู่พระญาติ เพื่อระงับความทะเลาะ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สุสุขํ วต "** เป็นต้น.

[ความวิวาทเกิดเพราะแย่งน้ำ]

ดังได้ยินมาว่า พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะ ให้กั้นแม่น้ำชื่อว่าโรหิณี ด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วให้ทำข้าวกล้า. ถึงต้นเดือนเชฏฐมาส เมื่อข้าวกล้าเหี่ยว, พวกกรรมการแม้ของชาวนครทั้ง ๒ ประชุมกัน. ในชาวนครทั้ง ๒ นั้น ชาวนครโกลิยะ กล่าวว่า " น้ำนี้ เมื่อถูกพวกเรานำไปแต่ข้างทั้ง ๒ จักไม่พอแก่พวกท่าน, เมื่อถูกพวกท่านนำไปแต่ข้างทั้ง ๒, ก็จักไม่พอแก่พวกข้าพเจ้า; แต่ข้าวกล้าของพวกข้าพเจ้า จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเท่านั้น, พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด. " ฝ่ายพวกชาวศากยะนอกนี้ กล่าวอย่างนี้ว่า " เมื่อพวกท่านทำฉางให้เต็มตั้งไว้แล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทองมีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำและกหาปณะ แล้วมีกระเช้าและกระสอบเป็นต้นในมือเที่ยวไปที่ประตู

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

เรือนของพวกท่าน, ข้าวกล้าแม้ของพวกข้าพเจ้า ก็จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน, พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด."

โกลิยะ. พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้.

ศากยะ. แม้พวกข้าพเจ้าก็จักไม่ให้.

ชาวเมืองทั้ง ๒ ยังถ้อยคำให้เจริญขึ้นอย่างนั่นแล้ว ประหารซึ่งกันและกันอย่างนี้ คือ คนหนึ่ง ลุกขึ้นแล้วได้ให้ประหารแก่คนหนึ่ง, แม้ชนผู้ถูกประหารนั้น ก็ได้ให้ประหารแม้แก่ชนอื่น กระทบกระทั่งถึงชาติแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ก่อความทะเลาะให้เจริญขึ้นแล้ว. พวกกรรมกรชาวโกลิยะ กล่าวว่า "พวกเจ้าจงพาเด็กชาวเมืองกบิลพัสดุ์ไปเสียเถิด, ชนเหล่าใด อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาวของตน ๆ เหมือนสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น; ช้าง ม้า โล่ห์และอาวุธทั้งหลายของชนเหล่านั้น จักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้."

ฝ่ายพวกกรรมกรชาวศากยะ กล่าวว่า "บัดนี้ พวกเจ้าจงพาพวกเด็จขี้เรื้อนไปเสียเถิด, ชนเหล่าใด ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีคติ อยู่ที่ต้นกะเบา ดุจสัตว์ดิรัจฉาน; ช้าง ม้า โล่ห์และอาวุธ ของชนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้." ชนเหล่านั้น ไปบอกแก่พวกอำมาตย์ผู้ประกอบในกรรมนั้น. พวกอำมาตย์ ทูลแก่ราชตระกูลทั้งหลาย.

ลำดับนั้น เจ้าศากยะทั้งหลาย คิดว่า "พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลังของเหล่าชนผู้อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาว" แล้วตระเตรียมการยุทธ์ ออกไปแล้ว. ฝ่ายเจ้าโกลิยะทั้งหลาย คิดว่า "พวกเราจักสำแดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่านชนผู้อยู่ที่ต้นกะเบา" ดังนี้

แล้ว ตระเตรียมการยุทธ์ ออกไปแล้ว.

[พระศาสดาเสด็จห้ามพระญาติ]

แม้พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว ทรงดำริว่า "เมื่อเราไม่ไป, พวกญาติเหล่านี้จักฉิบหาย, การที่เราไปก็ควร" ดังนี้แล้ว จึงเสด็จไปทางอากาศพระองค์เดียวเท่านั้น ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี. พระญาติทั้งหลาย เห็นพระศาสดาแล้วทิ้งอาวุธ ถวายบังคม. ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระญาติเหล่านั้นว่า "มหาบพิตร นี่ชื่อว่าทะเลาะอะไรกัน ?"

พวกพระญาติ. พวกข้าพระองค์ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. บัดนี้ ใครจักทราบเล่า ?

พระญาติเหล่านั้น ถามตลอดถึงพวกทาสและกรรมกร โดยอุบายนี้ว่า "อุปราช จักทราบ, เสนาบดี จักทราบ" เป็นต้น แล้วกราบทูลว่า "ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. น้ำตีราคาเท่าไร ? มหาบพิตร.

พวกพระญาติ. มีราคาน้อย พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. กษัตริย์ทั้งหลาย ราคาเท่าไร ? มหาบพิตร.

พวกพระญาติ. ขึ้นชื่อว่า กษัตริย์ทั้งหลาย หาค่ามิได้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็การที่ท่านทั้งหลาย ยังพวกกษัตริย์ซึ่งหาค่ามิได้ให้ฉิบหาย เพราะอาศัยน้ำ ซึ่งมีประมาณน้อย ควรแล้วหรือ ?

พระญาติเหล่านั้น ได้นิ่งแล้ว. ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " มหาบพิตร เพราะเหตุไร ? พวกท่านจึงกระทำกรรมเห็นปานนี้, เมื่อเราไม่มีอยู่, ในวันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจักไหลนอง, ท่านทั้งหลาย ทำกรรมไม่สมควรแล้ว, ท่านทั้งหลาย เป็นผู้มีเวรด้วยเวร ๕ อยู่, เราไม่มีเวรอยู่; ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลสอยู่, เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่; ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณอยู่, เราไม่มีความขวนขวายอยู่ " แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเรา ไม่มีเวร
เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน
พวกเรา ไม่มีเวรอยู่. ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความ
เดือดร้อนกัน พวกเรา ไม่มีความเดือดร้อน
เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความ
เดือดร้อนกัน พวกเรา ไม่มีความเดือดร้อนอยู่.
ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ขวนขวายกัน พวกเรา ไม่มี
ความขวนขวาย เป็นอยู่สบายดีหนอ, ในมนุษย์
ทั้งหลายผู้มีความขวนขวาย พวกเรา ไม่มีความ
ขวนขวายอยู่. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุสุขํ** ได้แก่ สบายดี. พระผู้มีพระภาค ตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า " ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน ด้วย

เวร ๕ พวกเราไม่มีเวร ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความเดือดร้อน เพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณ ๕ (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความขวนขวาย เพราะไม่มีการแสวงหานั้น จึงเป็นอยู่สบายดีจริงกว่าพวกคฤหัสถ์ ผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิต ให้บังเกิดขึ้นด้วยสามารถแห่งการตัดที่ต่อเป็นต้น หรือว่าพวกบรรพชิต ผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิต ให้บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งเวชกรรมเป็นต้นแล้วกล่าวว่า 'เราเป็นอยู่โดยความสบาย.' บทที่เหลือมีอรรถอันง่ายทั้งนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ จบ.

๒. เรื่องมาร * [๑๕๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบ้านพราหมณ์ชื่อปัญจสาลา ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สุสุขํ วต "** เป็นต้น.

[เด็กหญิง ๕๐๐ เล่นนักษัตร]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค ของเด็กหญิง ๕๐๐ จึงเสด็จเข้าไปอาศัยบ้านนั้นอยู่. แม้เด็กหญิงเหล่านั้น ในวันนักษัตรวันหนึ่ง ไปสู่แม่น้ำอาบแล้ว ประดับตกแต่งแล้ว บ่ายหน้าสู่บ้านไปแล้ว. แม้พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่บ้านนั้น เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต. มารเข้าสิงในสรีระของชาวบ้านทั้งสิ้น, ได้ทำอย่างที่พระศาสดาจะไม่ได้แม้มาตรว่าภิกษาทัพพีหนึ่ง ยืนอยู่ที่ประตูบ้าน ทูลกะพระศาสดา ซึ่งเสด็จออกมา ด้วยทั้งบาตรตามที่ล้างไว้แล้วว่า " ข้าแต่พระสมณะ ท่านได้ก้อนข้าวบ้างไหม ? "

พระศาสดา. มารผู้มีบาป ก็ท่านได้ทำโดยอาการที่เราไม่พึงได้ภิกษา หรือ ?

มาร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอพระองค์เสด็จเข้าไปอีกเถิด.

ได้ยินว่า มารได้มีความคิดอย่างนี้ว่า " หากว่า พระสมณะ

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

จะเสด็จเข้าไปอีก, เราจักเข้าสองในสรีระของชนทั้งปวง แล้วปรบฝ่ามือกระทำการหัวเราะเยาะเย้ย ข้างหน้าพระสมณะนี้." ในขณะนั้น เด็กหญิงเหล่านั้น ถึงประตูบ้าน เห็นพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ฝ่ายมาร ทูลกะพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เมื่อไม่ได้ก้อนข้าว จะเป็นผู้อันความทุกข์อันเกิดจากความหิวบีบคั้นบ้างไหม ?"

[ผู้ไม่มีกังวลเสวยปีติแทนอาหาร]

พระศาสดาตรัสว่า "มารผู้มีบาป ในวันนี้ เราแม้ไม่ได้อะไร ๆ ก็จักยังกาลให้น้อมล่วงไปด้วยความสุขอันเกิดจากปีติเท่านั้นดุจพรหมในเทวโลกชั้นอาภัสระ" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"เรา ผู้ซึ่งไม่มีกิเลสชาตเครื่องกังวล ย่อมเป็น
อยู่สบายดีหนอ, เรา จักเป็นผู้มีปีติเป็นภักษา
เหมือนเหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยสนฺโน** ความว่า บรรดากิเลส-ชาตเครื่องกังวล มีราคะเป็นต้น กิเลสชาตเครื่องกังวลแม้อย่างหนึ่งโดยอรรถว่าเครื่องพัวพัน ไม่มีแก่เราเหล่าใด.

บทว่า **ปีติภกฺขา** ความว่า เหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ เป็นผู้มีปีติเป็นภักษา ยังกาลให้น้อมล่วงไปฉันใด, แม้เรา ก็จักเป็นฉันนั้น.

ในกาลจบเทศนา เด็กหญิงทั้ง ๕๐๐ เหล่านั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ.

๓. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล * [๑๕๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภความปราชัยของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ชยํ เวรํ "** เป็นต้น.

[อาแพ้หลาน]

ได้ยินว่า พระเจ้าโกศลนั้น ทรงอาศัยกาสิกคาม รบอยู่กับพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้เป็นพระเจ้าหลาน อันพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นให้แพ้แล้ว ๓ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ ทรงดำริว่า " เราไม่อาจจะยังเด็ก ซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนมให้แพ้ได้, ประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่ของเรา ? " ท้าวเธอทรงตัดพระกระยาหาร เสด็จผทมบนพระแท่น. ครั้งนั้น ความเป็นไปอันนั้นของท้าวเธอ กระฉ่อนไปทั่วพระนคร. ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลแด่พระตถาคตว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า พระราชา ทรงอาศัยกาสิกคาม อันพระเจ้าอชาตศัตรูให้ทรงปราชัยแล้ว ๓ ครั้ง, บัดนี้ ท้าวเธอทรงปราชัย (กลับ) มาแล้ว ทรงตัดพระกระยาหารผทมบนพระแท่น ด้วยทรงดำริว่า ' เราไม่อาจจะยังเด็กซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนมให้แพ้ได้, ประโยชน์อะไร ด้วยความเป็นอยู่ของเรา ? "

พระศาสดา ทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย แม้ผู้ชนะย่อมก่อเวร, ฝ่ายผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

เหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ผู้ชนะย่อมก่อเวร, ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์, ผู้สงบระงับ ละความชนะและความแพ้ได้แล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชยํ** ความว่า ผู้ชนะผู้อื่น ย่อมกลับได้เวร. บทว่า **ปราชิโต** ความว่า ผู้อันคนอื่นให้แพ้แล้ว ย่อมอยู่เป็นทุกข์ คือ ย่อมอยู่ลำบาก ในอิริยาบถทั้งปวงทีเดียว ด้วยคิดว่า "ในกาลไรเล่าหนอ เราอาจเห็นหลังของปัจจามิตร ?"

บทว่า **อุปสนฺโต** ความว่า พระขีณาสพ ผู้มีกิเลสมีราคะเป็นต้น ในภายในสงบระงับ ละความชนะและความแพ้ได้ ย่อมอยู่เป็นสุข คือ ย่อมอยู่สบายแท้ ในอิริยาบททั้งปวง.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล จบ.

๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง * [๑๖๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาคนสดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ "** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จในงานอาวาหมงคล]

ได้ยินว่า มารดาบิดาของกุมาริกานั้น กระทำอาวาหมงคล นิมนต์พระศาสดา ในวันมงคล. พระศาสดา อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อม เสด็จไปในที่นั้น ประทับนั่งแล้ว. หญิงสาวแม้คนนั้นแล กระทำการกรองน้ำเป็นต้น เพื่อหมู่แห่งภิกษุ เที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่. ฝ่ายสามีของนางได้ยืนแลดูนางอยู่แล้ว. เมื่อเขาแลดูอยู่ ด้วยอำนาจแห่งราคะ, กิเลสในภายในย่อมฟุ้งซ่าน. เขาถูกความไม่รู้ (ไม่รู้สึก) ครอบงำแล้ว จึงไม่บำรุงพระพุทธเจ้า, ไม่บำรุงพระมหาเถระ ๘๐; แต่ได้กระทำจิตไว้ว่า " เราจักเหยียดมือออกจับ (หญิงสาว) นั้น. " พระศาสดา รงเล็งเห็นอัชฌาสัยของเขาแล้ว, ได้ทรงกระทำอย่างที่เขาไม่เห็น (หญิง) นั้น. เขาไม่เห็นหญิงนั้นแล้ว จึงได้ยืนแลดูพระศาสดา. ในกาลที่เขายืนแลดู พระศาสดา ตรัสว่า " แน่ะกุมาร ก็ชื่อว่าไฟ เล่นกับไฟคือราคะ ไม่มี, ชื่อว่าโทษ เช่นกับโทษคือโทสะ ไม่มี, ชื่อว่าทุกข์ เช่นกับทุกข์เพราะการบิหารขันธ์

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

ไม่มี. แม้สุขเช่นกับนิพพานสุข ไม่มีเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี, โทษเสมอด้วย
โทสะ ย่อมไม่มี, ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธ์
ย่อมไม่มี, สุขอื่นจากความสงบ ย่อมไม่มี."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **นตฺถิ ราคสโม** ความว่า ชื่อว่าไฟอื่นเสมอด้วยราคะ ซึ่งสามารถเพื่อจะไม่แสดงควัน เปลว หรือถ่าน ไหม้ในภายในเท่านั้น แล้วจึงกระทำกองเถ้า ย่อมไม่มี.

บทว่า **กลิ** ความว่า แม้โทษ เสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี.

บทว่า **ขนฺธสมา** ได้แก่ เสมอด้วยขันธ์ทั้งหลาย. อธิบายว่า ชื่อว่าทุกข์อย่างอื่น เหมือนอย่างขันธ์ทั้งหลายที่บุคคลบริหารอยู่เป็นทุกข์ ย่อมไม่มี.

สองบทว่า **สนฺติปรํ สุขํ** ความว่า แม้สุขอื่นยิ่งกว่าพระนิพพาน ย่อมไม่มี. อธิบายว่า ความจริง สุขอย่างอื่น ก็เป็นสุขเหมือนกัน, แต่พระนิพพานเป็นบรมสุข.

ในกาลจบเทศนา กุมาริกาและกุมาร ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. ในขณะนั้น พระผู้มีพระภาค ได้ทรงทำอาการคืออันเห็นซึ่งกันและกัน แก่คนทั้ง ๒ นั้นดังนี้แล.

เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง จบ.

๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง * [๑๖๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองอาฬวี ทรงปรารภอุบาสกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ชิฆจฺฉา "** เป็นต้น.

[เสด็จโปรดคนเข็ญใจ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฎี ในพระเชตวันเทียว ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมนุษย์เข็ญใจคนหนึ่ง ในเมืองอาฬวี ทรงทราบความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา มีภิกษุ ๕๐๐ บริวาร ได้เสด็จไปสู่เมืองอาฬวี. ชาวเมืองอาฬวี นิมนต์พระศาสดา. มนุษย์เข็ญใจแม้นั้น ได้ยินว่า " พระศาสดาเสด็จมา " ดังนี้แล้ว ได้ตั้งใจไว้ว่า " เราจักฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา. " แลในวันนั้นเอง โคของเขาตัวหนึ่งหนีไป. เขาคิดว่า " เราจักค้นหาโค หรือจะฟังธรรม " แล้วคิดว่า " เราค้นหาโคต้อนให้เข้าไปสู่ฝูงโคแล้ว จึงจักฟังธรรมภายหลัง " ดังนี้แล้วจึงออกจากเรือนแต่เช้าตรู่. แม้ชาวเมืองอาฬวี นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้นั่งแล้วอังคาส รับบาตร เพื่อประโยชน์แก่อนุโมทนา. พระศาสดา ได้ทรงนิ่งเสีย ด้วยหมายพระหฤทัยว่า " เราอาศัยบุคคลใดมาแล้ว ตลอดหนทาง ๓๐ โยชน์, บุคคลนั้น เข้าไปสู่ป่า เพื่อแสวงหาโค; เมื่อเขามาแล้วนั่นแหละ เราจึงจักแสดงธรรม. "

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

มนุษย์แม้นั้น เห็นโคในกลางวัน ต้อนเข้าฝูงโคแล้วคิดว่า "แม้ถ้าของอื่นไม่มี, เราจักกระทำแม้กิจสักว่าการถวายบังคมพระศาสดา" แม้ถูกความหิวบีบคั้นก็ไม่ใฝ่ใจจะไปเรือน มาสู่สำนักของพระศาสดาโดยเร็ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง. ในเวลาที่เขายืนอยู่ พระศาสดา ตรัสกะผู้ขวนขวายในทานว่า "ของอะไร ที่เป็นเดนของภิกษุสงฆ์ มีอยู่หรือ ?"

ผู้ขวนขวายในทาน. มีอยู่ทุกอย่าง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ถ้ากระนั้น เธอจงเลี้ยงดูผู้นี้.

[พระศาสดายังถูกโพนทนา]

เขาให้มนุษย์นั้นนั่งในที่ ๆ พระศาสดาตรัสรับสั่งนั่นแหละแล้วเลี้ยงดู ด้วยข้าวยาคูของควรเคี้ยวและของควรบริโภค โดยเคารพ. มนุษย์ผู้นั้น บริโภคภัตเสร็จ บ้วนปากแล้ว. ได้ยินว่า ชื่อว่าการจัดภัตของพระตถาคต ย่อมไม่มีในที่อื่น ในปิฎก ๓ เว้นที่นี้เสีย. จิตของเขา มีความกระวนกระวายสงบแล้ว ได้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว. ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว ทรงประกาศสัจจะทั้งหลายแก่เขา. ในที่สุดแห่งเทศนา เขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล. แม้พระศาสดา ทรงกระทำอนุโมทนาแล้ว เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. มหาชนตามส่งเสด็จพระศาสดาแล้วก็กลับ.

ภิกษุทั้งหลาย ที่ไปกับพระศาสดานั่นแหละ ยกโทษว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูกรรมของพระศาสดาเถิด, กรรมเห็นปานนี้ ย่อมไม่มีในวันทั้งหลายอื่น, แต่วันนี้ พระศาสดา ทรง

อาศัยมนุษย์คนหนึ่ง รับสั่งให้คนจัดแจงข้าวยาคูเป็นต้นให้แล้ว." พระศาสดาเสด็จกลับประทับยืนอยู่แล้วเทียว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ?" ทรงสดับเนื้อความนั้นแล้ว ตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, เราคิดว่า 'เรา เมื่อมาสิ้นทางกันดาร ๓๐ โยชน์ เห็นอุปนิสัยของอุบาสกนั้นแล้วจึงมา, อุบาสกนั้นหิวยิ่งนัก, ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่แล้ว เที่ยวหาโคในป่า, แม้เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ ก็ไม่อาจบรรลุได้ เพราะความทุกข์อันเกิดแต่ความหิว, จึงได้กระทำอย่างนี้; ภิกษุทั้งหลาย ด้วยว่า ชื่อว่าโรค เช่นกับโรคคือความหิวไม่มี" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง, สังขารทั้งหลายเป็น
ทุกข์อย่างยิ่ง, บัณฑิตทราบเนื้อความนั่นตามความ
จริงแล้ว (กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน) เพราะ
พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา** ความว่า เพราะโรคอย่างอื่น รักษาคราวเดียวก็หาย หรือว่าอันบุคคลย่อมบำบัดได้ ด้วยความสามารถแห่งองค์นั้น ๆ (คือเป็นครั้งคราว), ส่วนความหิว ต้องรักษากันสิ้นกาลเป็นนิตย์ทีเดียว เหตุนั้น ความหิวนี้ จึงจัดเป็นเยี่ยมกว่าโรคที่เหลือ.

ขันธ์ ๕ ชื่อว่า สังขารทั้งหลาย. สองบทว่า **เอตํ ญตฺวา** ความว่า บัณฑิต ทราบเนื้อความนั่นตามเป็นจริงว่า "โรคเสมอด้วยความ

หิว ย่อมไม่มี. ชื่อว่าทุกข์ เสมอด้วยการบริหารขันธ์ ย่อมไม่มี." แล้วจึงกระทำพระนิพพานให้แจ้ง.

บาทพระคาถาว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** ความว่า เพราะพระนิพพานนั้น เป็นสุขอย่างยอด คืออย่างสูงสุด กว่าสุขทั้งหมด.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง จบ.

๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล * [๑๖๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อาโรคฺยปรมา ลาภา "** เป็นต้น.

[พระราชาเสวยพระกระยาหารจุ]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระราชา เสวยพระกระยาหารตั้งทะนานแห่งข้าวสาร ด้วยสูปะและพยัญชนะ อันสมควรแก่พระกระยาหารนั้น. วันหนึ่ง ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่บรรเทาความเมาเพราะภัตเลย เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอึดอัด ทรงพลิกกลับไปมาข้างโน้นและข้างนี้อยู่ แม้ถูกความหลับครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะทรงผทมตรงได้ จงประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า " มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันพักผ่อนเลย เสด็จมาแล้วหรือ ? "

พระราชา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, ตั้งแต่เวลาที่บริโภคแล้ว หม่อมฉันมีทุกข์มาก.

[อุบายแก้การบริโภคอาหารจุ]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า " มหาบพิตร การบริโภคมากเกินไป เป็นทุกข์อย่างนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสสอนด้วยพระ-

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

คาถานี้ว่า :-

" ในกาลใด บุคคล เป็นผู้กินจุ มักง่วง และ
มักนอนหลับ กระสับกระส่าย เป็นดุจสุกรใหญ่
ที่เขาเลี้ยงด้วยอาหาร, ในกาลนั้น เขาเป็นคน
มึนซึม ย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ. "

แล้วตรัสว่า " มหาบพิตร การบริโภคโภชนะแต่พอประมาณ จึงควร, เพราะผู้บริโภคพอประมาณ ย่อมมีความสุข " เมื่อจะทรงโอวาทให้ยิ่ง จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" คนมีสติทุกเมื่อ รู้ประมาณในโภชนะที่ได้แล้ว
นั้น มีเวทนาเบาบาง, (อาหารที่บริโภคแล้ว)
เลี้ยงอายุอยู่ ค่อย ๆ ย่อยไป[๑] "

พระราชา ไม่อาจจะทรงเรียนพระคาถาได้, แต่ตรัสกะเจ้าหลานชื่อสุทัสนะ ซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ว่า " พ่อ เธอจงเรียนคาถานี้. " สุทัสนะนั้น ทรงเรียนคาถานั้นแล้ว ทูลถามพระศาสดาว่า " ข้าพระองค์จะกระทำอย่างไร พระเจ้าข้า ? " ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " เมื่อพระราชาเสวยอยู่ ท่านพึงกล่าวคาถานี้ในกาลเสวยก้อนที่สุด, พระราชา ทรงกำหนดเนื้อความได้แล้ว จักทรงทิ้งก้อนข้าวนั้น, ในการหุงภัตเพื่อพระราชา เธอพึงให้ลดข้าวสารมีประมาณเท่านั้น ด้วยอันนับเมล็ดข้าว ในก้อนข้าวนั้น. " สุทัสนะนั้น ทูลรับว่า " ดีละ พระเจ้าข้า, เมื่อพระราชาเสวยเวลาเช้าก็ตาม

๑. แปลกันมาอย่างนี้ คือ เติม ภุตฺตาหาโร เป็นประธาน แต่น่าจะหมายความว่า .... มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย, เขาแก่ช้าอายุยืน.

เวลาเย็นก็ตาม ก็กล่าวคาถานั้นขึ้น ในการเสวยก้อนสุดท้าย แล้วให้ลดข้าวสาร ด้วยอันนับเมล็ด ในก้อนข้าวที่พระราชานั้นทรงทิ้ง. แม้พระราชา ทรงสดับคาถาของสุทัสนะนั้นแล้ว รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์ครั้งละพัน.

[พระราชาลดพระกระยาหารได้แล้ว]

โดยสมัยอื่นอีก พระราชานั้น ทรงตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีพระกระยาหารแห่งข้าวสารทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ทรงถึงความสุขแล้ว ได้มีพระสรีระอันเบา.

ภายหลังวันหนึ่ง ท้าวเธอเสด็จไปสำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ความสุขเกิดแก่หม่อมฉันแล้ว, หม่อมฉันเป็นผู้สามารถ จะติดตามจับเนื้อก็ได้ ม้าก็ได้, เมื่อก่อน หม่อมฉันมีการยุทธ์กับหลาน; บัดนี้ หม่อมฉันให้ธิดาชื่อว่าวชิรกุมารีแก่หลานแล้ว ให้บ้านนั้น ทำให้เป็นค่าน้ำอาบของธิดานั้นนั่นแล, ความทะเลาะกับหลานนั้น สงบแล้ว, สุขแท้เกิดแล้ว แก่หม่อมฉัน เพราะเหตุแม้นี้, แม้แก้วมณีของพระเจ้ากุสะ ซึ่งหายไปแล้วในเรือนของหม่อมฉันในวันก่อน; บัดนี้ แก้วมณีแม้นั้นมาสู่เงื้อมมือแล้ว, ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหตุแม้นี้, หม่อมฉันปรารถนาความคุ้นเคยกับเหล่าสาวกของพระองค์ จึงทำแม้ธิดาแห่งญาติของพระองค์ไว้ในเรือน, ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉัน เพราะเหนุแม้นี้. " พระศาสดา ตรัสว่า " มหาบพิตร ชื่อว่าความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง, ทรัพย์แม้เช่นกับความเป็นผู้

สันโดษ ด้วยวัตถุตามที่ตนได้แล้ว ไม่มี, ชื่อว่าญาติเช่นกับด้วยผู้คุ้นเคยกัน ไม่มี, ชื่อว่าความสุขอย่างยิ่ง เช่นกับด้วยพระนิพพาน ไม่มี " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ลาภทั้งหลาย มีความไม่มีโรค เป็นอย่างยิ่ง,
ทรัพย์มีความสันโดษ เป็นอย่างยิ่ง, ญาติมี
ความคุ้นเคย เป็นอย่างยิ่ง, พระนิพพาน เป็น
สุขอย่างยิ่ง. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาโรคฺยปรมา** ความว่า มีความเป็นผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง, จริงอยู่ ลาภทั้งหลาย แม้มีอยู่แก่คนมีโรค ไม่จัดเป็นลาภแท้, เพราะฉะนั้น ลาภทั้งปวงจึงมาแก่คนไม่มีโรคเท่านั้น; เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า " อาโรคฺยปรมา ลาภา. "

บาทพระคาถาว่า **สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ** ความว่า ภาวะคืออันยินดี ด้วยวัตถุที่ตนได้แล้วซึ่งเป็นของมีอยู่แห่งตน ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั่นแล ชื่อว่าสันโดษ, สันโดษนั้น เป็นทรัพย์อันยิ่งกว่าทรัพย์ที่เหลือ.

บาทพระคาถาว่า **วิสฺสาสปรมา ญาตี** ความว่า มารดาก็ตาม บิดาก็ตาม จงยกไว้, ไม่มีความคุ้นเคยกับคนใด, คนนั้นไม่ใช่ญาติแท้; แต่มีความคุ้นเคยกับคนใด, คนนั้นแม้ไม่เนื่องกัน ก็ชื่อว่าเป็นญาติ อย่างยิ่ง คืออย่างสูง; เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า " วิสฺสาสปรมา ญาตี. "

อนึ่ง ชื่อว่าความสุข เหมือนพระนิพพาน ไม่มี, เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า " นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ. "

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

๗. เรื่องพระติสสเถระ * [๑๖๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเมืองไพศาลี ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปวิเวกรสํ "** เป็นต้น.

[ได้ทราบข่าวปรินิพพานแล้วบำเพ็ญสมณธรรม]

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย โดย ๔ เดือน[๑]จากนี้ เราจักปรินิพพาน, " ภิกษุ ๗๐๐ ในสำนักของพระศาสดา ถึงความสะดุ้งแล้ว. ธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระขีณาสพทั้งหลาย. ภิกษุปุถุชนทั้งหลายไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาได้. ภิกษุทั้งหลายเป็นพวก ๆ เที่ยวปรึกษากันว่า " พวกเราจักทำอย่างไรหนอ ? " ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่าติสสเถระ คิดว่า " ได้ยินว่า พระศาสดาจักปรินิพพาน โดยล่วงไป ๔ เดือน, ก็เราเป็นผู้มีราคะยังไม่ไปปราศ, เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั่นแหละ, เราควรถือเอาพระ-อรหันต์ (ให้ได้) " แล้วจึงอยู่ผู้เดียวเท่านั้น ในอิริยาบถ ๔. การไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย หรือการสนทนาปราศรัยกับผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมไม่มี. ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย กล่าวกะท่านว่า " คุณติสสะ เหตุไร ? คุณจึงทำอย่างนี้. " ท่านไม่ฟังถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลความเป็นไปนั้น แด่พระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ แปล.

๑. น่าจะเป็น ๓ เดือน แต่ว่าในที่นี้เห็นจะนับโดยเดือน.

พระองค์ผู้เจริญ พระติสสเถระ ไม่มีความรักในพระองค์." พระ-ศาสดา รับสั่งให้หาท่านมาแล้ว ตรัสถามว่า "ติสสะ เหตุไร ? เธอจึงทำอย่างนี้," เมื่อท่านกราบทูลความประสงค์ของตนแล้ว ประทานสาธุการว่า "ดีละ ติสสะ" แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความรักในเรา จงเป็นเหมือนติสสะเถิด; แม้คนกระทำการบูชาอยู่ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไม่ชื่อว่าบูชาเราเลย, แต่คนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั่นแหละ ชื่อว่าบูชาเรา" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลดื่มรสอันเกิดแต่วิเวก และรสพระ
นิพพานเป็นที่เข้าไปสงบ ดื่มรสปีติอันเกิดแต่
ธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ไม่มี
บาป. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปวิเวกรสํ** ความว่า ซึ่งรสอันเกิดแล้วแต่วิเวก, อธิบายว่า ซึ่งความสุขอันเกิดแต่ความเป็นผู้เดียว.

บทว่า **ปิตฺวา** ความว่า ดื่มแล้วด้วยความสามารถแห่งอันเป็นผู้ทำกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์.

บาทพระคาถาว่า **รสํ อุปสมสฺส จ** ความว่า ดื่มแล้วซึ่งรสแห่งพระนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลสด้วย.

สองบทว่า **นิทฺทโร โหติ** ความว่า ภิกษุผู้ขีณาสพ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย และไม่มีบาป เพราะความไม่มีความ

กระวนกระวายคือราคะเป็นต้น ในภายในเพราะดื่มรสทั้ง ๒ อย่างนั้น.

สองบทว่า **รสํ ปิวํ** ความว่า แม้เมื่อดื่มรสแห่งปีติ อันเกิดขึ้นด้วยอำนาจโลกุตรธรรม ๙ อย่าง ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวายและไม่มีบาป.

ในกาลจบเทศนา พระติสสเถระบรรลุพระอรหันต์แล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

๘. เรื่องท้าวสักกะ * [๑๖๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเวฬุวคาม ทรงปรารภท้าวสักกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สาหุ ทสฺสนํ "** เป็นต้น.

ความพิสดารว่า ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบความที่พระอาพาธ มีอันแล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน[๑] เกิดขึ้นแล้วแก่พระตถาคต ในเมื่อพระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว ทรงดำริว่า " การที่เราไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว ทำคิลานุปัฏฐากย่อมควร " ทรงละอัตภาพประมาณ ๓ คาวุตเสีย เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว ทรงนวดพระบาทด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า " นั่นใคร ? "

ท้าวสักกะ. ข้าพระองค์ คือท้าวสักกะ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ท่านมาทำไม ?

ท้าวสักกะ. มาเพื่อบำรุงพระองค์ผู้ประชวร พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ท้าวสักกะ กลิ่นมนุษย์ ย่อมปรากฏแก่เทวดาทั้งหลาย เหมือนซากศพที่ผู้ไว้ที่คอ ตั้งแต่ ๑๐๐ โยชน์ขึ้นไป, ท่านจงไปเถิด, ภิกษุผู้คิลานุปัฏฐากของเรามี.

ท้าวสักกะกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในที่สุดแห่ง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ สูดกลิ่นแห่งศีลของพระองค์

* พระมหาเนื่อง ป. ธ. ๖ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล. ๑. อาพาธลงพระโลหิต.

มาแล้ว, ข้าพระองค์นี่แหละจักบำรุง" แล้วไม่ให้บุคคลอื่นถูกต้องภาชนะพระบังคนหนักของพระศาสดาแม้ด้วยมือ ทรงทูลไว้บนพระเศียรทีเดียว นำไปอยู่ ไม่ได้กระทำแม้อาการสักว่าการสยิ้วพระพักตร์, ได้เป็นดุจนำภาชนะของหอมไป, ท้าวเธอทรงปฏิบัติพระศาสดาอย่างนี้แล้ว ในเวลาพระศาสดามีความสำราญนั่นแหละ จึงได้เสด็จไป.

[ภิกษุสรรเสริญท้าวสักกะ]

ภิกษุฯประชุมพูดกันขึ้นว่า "น่าสรรเสริญ ท้าวสักกเทวราชมีความสิเน่หาในพระศาสดา, ท้าวเธอทรงละทิพยสมบัติ เห็นปานฉะนี้เสีย ทรงนำภารชนะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดาออกไปด้วยพระเศียร หาทรงทำพระอาการมาตรว่าสยิ้วพระพักตร์ไม่ ดุจบุรุษผู้นำภาชนะอันเต็มด้วยของหอมออกไปอยู่ฉะนั้น ได้ทรงกระทำอุปัฏฐากแล้ว." พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ พูดอะไรกัน ?" ครั้นภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ข้อซึ่งท้าวสักกเทวราช ทำสิเน่หาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์; เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ ฟังธรรมเทศนาแล้วเป็นโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะชรา ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เหตุอาศัยเรา; แท้จริง เมื่อท้าวเธอเสด็จนั่งในท่ามกลาง

๑. ของสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๖๒.

เทพบริษัท ณ อินทสาลคูหา ในกาลเมื่อตนถูกมรณภัยคุกคาม ทำคนธรรพเทพบุตรชื่อปัญจสิขะข้างหน้าเสด็จมา เราได้กล่าวว่า

" ดูก่อนท้าววาสวะ ท่านจงถามปัญหากะเรา,
ท่านปรารถนาปัญหาข้อใดข้อหนึ่งในพระหฤทัย,
เราจะทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ ของท่านได้แน่
แท้ "

เมื่อจะทรงบรรเทาความสงสัยของท้าวเธอ จึงได้แสดงธรรมเทศนา, ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ทั้งหลายประมาณ ๑๔ โกฏิ, ส่วนท้าวสักกเทวราช บรรลุโสดาปัตติผล ตามที่ประทับนั่งแล้วนั่นเอง เป็นท้าวสักกะหนุ่มแล้ว; เรามีอุปการะเป็นอันมากแก่ท้าวสักกเทวราชนั้น ด้วยประการอย่างนี้, ชื่อว่าความสิเน่หาในเราของท้าวสักกเทวราชนั้น ไม่น่าอัศจรรย์; ภิกษุทั้งหลาย ก็การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลก็ดี การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับเหล่าอริยบุคคลก็ดีให้เกิดสุข, แต่ว่า กิจเช่นนั้นกับพวกคนพาล ให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น " แล้วจึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" การพบเห็นเหล่าอริยบุคคล เป็นการดี, การ
อยู่ร่วม (ด้วยเหล่าอริยบุคคล) ให้เกิดสุข
ทุกเมื่อ, บุคคลพึงเป็นผู้มีสุข เป็นนิตย์แท้จริง
เพราะไม่พบเห็นพวกคนพาล, เพราะว่า คน
เที่ยวสมาคมกับคนพาล ย่อมโศกเศร้าตลอด
กาลยืดยาวนาน, ความอยู่ร่วมกับพวกคนพาล

ให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือนความอยู่ร่วมด้วย ศัตรู, ปราชญ์มีความอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือน สมาคมแห่งญาติ, (เพราะฉะนั้นแล) ท่าน ทั้งหลาย จงคบหาผู้ที่เป็นปราชญ์ และมีปัญญา ทั้งเป็นพหุสูต นำธุระไปเป็นปกติ มีวัตร เป็น อริยบุคคล เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี เช่นนั้น เหมือนพระจันทร์ ส้องเสพคลองแห่งนักษัตร-ฤกษ์ ฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สาหุ** ได้แก่ เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือว่าเป็นความงาม ได้แก่กรรมอันเจริญ.

บทว่า **สนฺนิวาโส** ความว่า หาใช่เพียงการพบพระอริยบุคคลเหล่านั้นอย่างเดียวเป็นการดีไม่, ถึงความเป็น คือเป็นต้นว่าความนั่งร่วมกับพระอริยบุคคลเหล่านั้น ณ ที่เดียวกันก็ดี ความเป็นคืออันได้เพื่อจะกระทำวัตรและปฏิวัตรแก่พระอริยบุคคลเหล่านั้นก็ดี เป็นการดีโดยแท้.

บทว่า **พาลสงฺคตจารี หิ** ความว่า เพราะผู้ใดเที่ยวร่วมกับคนพาล.

ประชุมบทว่า **ทีฆมทฺธานํ** เป็นต้น ความว่า ผู้นั้นถูกสหายผู้พาลพูดว่า "เจ้าจงมา, พวกเราจะกระทำกรรม มีอันตัดที่ต่อเป็นต้น" เป็นผู้ร่วมฉันทะกับพาลสหายนั้น กระทำกรรมเหล่านั้น

ต้องกรรมกรณ์หลายอย่าง มีถูกตัดมือเป็นต้น ชื่อว่าย่อมโศกเศร้าสิ้นกาลยืดยาวนาน.

บทว่า **สพฺพทา** ความว่า ขึ้นชื่อว่าการอยู่ ณ ที่เดียวกัน กับผู้เป็นศัตรูมีมือถือดาบก็ดี พวกสัตว์ร้ายมีอสรพิษเป็นต้นก็ดี ให้เกิดทุกข์เป็นนิตย์ฉันใด, การรอยู่ร่วมกับคนพาล (ก็) ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในบาทพระคาถาว่า **ธีโร จ สุขสํวาโส** นี้ มีวิเคราะห์ว่า การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์นั้น เป็นสุข เหตุนั้นจึงชื่อว่า มีการอยู่ร่วมให้เกิดสุข, อธิบายว่า การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข.

ถามว่า "การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ ให้เกิดสุขอย่างไร ?" แก้ว่า "เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติฉะนั้น." อธิบายว่า การสมาคม แห่งหมู่ญาติอันเป็นที่รักให้เกิดสุขฉันใด; การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ให้เกิดสุขฉันนั้น.

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลให้เกิดทุกข์, กับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข; ฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงคบหาคือว่าเข้าไปนั่งใกล้ ท่านที่เป็นปราชญ์สมบูรณ์ด้วยปัญญา และผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาเป็นโลกิยะและโลกุตระ ซึ่งชื่อว่าผู้มีปัญญา และผู้ถึงพร้อมด้วยอาคมและอธิคม ที่ชื่อว่าพหุสูต ผู้ชื่อว่านำธุระไปเป็นปกติ เพราะความเป็นผู้มีอันนำธุระไปเป็นปกติ คือให้ถึงพระอรหันต์ ผู้ชื่อว่ามีวัตร เพราะวัตรคือศีล และวัตรคือธุดงค์ ผู้ชื่อว่าอริยะเพราะความเป็นผู้ไกลจากกองกิเลส ผู้สัตบุรุษ ผู้มีปัญญางามเห็นปานนั้น, เหมือนพระจันทร์ส้องเสพอากาศ ที่กล่าวกันว่าคลองแห่ง

นักษัตรฤกษ์ อันไม่มัวหมองฉะนัน.

ในกาลจบเทศนา คนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้หลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องท้าวสักกะ จบ.

สุขวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๕ จบ.

๑๖. ปิยวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบรรพชิต ๓ รูป * [๑๖๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิต ๓ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อโยเค ยุญฺชมตฺตานํ "** เป็นต้น.

[ตระกูลที่มีลูกชายคนเดียวและหนีไปบวช]

ได้ยินว่า มารดาบิดาในตระกูลหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตรน้อยคนเดียวเท่านั้น เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจ. วันหนึ่ง บุตรน้อยนั้นฟังธรรมกถาของพวกภิกษุที่นิมนต์มาในเรือน ทำอนุโมทนาอยู่ อยากจะบวช จึงขอบวชกะมารดาบิดา. มารดาบิดาเหล่านั้นไม่อนุญาต. ครั้งนั้น เขาได้มีความคิดขึ้นว่า " เมื่อมารดาบิดาไม่เห็นนั่นแล เราจัก (ออก) ไปข้างนอกแล้วบวชเสีย. " ต่อมา บิดาของเขา เมื่อจะออกไปข้างนอก ได้มอบหมายกะมารดาว่า " เธอพึงรักษาบุตรน้อยนี้, " มารดา เมื่อจะออกไปข้างนอก ก็มอบหมายกะบิดา (เช่นกัน).

ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อบิดาของเขาไปข้างนอก มารดาตั้งใจว่า " จักรักษาบุตร " พิงบานประตูข้างหนึ่ง (อีก) ข้างหนึ่งเอา

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

เท้าทั้งสองยันไว้แล้ว นั่งลงที่แผ่นดินปั่นด้ายอยู่.

เขาคิดว่า "เราจักลวงมารดานี้ แล้ว (หนี) ไป" ดังนี้แล้ว กล่าวว่า "แม่จ๋า หลีกฉันหน่อยก่อนเถิด, ฉันจักถ่ายอุจจาระ" ครั้งมารดานั้นหดเท้าแล้ว, ก็ออกไปสู่วิหารโดยเร็ว เข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย อ้อนวอนว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านบวชให้ผมเถิด" แล้วบรรพชาในสำนักของภิกษุเหล่านั้น.

[บิดาออกบวชตามบุตร]

ลำดับนั้น บิดาของเขา (กลับ) มาแล้ว ถามมารดาว่า "ลูกของเราไปไหน ?" มารดาตอบว่า "นาย เมื่อกี้อยู่ที่นี่" บิดานั้นก็ค้นดู เพื่อรู้ว่า "บุตรของเราอยู่ที่ไหนหนอแล ?" ไม่เห็นเขาแล้วคิดว่า "ลูกของเราจักไปวิหาร" จึงไปสู่วิหารแล้ว เห็นบุตรบวชแล้วคร่ำครวญร้องไห้แล้ว กล่าวว่า "พ่อ ทำไมเจ้าจึงทำให้เราพินาศ ?" ดังนี้แล้ว คิดว่า "ก็เมื่อบุตรของเราบวชแล้ว บัดนี้ เราจักทำอะไรในเรือน" ดังนี้ ตนเองก็บวชแล้วในสำนักของภิกษุทั้งหลาย.

[มารดาออกบวชตามบุตรและสามี]

ลำดับนั้น มารดาของเขา คิดว่า "ทำไม่หนอ ลูกและผัวของเรา จึงชักช้าอยู่, จักไปวิหารบวชเสียแล้วกระมัง ? มองหาชนทั้ง ๒ นั้นพลางไปวิหารเห็นชนแม้ทั้ง ๒ บวชแล้วคิดว่า "ประโยชน์อะไร ด้วยเรือนของเรา ในกาลแห่งชนทั้ง ๒ นี้บวชแล้ว ?" แม้ตนเอง ก็ไปสู่สำนักภิกษุณี บวชแล้ว.

[ชนทั้ง ๓ แม้บวชแล้วก็ยังคลุกคลีกัน]

ชนทั้ง ๓ นั้น แม้บวชแล้ว ก็ไม่อาจจะแยกกันอยู่ได้, นั่งสนทนาร่วมกันเทียว ปล่อยวันให้บ่วงไป ทั้งในวิหาร ทั้งในสำนักภิกษุณี. เหตุนั้น ทั้งพวกภิกษุ ทั้งพวกภิกษุณี จึงเป็นอันถูกเบียดเบียนแล้ว. ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลการกระทำของชนทั้ง ๓ นั้น แด่พระศาสดา.

[พระศาสดาตรัสเรียกมาเตือน]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกชนทั้ง ๓ นั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า " ได้ยินว่า พวกเธอทำอย่างนั้น จริงหรือ ? " เมื่อชนเหล่านั้นทูลว่า " จริง (พระเจ้าข้า), " ตรัสถามว่า " ทำไม พวกเธอจึงทำอย่างนั้น ? เพราะว่า นั่นไม่ใช่ความเพียรของพวกบรรพชิต. "

ชนทั้ง ๓ กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ไม่อาจจะอยู่แยกกัน. " พระศาสดาตรัสว่า " ชื่อว่าการทำอย่างนี้ จำเดิมแต่กาลแห่งตนบวชแล้ว ไม่ควร, เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์โดยแท้; เหตุนั้น การทำบรรดาสัตว์และสังขารทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นที่รัก หรือไม่ให้เป็นที่รัก ย่อมไม่สมควร " ดังนี้แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" บุคคล ประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประ-
กอบ และไม่ประกอบไว้ในสิ่งอันควรประกอบ

ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์ ถือเอาอารมณ์อันเป็น
ที่รัก ย่อมทะเยอทะยาน ต่อบุคคลผู้ตามประ-
กอบตน, บุคคลอย่าสมาคมกับสัตว์และสังขาร
ทั้งหลาย อันเป็นที่รัก (และ) อันไม่เป็นที่รัก
ในกาลไหน ๆ, (เพราะว่า) การไม่เห็นสัตว์
และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และ
สังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์, เพราะเหตุนั้น
บุคคลไม่พึงกระทำสัตว์หรือสังขาร ให้เป็นที่รัก,
เพราะความพรากจากสัตว์ และ สังขารอันเป็น
ที่รัก เป็นการต่ำทราม, กิเลสเครื่องร้อยรัด
ทั้งหลาย ของเหล่าบุคคลผู้ไม่มีอารมณ์อันเป็น
ที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อโยเค** ความว่า ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ คือการทำในใจโดยไม่แยบคาย. อธิบายว่า ก็การเสพอโคจร ๖ อย่าง ต่างโดยอโคจรมีอโคจรคือหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่าการทำในใจโดยไม่แยบคายในที่นี้, บุคคลประกอบตนในการทำในใจโดยไม่แยบคายนั้น.

บทว่า **โยคสฺมึ** ความว่า และไม่ประกอบ (ตน) ในโยนิโสมนสิการ อันผิดแผกจากอโยนิโสมนสิการนั้น.

สองบทว่า **อตฺถํ หิตฺวา** ความว่า หมวด ๓ แห่งสิกขา

มีอธิสีลสิกขาเป็นต้น จำเดิมแต่กาล (แห่งตน) บวชแล้ว ชื่อว่าประโยชน์, ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์นั้น.

บาทพระคาถาว่า **ปิยคฺคาหี** ความว่า ถือเอาอยู่ซึ่งอารมณ์อันเป็นที่รักกล่าวคือกามคุณ ๕ เท่านั้น.

บาทพระคาถาว่า **ปิเหตฺตานุโยคินํ** ความว่า บุคคลเคลื่อนแล้วจากศาสนา เพราะความปฏิบัตินั้น ถึงความเป็นคฤหัสถ์แล้ว ภายหลังย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลทั้งหลาย ผู้ตามประกอบตน ยังคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้นให้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมได้สักการะจากสำนักเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือย่อมปรารถนาว่า " โอหนอ แม้เราก็พึงเป็นผู้เช่นนี้. "

บทว่า **มา ปิเยหิ** ความว่า บุคคลไม่พึงสมาคม ด้วยสัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ในกาลไหน ๆ คือแม้ชั่วขณะหนึ่ง, สัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันไม่เป็นที่รัก ก็เหมือนกัน. ถามว่า เพราะเหตุไร ? แก้ว่า เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ด้วยอำนาจความพลัดพราก และการเห็นสัตว์และสังขารทั้งหลาย อันไม่เป็นที่รัก ด้วยอำนาจเข้าไปใกล้ เป็นทุกข์.

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า และการเห็นและไม่เห็นทั้ง ๒ นี้เป็นทุกข์. เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารไร ๆ ให้เป็นที่รักเลย.

ความไปปราศ คือความพลัดพราก จากสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ชื่อว่า **ปิยาปาโย.**

บทว่า **ปาปโก** ได้แก่ ลามก.

บาทพระคาถาว่า **คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺติ** ความว่า ชนเหล่าใดไม่มีอารมณ์เป็นที่รัก, ชนเหล่านั้น ย่อมละกิเลสเครื่องร้อยรัดทางกายคืออภิชฌาเสียได้; ชนเหล่าใด ไม่มีอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก, ชนเหล่านั้น ย่อมละกายคันถะคือพยาบาทเสียได้; ก็เมื่อละกิเลส ๒ อย่างนั้นได้แล้ว แม้กิเลสเครื่องร้อยรัดที่เหลือ ก็เป็นอันชื่อว่าละได้แล้ว (เหมือนกัน); เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำอารมณ์ให้เป็นที่รักหรือไม่ให้เป็นที่รัก.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. ฝ่ายชนทั้ง ๓ นั้นคิดว่า " พวกเราไม่อาจอยู่พรากกันได้ " ดังนี้แล้วได้สึกไปสู่เรือนตามเดิม ดังนี้แล.

เรื่องบรรพชิต ๓ รูป จบ.

๒. เรื่องกุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง * [๑๖๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปิโต ชายเต "** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จไประงับความโศกของกุฎุมพี]

ความพิสดารว่า กุฎุมพีนั้น ครั้นบุตรของตนทำกาละแล้ว, อันความโศกถึงบุตรครอบงำ ไปสู่ป่าช้า ร้องไห้อยู่, ไม่อาจที่จะหักห้ามความโศกถึงบุตรได้.

พระศาสดา ทรงพิจารณาดูสัตวโลก ในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติมรรคของกุฎุมพีนั้น กลับจากบิณฑบาตแล้ว ได้ทรงพาภิกษุผู้เป็นปัจฉาสมณะรูปหนึ่ง เสด็จไปประตูเรือนของกุฎุมพีนั้น. กุฎุมพีนั้น ได้ฟังความที่พระศาสดาเสด็จมา คิดว่า " พระศาสดาจักทรงประสงค์เพื่อทำปฏิสันถารกับด้วยเรา " จึงอัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จไปสู่เรือน ปูอาสนะไว้ในท่ามกลางเรือน เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว, ก็มาถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามกุฎุมพีนั้นว่า " อุบาสก ท่านต้องทุกข์เพราะเหตุอะไรหนอแล ? " เมื่อกุฎุมพีนั้น กราบทูลทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตรแล้ว, ตรัสว่า " อย่าคิดเลย อุบาสก, ชื่อว่าความตานี้ มิใช่มีอยู่ในที่เดียว, และมิใช่มีจำเพาะแก่บุคคล

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

ผู้เดียว, ก็ชื่อว่าความเป็นไปแห่งภพ ยังมีอยู่เพียงใด, ความตาย ก็ย่อมมีแก่สรรพสัตว์เพียงนั้นเหมือนกัน; แม้สังขารอันหนึ่ง ที่ชื่อว่าเที่ยง ย่อมไม่มี; เพราะเหตุนั้น ท่านพึงพิจารณาโดยอุบายอันแยบคายว่า 'ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรม ตายเสียแล้ว, ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรม แตกเสียแล้ว,' ไม่พึงเศร้าโศก; เพราะว่าโบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ในกาลที่ลูกรักตายแล้ว พิจารณาว่า 'ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรม นายเสียแล้ว, ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรม แตกเสียแล้ว' ดังนี้แล้ว ไม่ทำความเศร้าโศก เจริญมาณัสสติอย่างเดียว" อันกุฎุมพีทูลอ้อนวอนว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัณฑิตพวกไหน ได้ทำแล้วอย่างนั้น; และได้ทำในกาลไร ? ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์" เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทาน ยังอุรคชาดก[๑]ในปัญจกนิบาตนี้ให้พิสดารว่า :-

" บุตรของเรา เมื่อสรีระใช้ไม่ได้ ละสรีระของ
ตนไป ดุจงูลอกคราบเก่าฉะนั้น, เมื่อบุตรของเรา
ตายจากไปแล้ว, เขาถูกเผาอยู่ย่อมไม่รู้ปริเทวนา-
การของพวกญาติ, เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึง
บุตรนั่น; เขามีคติเช่นใดก็ไปสู่คติเช่นนั้น (เอง) "

ดังนี้แล้ว จึงตรัส (ต่อไปอีก) ว่า "บัณฑิตในกาลก่อน เมื่อลูกรักทำกาละแล้วอย่างนั้น, ไม่ประพฤติอย่างท่าน ผู้ทอดทิ้งการ

๑. ขุ. ชา. ปญฺจ. ๒๗/๑๖๗. ตฏฺฐกถา. ๔/๔๓๐.

งานแล้วอดอาหาร เที่ยวร้องไห้อยู่เดี๋ยวนี้ ไม่ทำความโศก ด้วยอำนาจมรณัสสติภาวนา รับประทานอาหาร และอธิษฐาน (ตั้งใจทำ) การงาน,' เพราะฉะนั้น ท่านอย่าคิดว่า 'ลูกรักของเรากระทำกาละแล้ว,' แท้จริงความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยของที่รักนั่นเองเกิด" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ความโศก ย่อมเกิดแต่ของที่รัก, ภัย ย่อม
เกิดแต่ของที่รัก; ความโศก ย่อมไม่มีแก่ผู้
ปลดเปลื้องได้จากของที่รัก, ภัยจักมีแต่ไหน."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปิยโต** ความว่า ก็ความโศกก็ดี ภัยก็ดี อันมีวัฏฏะเป็นมูล เมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขาร อันเป็นที่รักเท่านั้นเกิด, แต่ความโศกและภัยแม้ทั้ง ๒ นั่นย่อมไม่มี แก่ผู้ปลดเปลื้องจากสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักนั้นได้แล้ว.

ในกาลจบเทศนา กุฎุมพี ตั้งอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล. เทศนาได้มีประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องกุฎุมพีคนใดคนหนึ่ง จบ.

๓. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา * [๑๖๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางวิสาขาอุบาสิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" เปมโต ชายเต "** เป็นต้น.

[นางวิสาขาโศกถึงนางสุทัตตีที่ทำกาละ]

ได้ยินว่า นางวิสาขานั้น ตั้งกุมาริกาชื่อว่าสุทัตตี ผู้เป็นธิดาของบุตร ไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความขวนขวายแก่ภิกษุสงฆ์ในเรือน.

โดยสมัยอื่น กุมาริกานั้น ได้ทำกาละแล้ว. นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระ (ศพ) นางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

[พระศาสดาตรัสอุบายระงับความโศก]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า " วิสาขา ทำไมหนอเธอจึงมีทุกข์เสียใจ มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา นั่งร้องไห้อยู่ ? " นางจึงทูลข้อความนั้น แล้วกราบทูลว่า " พระเจ้าข้า นางกุมาริกานั้น เป็นที่รักของหม่อมฉัน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร, บัดนี้ หม่อมฉันไม่เห็นใครเช่นนั้น. "

พระศาสดา. วิสาขา ก็ในกรุงสาวัตถี มีมนุษย์ประมาณเท่าไร ?

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

วิสาขา. พรเจ้าข้า พระองค์นั่นแหละ ตรัสแก่หม่อมฉัน ว่า ' ในกรุงสาวัตถี มีชน ๗ โกฏิ.'

พระศาสดา. ก็ถ้าชนมีประมาณเท่านี้ ๆ พึงเป็นเช่นกับหลานสาวของเธอไซร้, เธอพึงปรารถนาเขาหรือ ?

นางวิสาขา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็ชนในกรุงสาวัตถีทำกาละทุก ๆ วัน มีประมาณเท่าไร ?

นางวิสาขา. มาก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนี้ เวลาที่เธอเศร้าโศกก็จะไม่พึงมี มิใช่หรือ ? เธอพึงเที่ยวร้องไห้อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวันทีเดียว.

นางวิสาขา. ยกไว้เถิด. พระเจ้าข้า, หม่อมฉันทราบแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า " ถ้ากระนั้น เธออย่าเศร้าโศก, ความโศกก็ดี ความกลัวก็ดี ย่อมเกิดแต่ความรัก " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความโศก ย่อมเกิดแต่ความรัก, ภัย ย่อม
เกิดแต่ความรัก; ความโศก ย่อมไม่มี แก่ผู้
พ้นวิเศษจากความรัก, ภัยจักมีแต่ไหน. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เปมโต** ความว่า เพราะอาศัยความรักที่ทำไว้ในบุตรและธิดาเป็นต้นนั่นเอง.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา จบ.

๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี * [๑๖๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองเวสาลี ประทับอยู่ ณ กูฏาคาร-ศาลา ทรงปรารภพวกเจ้าลิจฉวี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" รติยา ชายเต "** เป็นต้น.

[พวกเจ้าลิจฉวีแต่งกายประกวดกัน]

ได้ยินว่า ในวันมหรสพวันหนึ่ง เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ต่างองค์ต่างประดับด้วยเครื่องประดับไม่เหมือนกัน ออกจากพระนครเพื่อทรงประสงค์จะเสด็จไปอุทยาน. พระศาสดา เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ทรงเห็นเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูพวกเจ้าลิจฉวี, พวกที่ไม่เคยเห็นเทวดาชั้นดาวดึงส์, ก็จงดูเจ้าลิจฉวีเหล่านี้เถิด " ดังนี้แล้ว เสด็จเข้าสู่พระนคร.

[พวกเจ้าลิจฉวีวิวาทกันเพราะหญิงนครโสภิณี]

แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น เมื่อไปสู่อุทยาน พาหญิงนครโสภิณีคนหนึ่งไป อาศัยหญิงนั้น อันความริษยาครอบงำแล้ว ประหารกันและกัน ยังเลือดให้ไหลนอง ดุจแม่น้ำ.

ครั้งนั้น พวกเจ้าพนักงาน เอาเตียงหามเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นมาแล้ว. ฝ่ายพระศาสดา ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว ก็เสด็จออกจาก

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

พระนคร. พวกภิกษุ เห็นพวกเจ้าลิจฉวี อันเจ้าพนักงานนำไปอยู่อย่างนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า พวกเจ้าลิจฉวีเมื่อเช้าตรู่ ประดับประดาแล้ว ออกจากพระนครราวกะพวกเทวดา, บัดนี้ อาศัยหญิงคนหนึ่ง ถึงความพินาศนี้แล้ว. "

[พระศาสดาตรัสโทษของความยินดีในกาม]

พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยความยินดีนั่นเองเกิด " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความโศก ย่อมเกิดแต่ความยินดี, ภัย ย่อม
เกิดแต่ความยินดี; ความโศกย่อมไม่มี แก่ผู้
พ้นวิเศษแล้วจากความยินดี, ภัยจักมีแต่ไหน. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รติยา** ความว่า แต่ความยินดีในกามคุณ ๕ คือ เพราะอาศัยความยินดีในกามคุณ ๕ นั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมา บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเจ้าลิจฉวี จบ.

๕. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร * [๑๖๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอนิตถิคันธกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" กามโต ชายเต "** เป็นต้น.

[อนิตถิคันธกุมารให้ช่างหล่อรูปสตรี]

ได้ยินว่า อนิตถิคันธกุมารนั้น เป็นสัตว์ที่จุติจากพรหมโลก เกิดในตระกูลมีโภคะมาก ในกรุงสาวัตถี ตั้งแต่วันเกิดมาแล้ว ไม่ปรารถนาจะเข้าไปใกล้หญิง, ถูกผู้หญิงจับ ก็ร้องไห้, มารดา (ต้อง) อุ้มกุมารนั้นด้วยเซิดผ้าแล้ว จึงให้ดื่มนม.

กุมารนั้น เจริญวัยแล้ว เมื่อมารดาบิดากล่าวว่า " พ่อ เราจักทำอาวาหมงคลแก่เจ้า " ก็ห้ามว่า " ฉันไม่มีความต้องการด้วยหญิง " เมื่อถูกอ้อนวอนบ่อยเข้า จึงให้เรียกช่างทองมา ๕๐๐ คน แล้ว ให้ ๆ ทองคำมีสีสุกพันนิกขะ ให้ทำรูปหญิง บุอย่างหนา น่าเลื่อมใสยิ่งนัก, เมื่อมารดาบิดากล่าวอีกว่า " พ่อ เมื่อเจ้าไม่ทำอาวาหมงคล, ตระกูลวงศ์จักตั้งอยู่ไม่ได้, เราจักนำกุมาริกามาให้เจ้า " ก็กล่าวว่า " ถ้ากระนั้น ถ้าท่านทั้ง ๒ จะนำกุมาริกาเช่นนี้มาให้ฉัน, ฉันจักทำตามคำของท่านทั้ง ๒ " ดังนี้แล้ว จึงแสดงรูปทองคำนั้น.

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

[ส่งพราหมณ์ไปหาคู่ครองบุตร]

ลำดับนั้น มารดาบิดาของเขา ให้พาพวกพราหมณ์มีชื่อเสียงมา แล้วบอกว่า " บุตรของเรามีบุญมาก, คงจักมีกุมาริกาผู้ทำบุญร่วมกับบุตรนี้เป็นแน่; พวกท่านจงไป, จงพาเอารูปทองคำนี้ไปแล้วนำนางกุมาริกาผู้มีรูปเช่นนี้มา " ดังนี้แล้ว ส่ง [พราหมณ์เหล่านั้น] ไป. พราหมณ์เหล่านั้น รับว่า " ดีละ " เที่ยวจาริกไป ไปถึงสาคลนคร ไปแคว้นชื่อมัททะ.

[พราหมณ์พบหญิงมีรูปดุจรูปหล่อแล้วกลับมา]

ก็ในนครนั้น ได้มีกุมาริกาคนหนึ่ง มีรูปสวย มีอายุรุ่นราว ๑๖ ปี. มารดาบิดาให้นางอยู่ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น, พราหมณ์แม้เหล่านั้นแล คิดกันว่า " ถ้าในนครนี้ จักมีกุมาริกาเห็นปานนี้, ชนทั้งหลายเห็นรูปทองคำนี้แล้ว ก็จักกล่าวว่า ' รูปจำลองนี้สวยเหมือนธิดาของตระกูลโน้น " ดังนี้แล้ว จึงตั้งรูปทองคำนั้นไว้ริมทางไปสู่ท่าน้ำ นั่ง (คอยเฝ้า) ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น หญิงแม่นมของกุมาริกานั้น ให้กุมาริกานั้นอาบน้ำแล้ว ใคร่จะอาบเองบ้าง จึงมาสู่ท่าน้ำ เห็นรูปนั้น สำคัญว่า " ธิดาของเรา " จึงกล่าวว่า " โอ แม่หัวดื้อ, เราให้เจ้าอาบน้ำแล้วออกมาเมื่อกี้นี้เอง, เจ้าล่วงหน้ามาที่นี่ก่อนเรา " ดังนี้แล้ว จึงตีด้วยมือ รู้ความที่รูปนั้นแข็งและไม่มีวิการ จึงกล่าวว่า " เราได้ทำความเข้าใจว่า ' นางนี้เป็นธิดาของเรา, นั่นอะไรกันเล่า ? "

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้น ถามหญิงแม่นมนั้นว่า " แม่ธิดาของท่าน เห็นปานนี้หรือ ? "

หญิงแม่นม. นี้จะมีค่าอะไร ในสำนักธิดาของเรา.

พราหมณ์. ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงธิดาของท่าน แก่พวกเรา.

หญิงแม่นมนั้น ไปสู่เรือนพร้อมด้วยพราหมณ์ทั้งหลายนั้นแล้ว ก็บอกแก่นาย (เจ้าบ้าน). นายทำความชื่นชมกับพวกพราหมณ์แล้ว ให้ธิดาลงมายืนอยู่ในที่ใกล้รูปทองคำ ณ ปราสาทชั้นล่าง. รูปทองคำได้เป็นรูปหมดรัศมีแล้ว พราหมณ์ ให้รูปทองคำนั้น แก่นายเหล่านั้นแล้ว มอบหมายกุมาริกาไว้ แล้วไปบอกแก่มารดาบิดาของอนิตถิคันธกุมาร.

[คู่ครองของอนิตถิคันธกุมารตายในระหว่างทาง]

มารดาบิดานั้นมีใจยินดีแล้ว กล่าวว่า " ท่านทั้งหลายจงไป, นำกุมาริกานั้นมาโดยเร็ว " ดังนี้แล้ว ส่งไปด้วยสักการะเป็นอันมาก.

ฝ่ายกุมาร ได้ยินข่าวนั้น ก็ยังความรักให้เกิดขึ้น ด้วยสามารถการสดับว่า " ได้ยินว่า มีเด็กหญิงรูปร่างสวยยิ่งกว่ารูปทองคำอีก " จึงกล่าวว่า " ท่านทั้งหลายจงนำมาโดยเร็วเถิด. " กุมาริกาแม้นั้นแล อันเขายกขึ้นสู่ยาน นำมาอยู่ มีโรคลมกันอันความกระทบกระทั่งแห่งยานให้เกิดขึ้นแล้ว ได้ทำกาละในระหว่างทางนั่นเอง เพราะความที่นางเป็นผู้ละเอียดอ่อนยิ่งนัก.

[ความรักก่อให้ระทมทุกข์]

แม้กุมาร ก็ถามอยู่เสมอว่า " มาแล้วหรือ ? " ชนทั้งหลายไม่บอกแก่กุมารนั้น ซึ่งถามอยู่ด้วยความสิเน่หาอันยิ่ง โดยพลนทีเดียว ทำการอำพรางเสีย ๒-๓ วันแล้ว จึงบอกเรื่องนั้น. กุมารนั้น เกิดโทมนัสขึ้นว่า " เรา ไม่ได้สมาคมกับหญิงชื่อเห็นปานนั้นเสียแล้ว " ได้เป็นผู้ถูกทุกข์คือโศกประหนึ่งภูเขา ท่วมทับแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงอุบายระงับความโศก]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยของกุมารนั้น เมื่อเสด็จไปบิณฑบาต จึงได้เสด็จไปยังประตูเรือนนั้น. ลำดับนั้น มารดาบิดาของกุมารนั้น อัญเชิญพระศาสดาเสด็จไปภายในเรือน แล้วอังคาสโดยเคารพ.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระศาสดา ตรัสถามว่า " อนิตถิคันธกุมารไปไหน ? "

มารดาบิดา. พระเจ้าข้า อนิตถิคันธกุมารนั่น อดอาหารนอนอยู่ในห้อง.

พระศาสดา. จงเรียกเธอมา.

อนิตถิคันธกุมารนั้น มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง, เมื่อพระศาสดา ตรัสถามว่า " กุมาร ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอ หรือ ? " จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญพระเจ้าข้า, ความโศกมีกำลัง เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะได้ยินว่า

หญิงชื่อเห็นปานนี้ ทำกาละในระหว่างทางเสียแล้ว, แม้ภัต ข้าพระองค์ก็ไม่หิว."

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า "กุมาร ก็เธอรู้ไหมว่า ความโศก เกิดขึ้นแก่เธอ เพราะอาศัยอะไร ?"

อนิตถิคันธกุมาร. ไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ตรัสว่า "กุมาร ความโศกมีกำลัง เกิดขึ้นแก่เธอ เพราะอาศัยกาม, เพราะความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกาม" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

"ความโศกย่อมเกิดแต่กาม, ภัย ย่อมเกิดแต่
กาม; ความโศก ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษ
แล้วจากกาม, ภัยจักมีแต่ไหน."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กามโต** ความว่า จากวัตถุกามและกิเลสกาม, อธิบายว่า ความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมอาศัยกามแม้ทั้ง ๒ อย่างนั่นเกิด.

ในกาลจบเทศนา อนิตถิคันธกุมาร ตั้งอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอนิตถุคันธกุมาร จบ.

๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง * [๑๗๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ตณฺหาย ชายเต "** เป็นต้น

[พระศาสดาเสด็จไปหาพราหมณ์ผู้มิจฉาทิฏฐิ]

ได้ยินว่า พราหมณ์ผู้นั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิ วันหนึ่ง ไปสู่ฝั่งแม่น้ำแผ้วถางนาอยู่. พระศาสดา ทรงเห็นความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของแก จึงได้เสด็จไปสู่สำนักของแก. แกแม้เห็นพระศาสดา ก็ไม่ทำสามีจิกรรมเลย ได้นิ่งเสีย.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสทักแกก่อนว่า " พราหมณ์ ท่านกำลังทำอะไร ? "

พราหมณ์. พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังแผ้วถางนาอยู่.

พระศาสดาตรัสเพียงเท่านั้นแล้วเสด็จไป. แม้ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดา เสด็จไปสำนักของแก ผู้มาแล้วเพื่อจะไถนา ตรัสถามว่า " พราหมณ์ ท่านทำอะไรอยู่ ? " ทรงสดับว่า " พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังไถนา " ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป. แม้ในวันต่อมาเป็นต้น พระศาสดาก็เสด็จไปตรัสถามเหมือนอย่างนั้น ทรงสดับว่า " พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังหว่าน กำลังไขน้ำ กำลังรักษานา " ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

[พราหมณ์นับถือพระองค์ดุจสหาย]

ครั้นในวันหนึ่ง พราหมณ์ กราบทูลกะพระองค์ว่า " พระโคดมผู้เจริญ ท่านมาแล้ว ตั้งแต่วันที่ข้าพเจ้าแผ้วถางนา, ถ้าข้าวกล้าของข้าพเจ้าจักเผล็ดผล, ข้าพเจ้าจักแบ่งปันแก่ท่านบ้าง, ยังไม่ให้ท่าน ข้าพเจ้าเองก็จักไม่เคี้ยวกิน; ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ท่านเป็นสหายของเรา."

[ข้าวกล้าเสียหาย]

ครั้งโดยสมัยอื่นอีก ข้าวกล้าของพราหมณ์นั้นเผล็ดผลแล้ว. เมื่อพราหมณ์นั้น ทำกิจทั้งปวงเพื่อการเกี่ยว ด้วยตั้งใจว่า " ข้าวกล้าของเราเผล็ดผลแล้ว, เราจักให้เกี่ยวตั้งแต่พรุ่งนี้ไป, " มหาเมฆ ยังฝนให้ตกตลอดคืน พาเอาข้าวกล้าไปหมด. นา ได้เป็นเช่นกับที่อันเขาถางเอาไว้.

[พราหมณ์เสียใจเพราะทำนาไม่ได้ผล]

ก็พระศาสดา ได้ทรงทราบแล้ว ในวันแรกทีเดียวว่า " ข้าวกล้านั้น จักไม่เผล็ดผล. " พราหมณ์ ไปแล้ว แต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า " เราจักตรวจดูข้าวกล้า " เห็นแต่นาเปล่า เกิดความโศกเป็นกำลัง จึงคิดว่า " พระสมณโคดมมาสู่นาของเรา ตั้งแต่คราวที่แผ้วถางนา, แม้เรา ก็ได้กล่าวกะท่านว่า ' เมื่อข้าวกล้านี้เผล็ดผลแล้วจักแบ่งส่วนให้แก่ท่านบ้าง, ยังไม่ให้ท่านแล้ว เราเองก็ไม่เคี้ยวกิน, ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ท่าน เป็นสหายของเรา, ความปรารถนาในใจ

ของเราแม้นั้น ไม่ถึงที่สุดเสียแล้ว." พราหมณ์นั้น ทำการอดอาหาร นอนบนเตียงน้อยแล้ว.

[พระศาสดาเสด็จไปตรัสถามข่าวพราหมณ์]

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้น. พราหมณ์นั้น ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา จึงสั่ง (ชนผู้เป็นบริวาร) ว่า " พวกเธอจงนำสหายของเรามาแล้ว ให้นั่งที่นี้." ชนผู้เป็นบริวารได้ทำอย่างนั้นแล้ว. พระศาสดาประทับนั่งแล้ว ตรัสถามว่า " พราหมณ์ ไปไหน ?" เมื่อเขากราบทูลว่า " นอนในห้อง, ก็รับสั่งหาด้วยพุทธดำรัสว่า " พวกเธอ จงเรียกพราหมณ์นั่นมา," แล้ว ตรัสกะพราหมณ์ผู้มานั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่งว่า " เป็นอะไร ? พราหมณ์."

พราหมณ์. พระโคดมผู้เจริญ ท่านมาสู่นาของข้าพเจ้าตั้งแต่วันที่แผ้วถาง, แม้ข้าพเจ้าก็ได้พูดไว้ว่า ' เมื่อข้ากล้าเผล็ดผลแล้วจักแบ่งส่วนถวายท่านบ้าง, ความปรารถนาในใจของข้าพเจ้านั้นไม่สำเร็จเสียแล้ว; เพราะเหตุนั้น ความโศก จึงเกิดแล้ว แก่ข้าพเจ้า, แม้ภัตข้าพเจ้าก็ไม่หิว."

[ตรัสเกตุแห่งความโศกและอุบายระงับความโศก]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามพราหมณ์นั้นว่า " พราหมณ์ก็ท่านรู้ไหมว่า ' ความโศก เกิดแล้วแก่ท่าน เพราะอาศัยอะไร ?" เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่า " พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบ,

ก็ท่านทราบหรือ ? " จึงตรัสว่า " อย่างนั้น พราหมณ์, ความจริง ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยตัณหาเกิดขึ้น " ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ความโศก ย่อมเกิดเพราะตัณหา, ภัย ย่อม
เกิดเพราะตัณหา; ความโศก ย่อมไม่มีแก่
บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากตัณหา; ภัยจักมีแต่ไหน. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตณฺหาย** ได้แก่ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ อธิบายว่า ความโศกเป็นต้น ย่อมอาศัยตัณหานั่นเกิดขึ้น.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

๗. เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน * [๑๗๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเด็ก ๕๐๐ ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ "** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต พบเด็ก ๕๐๐ คน]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดา มีภิกษุ ๕๐๐ เป็นบริวาร พร้อมด้วยพระอสีติมหาเถระ เสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็ก ๕๐๐ คน ยกกระเช้าขนม ออกจากเมือง แล้วไปสวน ในวันมหรสพวันหนึ่ง. แม้เด็กเหล่านั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็หลีกไป, ไม่กล่าวกะภิกษุแม้สักรูปหนึ่งว่า " ขอท่านรับเอาขนม ? "

พระศาสดา ตรัสกะภิกษุทั้งหลาย ในกาลที่ภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว ว่า " ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักฉันขนมไหม ? "

ภิกษุ. ขนมที่ไหน ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอทั้งหลายไม่เห็นพวกเด็กถือกระเช้าขนมเดินผ่านไปแล้วดอกหรือ ?

ภิกษุ. พวกเด็กเห็นปานนั้น ไม่ถวายขนมแก่ใคร ๆ พระเจ้าข้า.

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย เด็กเหล่านั้น ไม่นิมนต์เราหรือพวกเธอ ด้วยขนมก็จริง, ถึงกระนั้น ภิกษุผู้เป็นเจ้าของขนม กำลังมาข้างหลัง, ฉันขนมเสียก่อนแล้วไป จึงควร.

ตราธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่มีความริษยาหรือความประทุษร้าย แม้ในบุคคลคนหนึ่ง; เพราะฉะนั้น พระศาสดา ตรัสคำนี้แล้ว จึงพาภิกษุสงฆ์ ไปประทับนั่งใต้ร่มเงา ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง.

พวกเด็ก เห็นพระมหากัสสปเถระเดินมาข้างหลัง เกิดความรักขึ้น มีสรีระเต็มเปี่ยมด้วยกำลังแห่งปีติ วางกระเช้า ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยกขนมพร้อมทั้งกระเช้าทีเดียวแล้ว กล่าวกะพระเถระว่า " นิมนต์รับเถิด ขอรับ. "

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเด็กเหล่านั้นว่า " นั่น พระศาสดาทรงพาพระภิกษุสงฆ์ไปประทับนั่งแล้วที่โคนไม้, พวกเธอจงถือไทยธรรมไป แบ่งส่วนถวายภิกษุสงฆ์. พวกเด็ก รับคำว่า " ดีละ ขอรับ " แล้ว กลับไปพร้อมกับพระเถระทีเดียว ถวายขนมแล้ว ยืนมองดูอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ถวายน้ำ ในเวลาฉันเสร็จ.

[พวกภิกษุโพนทนาพวกเด็กผู้ถวายขนม]

ภิกษุทั้งหลาย โพนทนาว่า " พวกเด็กถวายภิกษา เพราะเห็นแก่หน้า, ไม่ต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระมหาเถระทั้งหลายด้วยขนม เห็นพระมหากัสสปเถระแล้ว ถือเอาขนมพร้อมด้วยกระเช้านั่นแลมาแล้ว. "

[พระศาสดาทรงยกพระมหากัสสปเป็นนิทัศนะ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เช่นกันมหากัสสป ผู้บุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทวดาและมนุษย์, เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมทำบูชาด้วยปัจจัย ๔ แก่เธอโดยแท้ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ชน ย่อมทำท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัสสนะ
ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าวแต่วาจาสัตย์
ผู้กระทำการงานของตนนั้น ให้เป็นที่รัก. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ** ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยจตุปาริสุทธิศีล และความเห็นชอบ อันสัมปยุตด้วยมรรคผล.

บทว่า **ธมฺมฏฺฐํ** ความว่า ผู้ตั้งอยู่ในโลกุตรธรรม ๙ ประการ, อธิบายว่า ผู้มีโลกุตรธรรมอันทำให้แจ้งแล้ว.

บทว่า **สจฺจวาทินํ** ความว่า ชื่อว่าผู้มีปกติกล่าววาจาสัตย์ด้วยสัจญาณ เพราะความที่สัจจะ ๔ อันท่านทำให้แจ้งแล้ว ด้วยอาการ ๑๖.

บาทพระคาถาว่า **อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ** ความว่า สิกขา ๓ ชื่อว่าการงานของตน, ผู้บำเพ็ญสิกขา ๓ นั้น.

สองบทว่า **ตํ ชโน** ความว่า โลกิยมหาชน ย่อมทำบุคคล

นั้น ให้เป็นที่รัก คือเป็นผู้ใคร่จะเห็น ใคร่จะไหว้ ใคร่จะบูชา ด้วยปัจจัย ๔ โดยแท้.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้น แม้ทั้งหมด ตั้งอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน จบ.

๘. เรื่องพระอนาคามิเถระ * [๑๗๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระผู้อนาคามีองค์หนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ฉนฺทชาโต "** เป็นต้น.

[พระเถระบรรลุอนาคามิผล]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกสัทธิวิหาริก ถามพระเถระนั้นว่า " ท่านขอรับ ก็การบรรลุธรรมพิเศษของท่าน มีอยู่หรือ ? "

พระเถระ ละอายอยู่ว่า " แม้พวกคฤหัสถ์ชน ก็ยังบรรลุพระอนาคามิผลได้, ในเวลาบรรลุพระอรหันต์แล้วนั่นแล เราจักบอกกับสัทธิวิหาริกเหล่านั้น " ดังนี้แล้ว ไม่กล่าวอะไร ๆ เลย ทำกาละแล้วเกิดในเทวโลกชั้นสุทธาวาส.

ลำดับนั้น พวกสัทธิวิหาริกของท่าน ร้องไห้คร่ำครวญ ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ร้องไห้อยู่ทีเดียว นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอร้องไห้ทำไม ? "

ภิกษุ. อุปัชฌายะของพวกข้าพระองค์ทำกาละแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ช่างเถิด ภิกษุทั้งหลาย, เธอทั้งหลายอย่าคิดเลย,

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

นั้น ชื่อว่าเป็นธรรมที่ยั่งยืน.

ภิกษุ. พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ, แม้พวกข้าพระองค์ก็ทราบอยู่, แต่พวกข้าพระองค์ได้ถามถึงการบรรลุธรรมพิเศษ กะพระอุปัชฌายะ, ท่านไม่บอกอะไร ๆ เลย ทำกาละแล้ว, เหตุนั้นพวกข้าพระองค์จึงถึงความทุกข์.

[ลักษณะของผู้ชื่อว่ามีกระแสในเบื้องบน]

พระศาสดา ตรัสว่า " อย่าคิดเลย ภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอ บรรลุอนาคามิผลแล้ว, เธอละอายอยู่ว่า ' แม้พวกคฤหัสถ์ก็บรรลุอนาคามิผลนั่น, เราต่อบรรลุอรหันต์แล้ว จึงจักบอกแก่พวกสัทธิวิหาริกนั้น ' ไม่บอกอะไร ๆ แก่พวกเธอเลย ทำกาละแล้วเกิดในชั้นสุทธาวาส; วางใจเสียเถิด ภิกษุทั้งหลาย, อุปัชฌายะของพวกเธอ ถึงความเป็นผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย มีกระแสในเบื้องบน " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ภิกษุ ผู้มีฉันทะเกิดแล้ว ในพระนิพพานอัน
ใคร ๆ บอกไม่ได้ พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้ว
ก็ดี ผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลายก็ดี
ท่านเรียกว่า ' ผู้มีกระแสในเบื้องบน. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฉนฺทชาโต** ความว่า มีฉันทะเกิดแล้ว ด้วยอำนาจความพอใจในความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ คือถึง

ความอุตสาหะแล้ว.

บทว่า **อนกฺขาเต** คือ ในพระนิพพาน. แท้จริง พระนิพพานนั้น ชื่อว่า อนักขาตะ เพราะความเป็นธรรมชาติอันใคร ๆ บอกไม่ได้ว่า " อันปัจจัยโน้นทำ หรือบรรดาสีต่าง ๆ มีสีเขียวเป็นต้น (พระนิพพานมีสี) เห็นปานนี้. "

บาทพระคาถาว่า **มนสา จ ผุโฏ สิยา** ความว่า พึงเป็นผู้อันจิตที่สัมปยุตด้วยมรรคผล ๓ เบื้องต่ำถูกต้องแล้ว คือให้เต็มแล้ว.

บทว่า **อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต** ความว่า มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามิมรรคก็ดี.

บทว่า **อุทฺธํโสโต** ความว่า ภิกษุเห็นปานนี้ เกิดแล้วในภพอวิหา ถัดนั้นไป ก็ไปสู่อานิฏฐภพ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ ท่านเรียกว่า 'ผู้มีกระแสในเบื้องบน,' พระอุปัชฌายะของพวกเธอ ก็เป็นผู้เช่นนั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่แล้ว ในอรหัตผล. เทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระอนาคามิเถระ จบ.

๙. เรื่องนายนันทิยะ * [๑๗๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนะ ทรงปรารภนายนันทิยะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" จิรปฺปวาสึ "** เป็นต้น.

[นันทิยะเป็นอนุชาตบุตร]

ได้ยินว่า ในกรุงพาราณสี ได้มีบุตรแห่งตระกูลซึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธา (คนหนึ่ง) ชื่อนันทิยะ. เขาได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาบำรุงสงฆ์แท้ อนุรูปแก่มารดาบิดาเทียว. ครั้นในเวลาที่เขาเจริญวัยมารดาบิดาได้มีความจำนงจะนำธิดาของลุงชื่อว่าเรวดีมา จากเรือนอันตรงกันข้าม. แต่นางเป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่มีการให้ปันเป็นปกติ, นายนันทิยะ จึงไม่ปรารถนานาง.

ลำดับนั้น มารดาของเขา กล่าวกะนางเรวดีว่า " แม่ เจ้าจงฉาบทาสถานที่นั่งของภิกษุสงฆ์ แล้วปูลาดอาสนะไว้ ในเรือนนี้, จงตั้งเชิง (บาตร) ไว้, ในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้ว จงรับบาตรนิมนต์ให้นั่ง เอาธมกรกกรองน้ำฉัน (ถวาย) แล้วล้างบาตร ในเวลาฉันเสร็จ; เมื่อเจ้าทำได้อย่างนี้ ก็จักเป็นที่พึงใจแก่บุตรของเรา. " นางได้ทำอย่างนั้นแล้ว. ต่อมา มารดาบิดาเล่าถึงความประพฤติของนางนั้นแก่บุตร ว่า " นางเป็นผู้อดทนต่อโอวาท " เมื่อเขารับว่า

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

" ดีละ " จึงกำหนดวันแล้ว ทำอาวาหมงคล.

ลำดับนั้น นายนันทิยะ กล่าวกะนางว่า " ถ้าเธอจักบำรุงภิกษุสงฆ์ และมารดาบิดาของฉันไซร้, เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอก็จักได้พัสดุในเรือนนี้, จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด. " นางรับว่า " ดีละ " แล้วทำทีเป็นผู้ศรัทธา บำรุงอยู่ ๒-๓ วัน ก็คลอดบุตร ๒ คน. มารดาบิดาแม้ของนาย นันทิยะ ได้ทำกาละแล้ว. ความเป็นใหญ่ทั้งหมดในเรือน ก็ตกอยู่ แก่นางเรวดีนั้นคนเดียว.

[นันทิยะดำรงตำแหน่งทานบดี]

จำเดิมแต่มารดาบิดาทำกาละ แม้นายนันทิยะ ก็เป็นมหาทานบดี เตรียมตั้งทานสำหรับภิกษุสงฆ์. (และ) เริ่มตั้งค่าอาหารแม้สำหรับ คนกำพร้าและคนเดินทางเป็นต้น ไว้ที่ประตูเรือน. ในกาลต่อมา เขาฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา กำหนดอานิสงส์ในการถวาย อาวาสได้แล้ว ให้ทำศาลา ๔ มุข ประดับด้วยห้อง ๓ ห้อง ใน มหาวิหาร ในป่าอิสิปตนะ แล้วให้ลาดเตียงและตั่งเป็นต้น เมื่อจะมอบ ถวายอาวาสนั้น ได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข แล้วถวายน้ำทักขิโณทก แด่พระตถาคต. ปราสาททิพย์ สำเร็จโดย รัตนะ ๗ ประการ สมบูรณ์ด้วยหมู่นารี มีประมาณ ๑๒ โยชน์ใน ทิศทั้งปวง เบื้องบนสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ผุดขึ้นในเทวโลกชั้น ดาวดึงส์ พร้อมด้วยทักขิโณทกประดิษฐาน ในพระหัตถ์ของพระศาสดา ทีเดียว.

[พระโมคคัลลานะไปเยี่ยมสวรรค์]

ภายหลังวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระ ไปสู่ที่จาริกในเทวโลก ยืนอยู่แล้ว ในที่ไม่ไกลจากปราสาทนั้น ถามเทวบุตรทั้งหลายซึ่งมาสู่สำนักของตนว่า " ปราสาททิพย์ เต็มด้วยหมู่นางอัปสรนั่น เกิดแล้ว เพื่อใคร ? "

ลำดับนั้น พวกเทวบุตรนั้น เมื่อจะบอกเจ้าของวิมานแก่พระเถระนั้น จึงกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ วิมานนั่น เกิดแล้วเพื่อประโยชน์แก่บุตรคฤหบดี ชื่อนันทิยะ ผู้ให้สร้างวิหารถวายพระศาสดา ในป่าอิสิปตนะ. " ฝ่ายหมู่นางอัปสร เห็นพระเถระนั้นแล้ว ลงจากปราสาทกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันเกิดในที่นี้ ด้วยหวังว่า ' จักเป็นนางบำเรอของนายนันทิยะ ' แต่เมื่อไม่พบเห็นนายนันทิยะนั้น เป็นผู้ระอาเหลือเกิน; ด้วยว่า การละมนุษย์สมบัติ แล้วถือเอาทิพยสมบัติก็เช่นกับการทำลายถาดดินแล้วถือเอาถาดทองคำ ฉะนั้น, พระผู้เป็นเจ้าพึงบอกเขา เพื่อประโยชน์แก่การมา ณ ที่นี้. "

[ทิพยสมบัติเกิดรอผู้ทำบุญ]

พระเถระ (กลับ) มาจากเทวโลกนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า " พระเจ้าข้า ทิพยสมบัติย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ทำความดีที่ยังอยู่มนุษยโลกนี่เอง หรือหนอแล ? "

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ทิพยสมบัติที่เกิดแล้วแก่นายนันทิยะในเทวโลก อันเธอเห็นแล้วเอง มิใช่หรือ ? ไฉนจึงถามเราเล่า ?

โมคคัลลานะ. ทิพยสมบัติ เกิดได้อย่างนั้นหรือ ? พระเจ้าข้า.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระเถระนั้นว่า " โมคคัลลานะ เธอพูดอะไรนั่น ? เหมือนอย่างว่า ใคร ๆ ยืนอยู่ที่ประตูเรือน เห็นบุตรหรือพี่น้อง ผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน (กลับ) มาแต่ถิ่นที่จากไปอยู่ พึงมาสู่เรือนโดยเร็ว บอกว่า ' คนชื่อโน้น มาแล้ว, เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกญาติของเขา ก็ยินดีร่าเริงแล้ว ออกมาโดยขมีขมัน พึงยินดียิ่งกะผู้นั้นว่า ' พ่อ มาแล้ว, พ่อ มาแล้ว ' ฉันใด; เหล่าเทวดา (ต่าง) ถือเอาเครื่องบรรณาการอันเป็นทิพย์ ๑๐ อย่าง ต้อนรับด้วยคิดว่า ' เราก่อนเราก่อน. ' แล้วย่อมยินดียิ่ง กะสตรีหรือบุรุษ ผู้ทำความดีไว้ ในโลกนี้ ซึ่งละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้า ฉันนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" ญาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษ
ผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกลโดยสวัสดี
ย่อมยินดียิ่งว่า ' มาแล้ว ' ฉันใด, บุญทั้งหลาย
ก็ย่อมต้อนรับแม้บุคคลผู้กระทำบุญไว้ ซึ่งไป
จากโลกนี้สู่โลกหน้า ดุจพวกญาติเห็นญาติที่รัก
มาแล้ว ต้อนรับอยู่ ฉะนั้นแล. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จิรปฺปวาสึ** คือจากไปแล้วนาน.

บาทพระคาถาว่า **ทูรโต โสตฺถิมาคตํ** ความว่า ผู้ได้ลาภ

คือมีสมบัติอันสำเร็จแล้ว เพราะทำพาณิชยกรรม หรือเพราะทำหน้าที่ราชบุรุษ มาแล้วแต่ที่ไกล โดยไม่มีอุปัทวะ.

บาทพระคาถาว่า **ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ** ความว่า เหล่าชนที่ชื่อว่าญาติ เพราะสามารถเกี่ยวเนื่องกันด้วยตระกูล และชื่อว่ามิตร เพราะภาวะมีเคยเห็นกันเป็นต้น และชื่อว่ามีใจดี เพราะความเป็นผู้มีหทัยดี.

บาทพระคาถาว่า **อภินนฺทนฺติ อาคตํ** ความว่า ญาติเป็นต้นเห็นเขาแล้ว ย่อมยินดียิ่ง ด้วยอาการเพียงแต่พูดว่า 'มาดีแล้ว' หรือด้วยอาการเพียงทำอัญชลี, อนึ่ง ย่อมยินดียิ่ง กะเขาผู้มาถึงเรือนแล้ว ด้วยสามารถนำไปเฉพาะซึ่งบรรณาการมีประการต่าง ๆ.

บทว่า **ตเถว** เป็นต้น ความว่า บุญทั้งหลาย ตั้งอยู่ในฐานะดุจมารดาบิดา นำเครื่องบรรณาการ ๑๐ อย่างนี้คือ " อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นอธิบดีอันเป็นทิพย์; รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันเป็นทิพย์" เพลินยิ่งอยู่ ชื่อว่าย่อมรับรองบุคคลแม้ผู้ทำบุญไว้แล้ว ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ด้วยเหตุนั้นนั่นแล.

สองบทว่า **ปิยํ ญาตีว** ความว่า ดุจพวกญาติที่เหลือ เห็นญาติที่รักมาแล้ว รับรองอยู่ในโลกนี้ ฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนายนันทิยะ จบ.

ปิยวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๖ จบ.

๑๗. โกธวรรค วรรณนา

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี * [๑๗๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าหญิงโรหิณี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โกธํ ชเห "** เป็นต้น.

[สร้างโรงฉันหายจากโรคผิวหนังได้]

ได้ยินว่า สมัยหนึ่ง พระอนุรุทธผู้มีอายุ ได้ไปเมืองกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐. ครั้งนั้น พวกพระญาติของท่าน ทรงสดับว่า " พระเถระมา " จึงได้ไปสู่สำนักพระเถระ เว้นแต่พระน้องนางของพระเถระชื่อโรหิณี. พระเถระถามพวกพระญาติว่า " พระนางโรหิณี อยู่ที่ไหน ? "

พวกพระญาติ. อยู่ในตำหนัก เจ้าข้า.

พระเถระ. เหตุไร ? จึงไม่เสด็จมา.

พวกพระญาติ. พระสงไม่เสด็จมา เพราะทรงละอายว่า ' โรคผิวหนังเกิดที่สรีระของเรา ' เจ้าข้า.

พระเถระ กล่าวว่า " ท่านทั้งหลายจงเชิญพระนางเสด็จมาเถิด " ให้ไปเชิญพระนางเสด็จมาแล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ กะพระนางผู้ทรงฉลองพระองค์เสด็จมาแล้วว่า " โรหิณี เหตุไร ? เธอจึงไม่เสด็จมา.

* พระมหาผิว ป. ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็น พระสุมงคลมุนี) วัดบวรมงคล แปล.

พระนางโรหิณี. ท่านผู้เจริญ โรคผิวหนังเกิดขึ้นที่สรีระของหม่อมฉัน; เหตุนั้น หม่อมฉันจึงมิได้มาเพราะความละอาย.

พระเถระ. ก็เธอทรงทำบุญไม่ควรหรือ ?

พระนางโรหิณี. จะทำอะไร ? เจ้าข้า.

พระเถระ. จงให้สร้างโรงฉัน.

พระนางโรหิณี. หม่อมฉันจะเอาอะไรทำ ?

พระเถระ. ก็เครื่องประดับของเธอไม่มีหรือ ?

พระนางโรหิณี. มีอยู่ เจ้าข้า.

พระเถระ. ราคาเท่าไร ?

พระนางโรหิณี. จักมีราคาหมื่นหนึ่ง.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น จงขายเครื่องประดับนั้นแล้ว ให้สร้างโรงฉันเถิด.

พระนางโรหิณี. ใครเล่า ? จักให้ทำแก่หม่อมฉัน เจ้าข้า.

พระเถระ แลดูพระญาติซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้แล้ว กล่าวว่า "ขอจงเป็นภาระของพวกท่านทั้งหลาย."

พวกพระญาติ. ก็พระคุณเจ้าจักทำอะไรหรือ ? เจ้าข้า.

พระเถระ. แม้อาตมภาพก็จักอยู่ในที่นี้เหมือนกัน, ถ้ากระนั้น พวกท่านจงนำทัพพสัมภาระมาเพื่อโรงฉันนี่.

พวกพระญาตินั้น รับว่า "ดีละ เจ้าข้า" จึงนำมาแล้ว.

พระเถระ. เมื่อจะจัดโรงฉัน จึงกล่าวกะพระนางโรหิณีว่า "เธอจงให้ทำโรงฉันเป็น ๒ ชั้น จำเดิมแต่กาลที่ให้เรียบพื้นเบื้องบน

แล้วจงกวาดข้างล่าง แล้วให้ปูอาสนะไว้เสมอ ๆ, จงให้ตั้งหม้อน้ำดื่มไว้เสมอ ๆ." พระนางรับคำว่า "ดีละ เจ้าข้า" แล้ว จำหน่ายเครื่องประดับ ให้ทำโรงฉัน ๒ ชั้น เริ่มแต่กาลที่ให้เรียบพื้นชั้นบนแล้ว ได้ทรงทำกิจมีการกวาดพื้นล่างเป็นต้นเนือง ๆ. พวกภิกษุก็นั่งเสมอ ๆ.

ลำดับนั้น เมื่อพระนางกวาดโรงฉันอยู่นั่นแล โรคผิวหนังก็ราบไปแล้ว. เมื่อโรงฉันเสร็จ พระนางนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ได้ถวายขาทนียะและโภชนียะเป็นประณีตแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขซึ่งนั่งเต็มโรงฉัน.

พระศาสดา ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว ตรัสถามว่า "นี่เป็นทานของใคร ?"

พระอนุรุทธ. ของโรหิณีพระน้องนางของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็นางไปไหน ?

พระอนุรุทธ. อยู่ในตำหนัก พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกท่านจงเรียกนางมา.

พระนางไม่ประสงค์จะเสด็จมา. ทีนั้น พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระนางแม้ไม่ปรารถนา (จะมา) จนได้, ก็แลพระศาสดาตรัสกะพระนางผู้เสด็จมาถวายบังคมประทับนั่งแล้ว ว่า "โรหิณี เหตุไรเธอจึงไม่มา ?"

พระนางโรหิณี. โรคผิวหนังมีที่สรีระของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า, หม่อมฉันละอายด้วยโรคนั้น จึงมิได้มา."

พระศาสดา. ก็เธอรู้ไหมว่า 'โรคนั้นอาศัยกรรมอะไรของเธอจึงเกิดขึ้น ?'

พระนางโรหิณี. หม่อมฉันไม่ทราบ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. โรคนั้นอาศัยความโกรธของเธอ จึงเกิดขึ้นแล้ว.

พระนางโรหิณี. ก็หม่อมฉันทำกรรมอะไรไว้ ? พระเจ้าข้า.

[บุรพกรรมของพระนางโรหิณี]

(ถ้ากระนั้น เธอจงฟัง) ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสแก่พระนาง) ว่า :-

ในอดีตกาล พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ผูกอาฆาตในหญิงนักฟ้อนของพระราชาองค์หนึ่ง ทรงดำริว่า "เราจักให้ทุกข์เกิดแก่หญิงนั้น" แล้วให้เขานำลูกเต่าร้างใหญ่มา๑ รับสั่งให้เรียกหญิงนักฟ้อนนั้น มายังสำนักของตนแล้ว, ให้ใส่ผงเต่าร้างบนที่นอนที่ผ้าห่ม และที่ระหว่างเครื่องใช่มีผ้าปูที่นอนเป็นต้นของหญิงนักฟ้อนนั้น โดยประการที่นางไม่ทันรู้ตัว, โปรยลงแม้ที่ตัวของนาง ราวกะทำความเย้ยหยันเล่น, ทันใดนั้นเอง สรีระของหญิงนั้น ได้พุพองขึ้นเป็นตุ่มน้อยตุ่มใหญ่. นางเกาอยู่ ไปนอนบนที่นอน. เมื่อนางถูกผงเต่าร้างกัดแม้บนที่นอนนั้น เวทนากล้ายิ่งนักเกิดขึ้นแล้ว. พระอัครมเหสีในกาลนั้นได้เป็นพระนางโรหิณี.

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า "โรหิณี ก็กรรมนั่นที่เธอทำแล้วในกาลนั้น, ก็ความโกรธก็ดี ความริษยาก็ดี

๑. แปลว่า หมามุ้ยใหญ่ ก็มี.

แม้มีประมาณเล็กน้อย ย่อมไม่ควรทำเลย " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคลพึงละความโกรธ, สละความถือตัว,
ล่วงสังโยชน์ทั้งสิ้นได้, ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่
ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป ไม่มี
กิเลสเครื่องกังวล. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โกธํ** ความว่า พึงละความโกรธทุก ๆ อาการก็ดี มานะ ๙ อย่างก็ดี.

บทว่า **สํโยชนํ** ความว่า พึงล่วงสังโยชน์หมดทั้ง ๑๐ อย่าง มีกามราคสังโยชน์เป็นต้น.

บทว่า **อสชฺชมานํ** ความว่า ไม่ข้องอยู่. อธิบายว่า ก็ผู้ใดยึดถือนามรูปโดยนัยว่า " รูปของเรา, เวทนาของเรา เป็นต้น และเมื่อนามรูปนั้นแตกไป ย่อมเศร้าโศก เดือดร้อน; ผู้นี้ชื่อว่าข้องอยู่ในนามรูป; ส่วนผู้ไม่ยึดถืออย่างนั้น ชื่อว่าย่อมไม่ข้อง; ขึ้นชื่อว่าทุกข์ทั้งหลาย ย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องอยู่อย่างนั้น ผู้ชื่อว่าไม่มีกิเลสเครื่องกังวล เพราะไม่มีราคะเป็นต้น.

ในการจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

แม้พระนางโรหิณี ก็ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล. สรีระของพระนางได้มีวรรณะดุจทองคำ ในขณะนั้นเอง. พระนางจุติจาก

อัตภาพนั้นแล้ว เกิดในระหว่างเขตแดนของเทพบุตร ๔ องค์ ในภพดาวดึงส์ ได้เป็นผู้น่าเลื่อมใส ถึงความเป็นผู้มีรูปงามเลิศ. เทพบุตคทั้ง ๔ องค์เห็นนางแล้ว เป็นผู้เกิดความสิเน่หา วิวาทกันว่า " นางเกิดภายในแดนของเรา, นางเกิดภายในแดนของเรา " ไปสู่สำนักของท้าวสักกเทวราช กราบทูลว่า " ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ทั้ง ๔ เกิดคดีขึ้น เพราะอาศัยเทพธิดานี้, ขอพระองค์ทรงวินิจฉัยคดีนั้น. " แม้ท้าวสักกะ แต่พอได้ทรงเห็นพระนางก็เป็นผู้เกิดสิเน่หาตรัสอย่างนี้ว่า " จำเดิมแต่กาลที่พวกท่านเห็นเทพธิดานี้แล้ว จิตเกิดขึ้นอย่างไร ? "

ลำดับนั้น เทพบุตรองค์หนึ่ง กราบทูลว่า " จิตของข้าพระองค์ เกิดขึ้น ดุจกลองในคราวสงครามก่อน ไม่อาจจะสงบลงได้เลย. "

องค์ที่ ๒. จิตของข้าพระองค์ [เกิดขึ้น] เหมือนแม่น้ำตกจากภูเขา ย่อมเป็นไปเร็วพลันทีเดียว.

องค์ที่ ๓. จำเดิมแต่กาลที่ข้าพระองค์เห็นนางนี้แล้ว ตาทั้ง ๒ ถลนออกแล้ว ดุจตาของปู.

องค์ที่ ถ. จิตของข้าพระองค์ ประดุจธงที่เขายกขึ้นบนเจดีย์ ไม่สามารถจะดำรงนิ่งอยู่ได้.

ครั้งนั้น ท้าวสักกะ ตรัสกะเทพบุตรทั้ง ๔ นั้นว่า " พ่อทั้งหลาย จิตของพวกท่านยังพอข่มได้ก่อน; ส่วนเรา เมื่อได้เทพธิดานี้ จึงจักเป็นอยู่, เมื่อเราไม่ได้ จักต้องตาย. "

พวกเทพบุตร จึงทูลว่า "ข้าแต่มหาราช พวกข้าพระองค์ไม่มีความต้องการด้วยความตายของพระองค์" แล้วต่างสละเทพธิดานั้นถวายท้าวสักกะแล้วหลีกไป. เทพธิดานั้น ได้เป็นที่รัก ที่พอพระหฤทัยของท้าวสักกะ. เมื่อนางกราบทูลว่า "หม่อมฉันจะไปสู่สนามเล่นชื่อโน้น" ท้าวสักกะก็ไม่สามารถจะทรงขัดคำของนางได้เลย ดังนี้แล.

เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี จบ.

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง * [๑๗๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่อัคคาฬวเจดีย์ ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง[๑] ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย เว อุปฺปติตํ โกธํ "** เป็นต้น.

[ภิกษุตัดต้นไม้ที่เทวดาอยู่]

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตเสนาสนะแก่ภิกษุ-สงฆ์แล้ว,[๒] (และ) เมื่อเสนาสนะทั้งหลาย อันคฤหัสถ์ทั้งหลายมีเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เป็นต้น กำลังให้สร้าง, ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งสร้างเสนาสนะของตนอยู่ เห็นต้นไม้ที่พอใจต้นหนึ่งแล้ว เริ่มจะตัด. ก็เทพดามีลูกอ่อนองค์หนึ่งเกิดที่ต้นไม้นั้น อุ้มบุตรด้วยสะเอวยืนอ้อนวอนว่า " พระคุณเจ้า ขอท่านอย่าตัดวิมานของข้าพระองเจ้าเลย, ข้าพระเจ้าไม่มีที่อยู่ ไม่อาจอุ้มบุตรเที่ยวเร่ร่อนไปได้. "

ภิกษุนั้น คิดว่า " เราจักไม่ได้ต้นไม้เช่นนี้ในที่อื่น " จึงไม่เอื้อเฟื้อคำพูดของเทพดานั้น.

เทพดา คิดว่า " ภิกษุนี้ เห็นทารกนี้แล้ว จักงดเป็นแท้ " จึงวางบุตรไว้บนกิ่งไม้. ฝ่ายภิกษุนั้น ไม่อาจจะยั้งขวานที่ตนเงื้อขึ้นแล้วได้ จึงตัดแขนทารกขาดแล้ว. เทพดา เกิดความโกรธมีกำลัง ยก

* พระมหาผิว ป. ธ ๗ (พระสุมงคลมุนี) วัดบวรมงคล แปล.

๑. น่าจะปรารภเทพดา เพราะเป็นเรื่องของเทพดาได้ทำและเข้าเฝ้าเอง. ๒. ก่อนอนุญาติเสนาสนะ ผู้บวชแล้วต้องอยู่โคนไม้หรือถ้ำเขา.

มือทั้ง ๒ ขึ้นด้วยเจตนาว่า " จะฟาดภิกษุรูปนั้นให้ตาย " แต่พลันคิดได้อย่างนี้ว่า " ภิกษุนี้เป็นผู้มีศีล, ถ้าเราจักฆ่าภิกษุนี้เสีย, ก็จักเป็นผู้ไปนรก; แม้เทพดาที่เหลือ ได้พบภิกษุตัดต้นไม้ของตน จักถือเราเป็นประมาณบ้างว่า ' เทพดาองค์โน้นฆ่าภิกษุเสีย ก็อย่างนี้เหมือนกัน ' แล้วจักฆ่าภิกษุทั้งหลายเสีย; ก็ภิกษุนี้มีเจ้าของ, เราจักต้องบอกกล่าวเธอแก่เจ้าของทีเดียว. " ลดมือที่ยกขึ้นแล้ว ร้องไห้ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะเธอว่า " ทำไมหรือ ? เทพดา " เขาทูลว่า " พระเจ้าข้า สาวกของพระองค์แหละ ทำกรรมชื่อนี้, แม้ข้าพระองค์ ก็ใคร่จะฆ่าเธอ แต่คิดข้อชื่อนี้ได้ จึงไม่ฆ่า แล้วรีบมาที่นี้เทียว " ดังนี้แล้ว กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดโดยพิสดาร.

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า " ถูกแล้ว ๆ เทพดา, เธอข่มความโกรธที่เกิดขึ้นอย่างนั้นไว้อยู่ เหมือนห้ามรถกำลังหมุนไว้ได้ ชื่อว่าทำความดีแล้ว " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ผู้ใดแล พึงสะกดความโกรธที่พลุ่งขึ้น เหมือน
คนห้ามรถที่กำลังแล่นไปได้, เราเรียกผู้นั้นว่า
' สารถี ', ส่วนคนนอกนี้เป็นเพียงผู้ถือเชือก. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปฺปติตํ** ได้แก่ ที่เกิดขึ้นแล้ว.

สองบทว่า **รถํ ภนฺตํว** ความว่า เหมือนอย่างนายสารถีผู้ฉลาด ห้ามรถที่แล่นอยู่โดยกำลังเร็ว หยุดไว้ได้ตามต้องการ ชื่อ

ฉันใด; บุคคลใด พึงสกด คืออาจข่มความโกรธที่เกิดขึ้นไว้ได้ ก็ฉันนั้น.

บทว่า **ตมหํ** ความว่า เราเรียกบุคคลนั้นว่า สารถี.

สองสงบทว่า **อิตโร ชโน** ความว่า ส่วนชนนอกนี้คือสารถีรถของอิสรชนมีพระราชาและอุปราชเป็นต้น ย่อมชื่อว่าเป็นเพียงผู้ถือเชือก หาใช่สารถีชั้นเยี่ยมไม่.

ในกาลจบเทศนา เทพดาดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

ฝ่ายเทพดา แม้เป็นพระโสดาบัน ก็ยังยืนร้องไห้อยู่. ครั้งนั้นพระศาสดา ตรัสถามเธอว่า "ทำไม่หรือ เทพดา ?" เมื่อเทพดาทูลว่า "พระเจ้าข้า วิมานของข้าพระองค์ ฉิบหายเสียแล้ว, บัดนี้ข้าพระองค์จักทำอย่างไร ?" จึงตรัสว่า "อย่าเลย เทพดา, ท่านอย่าคิด, เราจักให้วิมานแก่ท่าน" แล้วทรงชี้ต้นไม้ต้นหนึ่ง ซึ่งเทพดาจุติไปเมื่อวันก่อน ใกล้กับพระคันธกุฎี ในพระเชตวัน ตรัสว่า "ต้นไม้โน้นในโอกาสโน้นว่าง, เธอจงเข้าสถิต ณ ต้นไม้นั้นเถิด." เทพดานั้นเข้าสถิตที่ต้นไม้นั้นแล้ว. ตั้งแต่นั้น แม้เทพดาที่ทรงศักดิ์ใหญ่ ทราบว่า "วิมานของเทพดานี้ อันพระพุทธเจ้าประทาน" ก็ไม่อาจมาทำให้วิมานนั้นหวั่นไหวได้.

พระศาสดา ทรงทำเรื่องนั้นให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแล้ว ทรงบัญญัติภูตคามสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ.

๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา * [๑๗๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงทำภัตกิจในเรือนของนางอุตตราแล้ว ทรงปรารภอุบาสิกาชื่ออุตตรา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อกฺโกเธน ชิเน โกธํ "** เป็นต้น.

[นายปุณณะยากจนต้องรับจ้างสุมนเศรษฐี]

อนุปุพพีกถา ในเรื่องอุตตราอุบาสิกานั้น ดังต่อไปนี้ :-

ได้ยินว่า คนขัดสน ชื่อปุณณะ อาศัยสุมนเศรษฐี รับจ้างเลี้ยงชีพอยู่ในกรุงราชคฤห์. ในเรือน (ของเขา) มีคน ๒ คนเท่านั้น คือ ภรรยาของเขาคน ๑ ธิดาชื่อนางอุตตราคน ๑.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกราชบุรุษทำการโฆษณาในกรุงราชคฤห์ว่า " ชาวพระนครพึงเล่นนักษัตรกันตลอด ๗ วัน. " สุมนเศรษฐี ได้ยินคำโฆษณานั้นแล้ว จึงเรียกนายปุณณะผู้มาแต่เช้าตรู่กล่าวว่า " พ่อปริชนของฉัน ประสงค์จะเล่นนักษัตรกัน, แกจักเล่นนักษัตร (กะเขา) หรือ หรือว่าจักทำการรับจ้างเล่า ? "

นายปุณณะ. นาย ชื่อว่าการเล่นนักษัตร ย่อมเป็นของพวกท่านผู้มีทรัพย์, ก็ในเรือนของผม แม้ข้าวสารจะต้มข้าวต้ม เพื่อรับประทานในวันพรุ่งนี้ก็ไม่มี, ผมจะต้องการอะไรด้วยนักษัตรเล่า ? ผมเมื่อได้โค ก็จักไปไถนา.

* พระมหาผิว ป. ธ. ๗ (บัดนี้ เป็น พระสุมงคลมุนี) วัดบวรมงคล แปล.

สุมนเศรษฐี. ถ้าเช่นนั้น แกจงรับโคไปเถิด.

เขารับโคตัวทรงกำลังและไถแล้ว พูดกะภรรยาว่า " นางผู้เจริญ ชาวนครเล่นนักษัตรกัน, ฉันจักต้องไปทำการรับจ้าง เพราะความที่เราเป็นคนจน, วันนี้ เจ้าพึงต้มผักสัก ๒ เท่า แล้วนำภัตไปให้เราก่อน " แล้วจึงได้ไปนา.

[พระสารีบุตรเถระไปสงเคราะห์นายปุณณะ]

ในกาลนั้น พระสารีบุตรเถระ เข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วันแล้ว ในวันนั้น ออกแล้ว ตรวจดูว่า " วันนี้ เราควรจะทำความสงเคราะห์แก่ใครหนอแล ? " เห็นนายปุณณะ ซึ่งเข้าไปในภายในข่ายคือญาณของตนแล้ว จึงตรวจดูว่า " นายปุณณะนี้ มีศรัทธาหรือหนอ ? เขาจักอาจทำความสงเคราะห์แก่เราหรือไม่ ? ทราบความที่เขามีศรัทธา มีความสามารถจะทำการสงเคราะห์ได้ และเขาจะได้รับสมบัติใหญ่เพราะบุญนั้นเป็นปัจจัยแล้ว จึงถือบาตรและจีวรไปยังที่ไถนาของเขา ได้ยืนแลดูพุ่มไม้พุ่มหนึ่งที่ริมบ่อ. นายปุณณะเห็นพระเถระแล้ว จึงวางไถ ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว คิดว่า " พระเถระคงจักต้องการไม้สีฟัน " จึงได้ทำไม้สีฟันให้เป็นกัปปิยะถวาย.

ลำดับนั้น พระเถระ ได้นำเอาบาตรและผ้ากรองน้ำออกมาให้เขา. เขาคิดว่า " พระเถระจักมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม " จึงถือเอาบาตรและผ้ากรองน้ำนั้นแล้ว ได้กรองน้ำดื่มถวาย.

พระเถระ คิดว่า " นายปุณณะนี้ อยู่เรือนหลังท้ายของชน

เหล่าอื่น, ถ้าเราจักไปสู่ประตูเรือนของเขา, ภรรยาของนายปุณณะนี้จักไม่ได้เห็นเรา; เราจักต้องอยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่าภรรยาของเขาจะเดินทางนำภัตมาให้เขา." พระเถระ ได้ยังเวลาให้ล่วงไปเล็กน้อย ณ ที่นั้นเอง ทราบความที่ภรรยาของนายปุณณะนั้นขึ้นสู่ทางแล้วจึงเดินมุ่งหน้าไปภายในพระนคร.

[ภรรยานายปุณณะถวายภัตแก่พระเถระ]

นางพบพระเถระในระหว่างทางแล้ว คิดว่า "บางคราว เมื่อมีไทยธรรม, เราก็ไม่พบพระผู้เป็นเจ้า, บางคราว เมื่อเราพบพระผู้เป็นเจ้า, ไทยธรรมไม่มี, ก็วันนี้ เราได้พบพระผู้เป็นเจ้าแล้ว, ทั้งไทยธรรมก็มีอยู่; พระผู้เป็นเจ้า จักทำความสงเคราะห์แก่เราหรือหนอแล ?" นางวางภาชนะใส่ภัตลงแล้ว ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าคิดว่า 'ภัตนี้ เศร้าหมองหรือประณีต' จงทำความสงเคราะห์แก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าเถิด."

พระเถระ น้อมบาตรเข้าไป เมื่อนางเอามือข้างหนึ่งรองภาชนะอีกข้างหนึ่งถวายภัตอยู่, เมื่อถวายภัตไปได้ครึ่งหนึ่ง จึงเอามือปิดบาตรด้วยพูดว่า "พอแล้ว." นางกล่าวว่า "พระคุณเจ้า ส่วนเพียงส่วนเดียว ดิฉันไม่อาจทำให้เป็น ๒ ส่วนได้, พระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องทำความสงเคราะห์แห่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าในโลกนี้ จงทำความสงเคราะห์ในปรโลกเถิด, ดิฉันประสงค์จะถวายมิให้เหลือเศษเลย" ดังนี้แล้ว ก็ได้ใส่ภัตทั้งหมดลงในบาตรของพระเถระ แล้วทำความ

ปรารถนาว่า "ดิฉันถึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าเห็นแล้วนั่นแหละ."

พระเถระ กล่าวว่า "จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด" ยืนอยู่นั่นแหละทำอนุโมทนาแล้ว ได้นั่งทำภัตกิจ ณ ที่สะดวกด้วยน้ำแห่งหนึ่ง.

ฝ่ายนาง กลับไปหาข้าวสารหุงเป็นภัตแล้ว. แม้นายปุณณะไถที่ได้ประมาณครึ่งกรีส ไม่อาจทนความหิวได้ จึงปล่อยโค เข้าไปยังร่มไปแห่งหนึ่ง นั่งคอยดูทางอยู่.

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาถือภัตเดินไป พอเห็น ก็คิดว่า "เขาถูกความหิวบีบคั้น นั่งคอยดูเราอยู่แล้ว; ถ้าว่า เขาจักคุกคามเราว่า 'เจ้าชักช้าเหลือเกิน' แล้วเอาด้ามปะฏักฟาดเรา, กรรมที่เราทำแล้ว จักเป็นของไร้ประโยชน์, เราจักต้องชิงบอกแก่เขาก่อนทีเดียว" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวอย่างนี้ว่า "นาย วันนี้ ท่านจงทำจิตให้ผ่องใส สักวันหนึ่งเถิด, อย่าได้ทำกรรมที่ดิฉันทำแล้วให้ไร้ประโยชน์, ก็ดิฉันนำภัตมาให้ท่านแต่เช้าตรู่ พบพระธรรมเสนาบดีในระหว่างทาง จึงถวายภัตของท่านแก่พระเถระนั้น แล้วไปหุงภัตมาใหม่, จงทำจิตให้เลื่อมใสเถิด นาย." เขาถามว่า "เจ้าพูดอะไร ? นางผู้เจริญ" ได้สดับเรื่องนั้นซ้ำอีกแล้ง จึงพูดว่า "นางผู้เจริญ เจ้าถวายภัตของเราแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำความดีแล้วเทียว, เข้าตรู่วันนี้ แม้เราก็ได้ถวายไม้สีฟัน และน้ำบ้วนปากแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้ว" มีใจเลื่อมในเพลิดเพลินถ้อยคำนั้นแล้ว เป็นผู้มีกายอ่อนเพลีย เพราะได้ภัตในเวลาสาย พาดศีรษะบนตัดของภรรยานั้น

แล้วก็หลับไป.

[ทานของ ๒ สามีภรรยาอำนวยผลในวันนั้น]

ครั้งนั้น ที่ที่เขาไถไว้แต่เช้าตรู่ ได้เป็นทองคำเนื้อสุกทั้งหมด จนกระทั้งฝุ่นละอองดิน ตั้งอยู่งดงามดุจกองดอกกัณณิกา, เขาตื่นขึ้น แลเห็นแล้ว จึงพูดกะภรรยาว่า " นางผู้เจริญ ที่ที่ฉันไถแล้วนั่น ปรากฏแก่ฉันเป็นทองคำทั้งหมด, เพราะฉันได้ภัตสายเกินไป ตาจะลายไปกระมัยหนอ ? "

แม้ภรรยาของเขา ก็รับรองว่า " ที่นั้น ก็ย่อมปรากฏแม้แก่ดิฉันอย่างนั้นเหมือนกัน. "

เขาลุกขึ้น ไปในที่นั้น จับก้อนหนึ่งตีที่งอนไถแล้ว ทราบว่าเป็นทองคำ จึงคิดว่า " โอ ทานที่เราถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าธรรมเสนาบดี แสดงผลในวันนี้เอง, ก็เราไม่อาจที่จะซ่อนทรัพย์ประมาณเท่านี้ไว้ใช้สอยได้ " จึงเอาทองคำใส่เต็มถาดข้าวที่ภรรยานำมาแล้ว ได้ไปสู่ราชตระกูล มีโอกาสอันพระราชาพระราชทานแล้ว จึงเข้าไปถวายบังคมพระราชา, เมื่อพระองค์ตรัสว่า " อะไร ? พ่อ " จึงกราบทูลว่า " ข้าแต่สมมติเทวราช ที่ที่ข้าพระองค์ไถแล้วในวันนี้ทั้งหมด เป็นที่เต็มไปด้วยทองคำทั้งนั้นตั้งอยู่แล้ว, พระองค์ควรจะรับสั่งให้ขนทองคำมาไว้. "

พระราชา. ท่านเป็นใคร ?

นายปุณณะ. ข้าพระองค์ชื่อปุณณะ.

พระราชา. ก็วันนี้ ท่านทำอะไรเล่า ?

นายปุณณะ. เช้าตรู่วันนี้ ข้าพระองค์ได้ถวายไม้สีฟันและน้ำบ้วนปากแก่พระธรรมเสนาบดี, ส่วนภรรยาของข้าพระองค์ ได้ถวายภัตที่เขานำมาให้ข้าพระองค์แก่พระธรรมเสนาบดีนั้นเหมือนกัน.

พระราชา ทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า " พ่อผู้เจริญ ได้ยินว่าทานที่ท่านถวายพระธรรมเสนาบดี แสดงวิบากในวันนี้เอง " แล้วตรัสถามว่า " พ่อ เราจะทำอย่างไร ? "

นายปุณณะ. ขอพระองค์จงส่งเกวียนไปหลาย ๆ พัน ให้นำทองคำมาเถิด.

พระราชาทรงส่งเกวียนทั้งหลายไปแล้ว. เมื่อพวกราชบุรุษพูดว่า " เป็นของพระราชา " ถือเอาอยู่, ทองคำที่เขาถือเอาแล้ว ๆ ย่อมเป็นดินอย่างเดิม. พวกเขาไปทูลพระราชา อันพระองค์ตรัสถามว่า " ก็พวกเจ้าพูดว่ากระไร ? จึงถือเอา " จึงทูลว่า " พูดว่า ' เป็นพระราชทรัพย์ของพระองค์. "

พระราชา. หาใช่ทรัพย์ของเราไม่, พวกเจ้าจงไป, จงพูดว่า ' เป็นทรัพย์ของนายปุณณะ ' ถือเอาเถิด.

พวกเขาทำอย่างนั้น. ทองคำที่เขาถือแล้ว ๆ ได้เป็นทองคำแท้. พวกเขาจึงขนทองคำนั้นทั้งหมดมาทำเป็นกองไว้ ที่ท้องพระลานหลวง. (ทองคำทั้งหมดนั้น) ได้เป็นกองสูงประมาณ ๘๐ ศอก.

[นายปุณณะได้รับตำแหน่งเศรษฐี]

พระราชา ทรงรับสั่งให้ชาวพระนครประชุมกันแล้ว ตรัสถามว่า " ในพระนครนี้ ใครมีทองคำถึงเพียงนี้บ้าง ? "

ชาวพระนคร. ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระราชา. ก็ควรจะให้อะไรแก่นายปุณณะเล่า ?

ชาวพระนคร. ฉัตรสำหรับเศรษฐี พระเจ้าข้า.

พระราชา ตรัสว่า " นายปุณณะจงเป็นเศรษฐีแก่เขา พร้อมด้วยโภคะมากมาย.

ครั้งนั้น เขากราบทูลพระราชานั้นว่า " ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์ทั้งหลายอาศัยอยู่ในตระกูลอื่น ตลอดเวลาถึงเพียงนี้, ขอพระองค์ได้โปรดประทานที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด. "

พระราชาตรัสว่า " ถ้ากระนั้น ท่านจงดู, กอไม้นั่น ปรากฏอยู่ทางด้านทักษิณ, จงนำเอากอไม้นั่นออก ให้ช่างทำเรือนเถิด " ดังนี้แล้ว ก็ตรัสบอกที่เรือนของเศรษฐีเก่า.

เขาให้ช่างทำเรือนในที่นั้น โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ทำเคหัปปเวสนมงคล[๑] และฉัตรมงคล[๒] เป็นงานเดียวกัน ได้ถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตลอด ๗ วัน. ครั้งนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนาทานแก่เขา จึงตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว.

ในกาลจบธรรมกถา ชนทั้ง ๓ คือปุณณเศรษฐี ๑ ภรรยาของเขา ๑ นางอุตตราผู้เป็นธิดา ๑ ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว.

[ธิดาปุณณเศรษฐีได้เป็นภรรยาสุมนเศรษฐี]

ในกาลต่อมา เศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอธิดาของปุณณ-

๑. มงคลอันบุคคลพึงทำในกาลเป็นที่เข้าไปสู่เรือน. ๒. มงคลอันบุคคลพึงทำแก่ฉัตรในกาลเป็นที่ฉลองฉัตร.

เศรษฐีให้บุตรของตน. เขาพูดว่า "ผมให้ไม่ได้," เมื่อเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ พูดว่า "จงอย่าทำอย่างนั้น, ท่านอาศัยฉันอยู่ตลอดเวลาถึงเพียงนี้ทีเดียว จึงได้สมบัติ, จงให้ธิดาแก่บุตรของฉันเถิด" จึงกล่าวว่า "บุตรของท่านนั้น เป็นมิจฉาทิฏฐิ, ส่วนธิดาผมเหินห่างจากพระรัตนะทั้ง ๓ แล้ว ไม่อาจเป็นไปได้, ผมจึงจักยกธิดาให้บุตรของท่านนั้นไม่ได้เลย."

ครั้งนั้น กุลบุตรทั้งหลายมีเศรษฐีและคฤหบดีเป็นต้น เป็นอันมาก วิงวอนเขาว่า "อย่าทำลายความสนิทสนมกับด้วยเศรษฐีในกรุงราชคฤห์นั้น, จงยกธิดาให้บุตรของเขาเถิด." เขารับคำของกุลบุตรเหล่านั้นแล้ว ได้ยกธิดาให้ ในดิถีเพ็ญเดือนอาสาฬหะ.

จำเดิมแต่เวลาไปสู่ตระกูลสามีแล้ว นางมิได้ ๆ เพื่อจะเข้าไปหาภิกษุหรือภิกษุณี หรือเพื่อถวายทานหรือฟังธรรมเลย. เมื่อล่วงไปได้ประมาณ ๒ เดือนครึ่ง ด้วยอาการอย่างนี้, นางจึงถามสาวใช้ผู้อยู่ในสำนักว่า "เวลานี้ ภายในพรรษา ยังเหลืออีกเท่าไร ?"

สาวใช้. ยังอยู่อีกครึ่งเดือน คุณแม่.

นางส่งข่าวไปให้บิดาว่า "เหตุไฉน บิดาจึงขังดิฉันไว้ในเรือนมีรูปอย่างนี้ ? การที่บิดาทำฉันให้เป็นคนเสียโฉม แล้วประกาศว่าเป็นทาสี ของชนพวกอื่น ยังจะประเสริฐกว่า, การที่ยกให้แก่ตระกูลมิจฉาทิฏฐิเห็นปานนี้ ไม่ประเสริฐเลย, ตั้งแต่เวลาดิฉันมาแล้ว ดิฉันไม่ได้ทำบุญแม้สักอย่างในประเภทบุญมีการพบเห็นภิกษุเป็นต้นเลย."

ลำดับนั้น บิดาของนางให้รู้สึกไปสบายใจ๑ ด้วยคิดว่า "ธิดาของเราได้รับทุกข์หนอ" จึงส่งทรัพย์ไป ๑๕,๐๐๐ กหาปณะ ด้วยสั่งว่า "ในนครนี้ มีหญิงคณิกาชื่อสิริมา, เจ้าจงพูดว่า 'หล่อนจงรบทรัพย์วันละ ๑,๐๐๐ กหาปณะ' นำนางมาด้วยกหาปณะเหล่านี้ ทำให้เป็นนางบำเรอของสามีแล้ว ส่วนตัวทำบุญทั้งหลายเถิด."

นางให้เชิญนางสิริมามาแล้ว พูดว่า "สหาย เธอจงรับกหาปณะเหล่านี้แล้ว บำเรอชายสหายของเธอสักกึ่งเดือนนี้เถิด."

นางสิริมานั้น รับรองว่า "ดีละ" นางพาเขาไปสำนักของสามี, เมื่อสามีนั้นเห็นนางสิริมาแล้ว กล่าวว่า "อะไรกันนี้ ?" จึงบอกว่า "นาย ขอให้หญิงสหายของดิฉันบำเรอนายตลอดกึ่งเดือนนี้, ส่วนดิฉัน ใคร่จะถวายทานและฟังธรรม ตลอดกึ่งเดือนนี้."

เศรษฐีบุตรเห็นนามีรูปงาม เกิดความสิเน่หา จึงรับรองว่า "ดีละ"

[นางอุตตราได้โอกาสทำบุญ]

แม้นางอุตตราแล นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ของพระองค์อย่าเสด็จไปที่อื่น พึงรับภิกษาในเรือนนี้แห่งเดียว ตลอดกึ่งเดือนนี้." รับปฏิญญาของพระศาสดาแล้ว มีใจยินดีว่า "บัดนี้ เราจักได้เพื่ออุปัฏฐากพระศาสดาและฟังธรรมตั้งแต่นี้ไป ตลอดจนถึงวันมหาปวารณา" เที่ยวจัดแจงกิจ

๑. อนตฺตมนตํ ปเวเทตฺวา ยัง----ให้รู้ทั้งแล้วซึ่งความที่แห่งตนเป็นผู้มีใจมิใช่เป็นของแห่งตน.

ทุกอย่างในโรงครัวใหญ่ด้วยกล่าวว่า " พวกท่านจงต้มข้าวต้มอย่างนี้, จงนึ่งขนมอย่างนี้. "

ครั้งนั้น สามีของนาง คิดว่า " พรุ่งนี้เป็นวันมหปวารณา ยืนตรงหน้าต่าง บ่ายหน้าไปทางโรงครัวใหญ่ ตรวจดูอยู่ด้วยคิดว่า " นางอันธพาลนั้น เที่ยวทำอะไรอยู่หนอแล ? " แลเห็นธิดาเศรษฐีนั้น ขมุกขมอมไปด้วยเหงื่อ เปรอะด้วยเถ้า มอมแมมด้วยถ่านและเขม่า เที่ยวจัดทำอยู่อย่างนั้น จึงคิดว่า " พุโธ่ หญิงอันธพาลไม่เสวยสมบัติมีสิริเช่นนี้ ในฐานะเห็นปานนี้, กลับมีจิตยินดีว่า ' เราจักอุปัฏฐากสมณะศีรษะโล้น, เที่ยวไปได้ " จึงหัวเราะแล้วหลบไป.

เมื่อเศรษฐีบุตรนั้นหลบไปแล้ว, นางสิริมาซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ของเขาคิดว่า " เศรษฐีบุตรนั่นมองดูอะไรหนอแล จึงหัวเราะ " จึงมองลงไปทางหน้าต่างนั้นแหละ เห็นนางอุตตราแล้วคิดว่า " เศรษฐีบุตรนี้หัวเราะก็เพราะเห็นนางคนนี้, ความชิดชมของเศรษฐีบุตรนี้คงมีกับด้วยนางเป็นแน่. "

[นางสิริมาหึงนางอุตตราเอาเนยใสเดือดรด]

ได้ยินว่า นางสิริมานั้น แม้อยู่เป็นพาหิรกสตรีในเรือนนั้นตลอดกึ่งเดือน เสวยสมบัตินั้นอยู่ ก็ยังไม่รู้ว่าตัวเป็นหญิงภายนอก ได้ทำความสำคัญว่า " ตัวเป็นแม่เจ้าเรือน. " นางผูกอาฆาตต่อนางอุตตราว่า " จักต้องยังทุกข์ให้เกิดแก่มัน " จึงลงจากปราสาท เข้าไปสู่โรงครัวใหญ่ เอาทัพพีตักสัปปิอันเดือดพล่านในที่ทอดขนมแล้ว

ก็เดินมุ่งหน้าต่างไปหานางอุตตรา. นางอุตตรา เห็นนางสิริมานั้นเดินมา จึงแผ่เมตตาไปถึงนางว่า " หญิงสหายของเราทำอุปการะแก่เรามาก, จักรวาลก็แคบเกินไป, พรหมโลกก็ต่ำนัก, ส่วนคุณของหญิงสหายเราใหญ่มาก; ก็เราอาศัยนางนั่น จึงได้เพื่อถวายทานและฟังธรรม; ถ้าเรามีความโกรธเหนือนางสิริมานั้น, สัปปินี้จงลวกเราเถิด; ถ้าไม่มี, อย่าลวกเลย. เนยใสซึ่งเดือดพล่านที่นางสิริมานั้นรดลงเบื้องบนนางอุตตรานั้น ได้เป็นเหมือนน้ำเย็น.

ลำดับนั้น พวกทาสีของนางอุตตรา เห็นนางผู้ตักให้เต็มทัพพีอีก ด้วยเข้าใจว่า " เนยใสนี้คงจักเย็น " ถือเดินมาอยู่ จึงคุกคามว่า " นางหัวดื้อ เจ้าจงหลีกไป, เจ้าไม่ควรจะรดสัปปิที่เดือดพล่านบนเจ้าแม่ของพวกเรา " แล้วต่างลุกขึ้นจากที่นี้บ้าง ที่นั้นบ้าง ให้มือล้าง เท้าบ้าง ทุบถีบให้ล้มลงบนพื้น. นางอุตตรา ไม่สามารถจะห้ามปรามนางทาสีเหล่านั้นได้, ทีนั้น นางจึงห้ามทาสีทุกคนที่ยืนคร่อมอยู่ข้างบนนางสิริมานั้นแล้ว ถามว่า " เพื่อประสงค์อะไร เธอจึงทำกรรมหนักถึงปานนี้ ? " ดังนี้แล้ว โอวาทนางสิริมา ให้อาบด้วยน้ำอุ่น ทาด้วยน้ำมันที่หุงตั้ง ๑๐๐ ครั้ง.

[นางสิริมารู้สึกตัวขอโทษนางอุตตรา]

ขณะนั้น นางสิริมานั้น รู้ตัวว่าเป็นหญิงภายนอกแล้ว คิดว่า " เรารดสัปปิที่เดือดพล่านลงเบื้องบนนางอุตตรานี้ เพราะเหตุเพียงความหัวเราะของสามี ทำกรรมหนักแล้ว. นางอุตตรานี้ ไม่สั่งบังคับ

พวกทาสีว่า 'พวกเธอจับเขาไว้' กลับห้ามพวกทาสีทั้งหมด แม้ในเวลาที่ข่มเหงเรา ได้ทำกรรมที่ควรทำแก่เราเท่านั้น; ถ้าเราไม่ขอให้นางอุตตรานี้อดโทษให้, ศีรษะของเราพึงแตกออก ๗ เสี่ยง" ดังนี้แล้ว จึงหมอบลงแทบเท้าของนางอุตตรานั้น แล้วกล่าวว่า "คุณแม่ ขอคุณแม่จงอดโทษให้ดิฉันเถิด."

นางอุตตรา. ดิฉันเป็นธิดาที่มีบิดา เมื่อบิดาอดโทษให้, ก็จักอดโทษให้.

นางสิริมา. คุณแม่ ข้อนั้น จงยกไว้เถิด, ดิฉันจักให้ท่านปุณณเศรษฐีผู้บิดาของคุณแม่อดโทษให้ด้วย.

นางอุตตรา. ท่านปุณณะ เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของดิฉันในวัฏฏะ, แต่เมื่อบิดาผู้บังเกิดเกล้าในวิวัฏฏะอดโทษให้ ดิฉันจึงจักอดโทษ.

นางสิริมา. ก็ใครเล่า? เป็นบิดาบังเกิดเกล้าของคุณแม่ในวิวัฏฏะ.

นางอุตตรา. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

นางสิริมา. ดิฉันไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์.

นางอุตตรา. ฉันจักทำเอง, พรุ่งนี้ พระศาสดาจักทรงพาภิกษุสงฆ์เสด็จมาที่นี้; เธอจงถือสักการะตามแต่จะได้มาที่นี้แหละ แล้วขอให้พระองค์อดโทษเถิด.

[นางสิริมาขอให้พระศาสดาทรงอดโทษ]

นางสิริมานั้น รับว่า "ดีละ คุณแม่" ลุกขึ้นแล้ว ไปสู่เรือน

ของตน สั่งหญิงบริวาร ๕๐๐ ให้ตระเตรียมขาทนียะและสูเปยยะ[๑] ต่าง ๆ อย่าง รุ่งขึ้น ก็ถือสักการะนั้นมาเรือนของนางอุตตรา ไม่กล้าจะใส่บาตรภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงได้ยืนอยู่แล้ว. นางอุตตรา รับเอาสิ่งของทั้งหมดนั้นมาจัดแล้ว.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ นางสิริมาพร้อมด้วยบริวาร หมอบลงแทบเบื้องพระบาทของพระศาสดา.

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามนางว่า "เจ้ามีความผิดอะไร ?"

นางสิริมา. พระเจ้าข้า วานนี้ หม่อมฉันได้ทำกรรมชื่อนี้, เมื่อเป็นเช่นนั้น หญิงสหายของหม่อมฉัน ยังห้ามทาสีซึ่งเบียดเบียนหม่อมฉัน ได้ทำอุปการระแก่หม่อมฉันโดยแท้, หม่อมฉันนั้น รู้สึกถึงคุณของนางนี้ จึงขอให้นางนี้อดโทษ, เมื่อเป็นเช่นนั้น นางกล่าวกะหม่อมฉันว่า 'เมื่อพระองค์ทรงอดโทษให้ จึงจักอดโทษให้.'

พระศาสดา. อุตตรา ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ ?

นางอุตตรา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, วานนี้ หญิงสหายของหม่อมฉันได้รดสัปปิที่เดือดพล่าน บนศีรษะของหม่อมฉัน.

พระศาสดา. เมื่อเช่นนั้น เธอคิดอย่างไร ?

นางอุตตรา. หม่อมฉันคิดอย่างนี้ว่า 'จักรวาลแคบนัก, พรหมโลกก็ยังต่ำเกินไป, คุณของหญิงสหายข้าพระองค์เท่านั้นใหญ่, เพราะหม่อมฉันอาศัยเขา จึงได้เพื่อถวายทานและฟังธรรม; ถ้าว่า หม่อมฉันมีความโกรธอยู่เหนือนางนี้, สัปปิที่เดือดพล่านนี้ จงลวกหม่อม

๑. สูเปยฺยํ วัตถุเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สูปะ.

ฉันเกิด, ถ้าหาไม่แล้ว, ขออย่าลวกเลย, แล้วได้แผ่เมตตาไปยังนางสิริมานี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสว่า " ดีละ ดีละ อุตตรา, การชนะความโกรธอย่างนั้น สมควร; ก็ธรรมดาคนมักโกรธ พึงชนะด้วยความไม่โกรธ, คนด่าเขาตัดพ้อเขา พึงชนะได้ด้วยความไม่ด่า (ตอบ) ตัดพ้อ (ตอบ), คนตระหนี่จัด พึงชนะได้ด้วยการให้ของ ๆ ตน, คนมักพูดเท็จ พึงชนะได้ด้วยคำจริง " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" พึงชนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, พึง
ชนะคนไม่ดี ด้วยความดี, พึงชนะคนตระหนี่
ด้วยการให้, พึงชนะคนพูดเหลวไหล ด้วย
(การพูด) คำจริง. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกฺโกเธน** ความว่า บุคคลผู้มักโกรธแล พึงเป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความไม่โกรธ. ผู้ไม่ดี คือผู้ไม่เจริญ เป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความดี, ผู้ตระหนี่ คือเหนียวแน่นจัด เป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยจิตคิดสละของ ๆ ตน, คนพูดเหลาะแหละ อันบุคคลพึงชนะด้วยคำจริง; เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสอย่างนี้ว่า **" อกฺโกเธน ชิเน โกธํ ฯ เป ฯ สจฺเจนาลิกวาทินํ. "**

ในกาลจบเทศนา นางสิริมา พร้อมด้วยสตรีทั้ง ๕๐๐ ตั้งอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอุตตราอุบาสิกา จบ.

๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ * [๑๗๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สจฺจํ ภเณ "** เป็นต้น.

[พระโมคคัลลานะไปเทวโลก]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระเถระไปยังเทวจาริก ยืนอยู่ที่ประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากแล้ว จึงพูดอย่างนี้ กะเทพธิดาองนั้น ผู้มาสู่สำนักของตนไหว้แล้วยืนอยู่ว่า " เทพธิดา สมบัติของท่านมากมาย, ท่านได้เพราะทำกรรมอะไร ? "

เทพธิดา. อย่าถามดิฉันเลย เจ้าข้า.

นัยว่า เทพธิดา ละอายอยู่ด้วยกรรมอันเล็กน้อยของตนถึงได้พูดอย่างนี้. ก็เทพธิดานั้น อันพระเถระกล่าวอยู่ว่า " จงบอกเถิด " จึงพูดว่า " ท่านผู้เจริญ ทาน ดิฉันก็มิได้ถวาย, การบูชาก็มิได้ทำ, พระธรรม ก็มิได้ฟัง, รักษาเพียงคำสัตย์ อย่างเดียว. "

พระเถระ ไปยังประตูวิมานแม้อื่นแล้ว ก็ถามเทพธิดาแม้อื่นผู้มาแล้ว ๆ. ถึงเมื่อเทพธิดาเหล่านั้น ไม่อาจ เพื่อจะปกปิดเกียดกันพระเถระได้อย่างนั้นนั่นแล, เทพธิดาองค์หนึ่ง จึงพูดก่อนว่า " ท่านผู้เจริญ บรรดาบุญกรรมมีทานเป็นต้น ชื่อว่าบุญกรรมอันดิฉันทำ

* พระมหาเพียร ป. ธ. ๖ วัดกันมาตุยาราม แปล.

แล้ว ไม่มี, แต่ในกาลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามกัสสป ดิฉันได้เป็นทาสีของคนอื่น, นายของดิฉันนั้น ดุร้ายหยาบคายเหลือเกิน ย่อมเอาไม้บ้าง ท่อนฟืนบ้าง ที่ตัวพลันฉวยได้ ๆ ตีศีรษะ, ดิฉันนั้นเมื่อความโกรธเกิดขึ้น, ก็นึกติตัวเองเท่านั้นว่า 'นายของเจ้านี่ เป็นใหญ่ เพื่อจะทำให้เจ้าเสียโฉมก็ได้ เพื่อจะตัดอวัยวะมีจมูกเป็นต้นของเจ้าก็ได้, เจ้าอย่าโกรธเลย' ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทำความโกรธ; ด้วยเหตุนั้น ดิฉันจึงได้สมบัตินี้."

เทพธิดาองค์อื่น ต่างก็บอกทานเล็กน้อยอันตน ๆ ทำแล้ว โดยนัยเป็นต้นว่า "ท่านผู้เจริญ ดิฉันรักษาไร่อ้อย ได้ถวายอ้อยลำ ๑ แก่ภิกษุรูป ๑; องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันถวายมะพลับ ผล ๑; องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันได้ถวายฟักเหลือง (ฟักทอง) ผล ๑; องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันได้ถวายผลลิ้นจี่ผล ๑; องค์อื่นบอดว่า 'ดิฉันได้ถวายเง่ามันกำมือหนึ่ง; องค์อื่นบอกว่า 'ดิฉันได้ถวายสะเดากำมือหนึ่ง' ดังนี้แล้ว ก็บอกว่า 'ด้วยเหตุนี้ พวกดิฉันจึงได้สมบัตินี้."

[กล่าวคำสัตย์เท่านั้นก็ไปสวรรค์ได้]

พระเถระ ฟังกรรมที่เทพธิดาเหล่านั้นทำแล้ว จึงลงจากสวรรค์เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า "พระเจ้าข้า บุคคลอาจไหมหนอแล เพื่อจะได้ทิพยสมบัติ ด้วยเหตุเพียงกล่าวคำสัตย์ เพียงดับความโกรธ เพียงถวายทานมีผลมะพลับเป็นต้น อันเล็กน้อยเหลือเกิน ?"

พระศาสดา. โมคคัลลานะ เพราะเหตุไร เธอจึงถามเรา m

พวกเทพธิดา บอกเนื้อความแก่เธอแล้ว มิใช่หรือ ?

โมคคัลลานะ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า, บุคคลเห็นจะได้ทิพยสมบัติด้วยกรรมมีประมาณเท่านั้น.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระโมคคัลลานะนั้นว่า " โมคคัลลานะ บุคคลกล่าวเพียงคำสัตย์ก็ดี ละเพียงความโกรธก็ดี ถวายทานเพียงเล็กน้อยก็ดี ย่อมไปเทวโลกได้แท้ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" บุคคล ควรกล่าวคำสัตย์, ไม่ควรโกรธ, ถึง
ถูกเขาขอน้อย ก็พึงให้, บุคคลพึงไปในสำนัก
ของเทพดาทั้งหลายได้ ด้วยฐานะ ๓ นั่น. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **สจฺจํ ภเณ** ความว่า พึงแสดง คือพึงกล่าวคำสัตย์, อธิบายว่า ควรตั้งมั่นอยู่ในคำสัตย์.

บทว่า **น กุชฺเฌยฺย** ได้แก่ ไม่ควรโกรธต่อบุคคลอื่น.

บทว่า **ยาจิโต** ความว่า บรรพชิตผู้มีศีล ขื่อว่าผู้ขอ. ความจริง บรรพชิตเหล่านั้น ไม่ขอเลยว่า " ขอท่านจงให้ " ย่อมยืนอยู่ที่ประตูเรือนก็จริง, ถึงกระนั้น โดยอรรถ ก็ชื่อว่าย่อมของทีเดียว; บุคคล อันผู้มีศีลขอแล้วอย่างนั้น เมื่อไทยธรรมแม้เล็กน้อยมีอยู่ ก็พึงให้แม้เพียงเล็กน้อย.

สองบทว่า **เอเตหิ ตีหิ** ความว่า บรรดาเหตุเหล่านั้น ด้วยเหตุแม้อย่างเดียว บุคคลพึงไปเทวโลกได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ จบ.

๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม * [๑๗๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยเมืองสาเกต ประทับอยู่ในอัญชนวัน ทรงปรารภปัญหาที่ภิกษุทั้งหลายทูลถาม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อหึสกา เย "** เป็นต้น.

[สองผัวเมียแสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา]

ดังได้สดับมา ในกาลที่พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จเข้าไปเมืองสาเกต เพื่อบิณฑบาต พราหมณ์เฒ่าชาวเมืองสาเกตคน ๑ กำลังเดินออกไปจากพระนคร พบพระทศพลที่ระหว่างประตู จึงหมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ แล้ว จึงที่ข้อพระบาทไว้มั่น พลางกล่าวว่า " พ่อ ธรรมดามารดาและบิดา อันพวกลูกชายพึงประคบประหงม ในเวลาที่ท่านชราแล้วมิใช่หรือ ? เหตุไรเล่า พ่อจึงไม่แสดงตน (ให้ปรากฏ) แก่ข้าพระองค์สิ้นกาลประมาณเพียงนี้ ? พระองค์อันข้าพระองค์เห็นก่อน, ขอพระองค์จงเสด็จมาเยี่ยมมารดาบ้าง " ดังนี้แล้ว ก็ได้พาพระศาสดาไปสู่เรือนของตน. พระศาสดา เสด็จไปที่เรือนนั้นแล้ว ประทับนั่งเหนืออาสนะซึ่งปูลาดไว้กับด้วยภิกษุสงฆ์.

ฝ่ายพราหมณี มาหมอบแทบพระบาททั้ง ๒ ของพระศาสดาแล้ว ทูลว่า " พ่อ พ่อเป็นผู้ไปเสียที่ไหน สิ้นกาลประมาณ

* พระมหาเกตุ ป. ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็นพระเขมาภิมุขธรรม) วัดเขมาภิรตาราม แปล.

เพียงนี้ ? ธรรมดามารดาและบิดา อันบุตรธิดาควรบำรุง ในเวลาที่ท่านแก่เฒ่ามิใช่หรือ ? แล้วให้บุตรและธิดาทั้งหลายบังคมด้วยคำว่า " พวกเจ้าจงมา, จงถวายบังคมพระพี่ชาย. "

แม้ ๒ สามีภรรยานั้น มีใจยินดี เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทูลว่า " พระเจ้าข้า ของพระองค์จงทรงรับภิกษาที่เรือนนี้แหละเป็นนิตย์ " เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า " ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงรับภิกษาเป็นนิตย์ ในที่แห่งเดียวเท่านั้น, " จึงกราบทูลว่า " ถ้ากระนั้น ขอพระองค์พึงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมนต์พระองค์ไปที่สำนักของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า. "

จำเดิมแต่นั้น พระศาสดา ทรงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมนต์ไปด้วยพระดำรัสว่า " พวกท่านจงไปบอดแก่พราหมณ์เถิด. " คนที่มานิมนต์เหล่านั้น ย่อมไปบอกกะพราหมณ์ว่า " เราทั้งหลาย ย่อมนิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้. "

ในวันรุ่งขึ้น พราหมณ์ย่อมถือภาชนะภัตและภาชนะแกง จากเรือนของตนไปสู่สถานที่พระศาสดาประทับนั่งอยู่. ก็ในเมื่อการนิมนต์ไป (ฉัน) ในที่อื่นไม่มี พระศาสดา ย่อมทรงทำภัตกิจที่เรือนของพราหมณ์นั้นแล. แม้ ๒ สามีภรรยานั้น ถวายไทยธรรมของตนแด่พระตถาคตอยู่ ฟังธรรมกถาอยู่ ตลอดกาลเป็นนิตย์ บรรลุอนาคามิผลแล้ว.

[พระศาสดาตรัสบุรพประวัติของพราหมณ์]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า " ผู้มีอายุทั้งหลาย

พราหมณ์ชื่อโน้น รู้ว่า 'พระเจ้าสุทโธทนะ เป็นพระบิดาของพระ-ตถาคต, พระนางเจ้ามหามายา เป็นพระมารดา', ทั้งรู้อยู่ (อย่างนั้น) แหละ พร้อมกับพราหมณีเรียกพระตถาคตว่า 'บุตรของเรา,' ฝ่ายพระศาสดา ก็ทรงรับรองอย่างนั้นเหมือนกัน; จักมีเหตุอะไรหนอแล ?"

พระศาสดา ทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทั้ง ๒ สามีภริยานั้น ย่อมเรียกบุตรของตนเท่านั้นว่า 'บุตร' ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอดีตนิทานมา ทรงแสดงความที่พระ-องค์เป็นบุตรของพราหมณ์ผัวเมียทั้ง ๒ นั้นสิ้น ๓ พันชาติว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล พราหมณ์นี้ ได้เป็นบิดาของเรา ๕๐๐ ชาติติด ๆ กัน, เป็นอาของเรา ๕๐๐ ชาติ, เป็นลุงของเรา ๕๐๐ ชาติ, ถึงพราหมณีนั้น ก็ได้เป็นมารดาของเรา ๕๐๐ ชาติติด ๆ กัน, เป็นน้าของเรา ๕๐๐ ชาติ, เป็นป้าของเรา ๕๐๐ ชาติ; เราเป็นผู้เจริญแล้วในมือของพราหมณ์ ๑ พัน ๕ ร้อยชาติ; เจริญแล้วในมือพราหมณี ๑ พัน ๕ ร้อยชาติอย่างนี้," แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

"ใจย่อมจดจ่อ, แม้จิตเลื่อมใสในบุคคล
ใด, เขาย่อมสนิทสนมในบุคคลแม้นั้น ซึ่งตน
ไม่เคยเห็นโดยแท้.[๑] ความรักนั้น ย่อมเกิด
เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการอย่างนี้ คือ เพราะ
การอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูล

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๒. สาเกตชาตกนฺติ. ตทฏฺฐกถา. ๒/๑๐๙.

กันในปัจจุบัน ๑ เปรียบเหมือนดอกบัวเกิดใน
น้ำได้ (เพราะอาศัยเปือกตมและน้ำ) ฉะนั้น.[๑]

[พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่เผาศพของพราหมณ์]

พระศาสดา ทรงอาศัย ตระกูลนั้น ประทับอยู่แล้วสิ้นไตรมาส นั่นแล. ฝ่ายพราหมณ์และพราหมณีทั้ง ๒ นั้น ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันผลแล้วก็ปรินิพพาน. คราวนั้น ชนทั้งหลายทำสักการะอย่างมากมายแก่พราหมณ์และพราหมณีเหล่านั้นแล้ว ก็ยกทั้ง ๒ คนขึ้นสู่เรือนยอดหลังเดียวกันนั่นแหละ นำไปแล้ว.

แม้พระศาสดา มีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร ได้เสด็จไปยังป่าช้ากับชนเหล่านั้นเหมือนกัน.

มหาชน ออกไปแล้ว ด้วยคิดว่า " ได้ยินว่า พระมารดาและพระบิดาของพระพุทธเจ้าทำกาละเสียแล้ว. พระศาสดา ได้เสด็จเข้าไปยังศาลาหลังหนึ่ง ในที่ใกล้ป่าช้า ประทับยืนอยู่แล้ว. พวกมนุษย์ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำปฏิสันถารกับพระศาสดา ด้วยทูลว่า " พระเจ้าข้า ขอพระองค์อย่าทรงคิดว่า " พระมารดาและรพบิดาของพระองค์ทำกาละแล้ว. "

[พระศาสดาตรัสชราสูตร]

พระศาสดา ไม่ทรงห้ามคนเหล่านั้นเลยว่า " พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น " ทรงตรวจดูอัธยาศัยของบริษัทแล้ว เมื่อจะทรง

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๔๑ ตทฏฺฐกถา. ๓/๓๐๒.

แสดงธรรมให้เหมาะแก่ขณะนั้น จึงตรัสชราสูตร[๑]นี้ โดยนัยเป็นต้นว่า :-

" ชีวิตนี้น้อยหนอ, สัตว์ย่อมตายหย่อนแม้กว่า
๑๐๐ ปี, แม้หากผู้ใดเป็นอยู่เกินไป, ผู้นั้นย่อม
ตายแม้เพราะชราโดยแท้. "

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่ทราบความที่พราหมณ์และพราหมณีปรินิพพานแล้ว จึงทูลถามว่า " ภพหน้าของพราหมณ์และพราหมณีนั้นเป็นอย่างไร ? พระเจ้าข้า. "

[พระอเสขมุนีไปสู่ฐานะที่ไม่จุติ]

พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสัมปรายภพของพระอเสขมุนีทั้งหลาย ผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่มี, เพราะว่า พระอเสขมุนีผู้เห็นปานนั้น ย่อมบรรลุมหานิพพาน อันไม่จุติ อันไม่ตาย. " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" มุนีเหล่าใด เป็นผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้ว
ด้วยกายเป็นนิตย์, มุนีเหล่านั้น ย่อมไปสู่
ฐานะอันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้ว
ไม่เศร้าโศก. "

๑. ขุ. มหา. ๒๙/๑๔๑.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มุนโย** คือ พระอเสขมุนีทั้งหลาย บรรลุมรรคและผล ด้วยโมไนยปฏิปทา.

บทว่า **กาเยน** นั่น สักว่าเป็น (หัวข้อ) เทศนาเท่านั้น. อธิบายว่า สำรวมแล้วด้วยทวารแม้ทั้ง ๓.

บทว่า **อจฺจุตํ** ได้แก่ เที่ยง.

บทว่า **ฐานํ** ได้แก่ ฐานะที่ไม่กำเริบ คือฐานที่ยั่งยืน.

บทว่า **ยตฺถ** เป็นต้น ความว่า มุนีทั้งหลาย ย่อมไปสู่ฐานะ คือพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก คือไม่เดือดร้อน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม จบ.

๖. เรื่องนางปุณณทาสี * [๑๗๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภทาสีของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ชื่อนางปุณณา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สทา ชาครมานานํ "** เป็นต้น.

[นางปุณณาถวายขนมรำแด่พระพุทธเจ้า]

ดังได้สดับมา ในวันหนึ่ง เศรษฐีได้ให้ข้าวเปลือกเป็นอันมากแก่นางปุณณานั้น เพื่อประโยชน์แก่อันซ้อม. นางตามประทีปในกลางคืน ซ้อมข้าวเปลือกอยู่ มีตัวชุ่มด้วยเหงื่อ จึงได้ไปยืนตากลมอยู่ ณ ภายนอก เพื่อต้องการพักผ่อน.

ในสมัยนั้น พระทัพพมัลลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะ เพื่อภิกษุทั้งหลาย. ท่านยังนิ้วมือให้สว่าง เพื่อภิกษุทั้งหลาย ผู้ฟังธรรมแล้วไปสู่เสนาสนะของตน ๆ นิรมิตภิกษุทั้งหลายผู้ไปข้างหน้า ๆ เพื่อประโยชน์แก่การแสดงทาง. นางปุณณา เห็นภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนภูเขา ด้วยแสงสว่างนั้น จึงคิดว่า " เราถูกทุกข์ของตัวเบียดเบียนจึงไม่เข้าถึงความหลับ ในเวลาแม้นี้ก่อน, เพราะเหตุไร ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จึงไม่หลับ ? " ดังนี้แล้ว ก็ทำความเข้าใจเอาเองว่า " ความไม่ผาสุก จักมีแก่ภิกษุบางรูป, หรืออุปัทวเหตุเพราะงู[๑] จักมี

* พระมหาเกตุ ป. ธ . ๕ (บัดนี้เป็นพระเขมาภิมุขธรรม) วัดเขมาภิรตาราม แปล.

๑. ทีฆชาติเกน=สัตว์มีชาติแห่งสัตว์ยาวง

ในที่นั้นเป็นแน่" แต่เช้าตรู่ จึงหยิบรำ ชุบน้ำให้ชุ่มแล้ว ทำขนมบนฝ่ามือ ปิ้งที่ถ่านเพลิง ห่อไว้ในพก คิดว่า "จักกินขนม ที่ทางไปสู่ท่าน้ำ" จึงถือหม้อ เดินบ่ายหน้าไปยังท่าน้ำ.

แม้พระศาสดา ก็เสด็จดำเนินไปทางนั้นเหมือนกัน เพื่อเข้าบ้าน. นางเห็นพระศาสดาแล้ว คิดว่า "ในวันอื่น ๆ ถึงเมื่อเราพบพระศาสดา. ไทยธรรมของเราก็ไม่มี,. เมื่อไทยธรรมมี, เราก็ไม่พบพระศาสดา; ก็บัดนี้ ไทยธรรมของเราก็มี, ทั้งพระศาสดาก็ปรากฏเฉพาะหน้า; ถ้าพระองค์ไม่ทรงคิดว่า "ทานของเราเศร้าหมองหรือประณีต แล้วพึงรับไซร้, เราพึงถวายขนมนี้" ดังนี้แล้ว จึงวางหม้อไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า "ขอพระองค์จงทรงรับทานอันเศร้าหมองนี้ ทำการสงเคราะห์แก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า."

พระศาสดา ทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระแล้ว ทรงน้อมบาตรที่ท้าวมหาราชถวายไว้ อันพระอานนทเถระนำออกถวาย รับขนม. แม้นางปุณณา วางขนมนั้นลงในบาตรของพระศาสดาแล้ว ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กราบทูลว่า "ขอธรรมที่พระองค์ทรงเห็นแล้วนั่นแหละ จงสำเร็จแก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า." พระศาสดา ประทับยืนอยู่นั่นแหละ ได้ทรงกระทำอนุโมทนาว่า "จงสำเร็จอย่างนั้น."

[พระศาสดาทรงเสวยขนมของนางปุณณา]

แม้นางปุณณา ก็คิดว่า "พระศาสดา ทรงทำการสงเคราะห์

แก่เรา รับขนมก็จริง, ถึงกระนั้น พระองค์ก็จักไม่เสวยขนมนั้น; คงประทานให้แก่กาหรือสุนัขข้างหน้า เสด็จไปยังพระราชมณเฑียรของพระราชาหรือเรือนของมหาอำมาตย์แล้ว จักเสวยโภชนะอันประณีตแน่แท้."

แม้พระศาสดา ก็ทรงดำริว่า "นางปุณณานั่น คิดอย่างไรหนอแล ?" ทรงทาบวารจิตของนางแล้ว จึงทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระ แล้วทรงแสดงอาการที่จะประทับนั่ง. พระเถระได้ปูลาดจีวรถวาย. พระศาสดา ได้ประทับนั่งทำภัตกิจ ณ ภายนอกพระนครนั่นเอง. เทพดาในห้องแห่งจักรวาฬทั้งสิ้น บีบโอชารสอันสมควรแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ให้เหมือนรวงผึ้งแล้ว ใส่ลงในขนมนั้น. ส่วนนางปุณณา ได้ยืนแลดูอยู่.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ พระเถระได้ถวายน้ำ. พระศาสดา ทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว ตรัสเรียกนางปุณณามา ตรัสว่า "ปุณณา เพราะเหตุไร เจ้าจึงดูหมิ่นสาวกทั้งหลายของเรา ?"

นางปุณณา. หม่อมฉันมิได้ดูหมิ่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าแลดูสาวกทั้งหลายของเราแล้วพูดอย่างไร ?

นางปุณณา. หม่อมฉันคิดเท่านี้ว่า 'เราไม่ถึงความหลับ ก็เพราะอุปัทวันตรายคือทุกข์นี้ก่อน, ท่านผู้เจริญทั้งหลายไม่เข้าถึงความหลับ เพื่ออะไรกัน, ความไม่ผาสุกจักมีแก่ภิกษุบางรูป หรืออุปัทวันตรายเพราะงู จักมีเป็นแน่' พระเจ้าข้า.

[สาวกของพระพุทธเจ้าตื่นเสมอ]

พระศาสดา ทรงสดับคำของนางปุณณานั้นแล้ว จึงตรัสว่า " ปุณณา เจ้าไม่หลับ เพราะอันตรายคือทุกข์ของตัวก่อน, ส่วนสาวกทั้งหลายของเรา ไม่หลับ เพราะความเป็นผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งธรรมเครื่องตื่นอยู่ทุกเมื่อ " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" อาสวะทั้งหลาย ของผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ มีปรกติ
ตามศึกษาทั้งกลางวันกลางคืน น้อมไปแล้ว
สู่พระนิพพาน ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อโหรตฺตานุสิกฺขินํ** ได้แก่ศึกษาไตรสิกขาอยู่ ทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน.

บาทพระคาถาว่า **นิพฺพานํ อธิมุตฺตานํ** ได้แก่ ผู้มีอัธยาศัยในพระนิพพาน.

สองบทว่า **อฏฺฐํ คจฺฉนฺติ** ความว่า อาสวะทั้งหลายแม้ทั้งปวงของผู้เห็นปานนั้น ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือความฉิบหาย ได้แก่ความไม่มี.

ในกาลจบเทศนา นางปุณณา ยืนอยู่ตามเดิมนั่นเอง ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

[ภิกษุพากันสรรเสริญพระศาสดา]

พระศาสดา ครั้นทรงทำภัตกิจ ด้วยขนมปิ้งที่ถ่านเพลิงซึ่ง

ทำด้วยรำแล้ว ได้เสด็จไปวิหาร.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมที่ทำได้ยากอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงทำภัตกิจ ด้วยขนมปิ้งที่ถ่านเพลิงซึ่งทำด้วยรำ อันนางปุณณาถวาย ทรงทำแล้ว."

พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอแล ?" เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย; ถึงในก่อน เราก็บริโภครำที่นางปุณณานี้ให้แล้วเหมือนกัน" แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสกุณฑกสินธวโปตกชาดก[๑]นี้ ให้พิสดารว่า :-

พระโพธิสัตว์เมื่อจะทดลอง (ถาม) ลูกม้าสินธพนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

"เจ้ากินหญ้าอันเป็นเดน, เจ้ากินข้าวตังและรำ
(มาจนโต), นี่ได้เป็นอาหาร (เดิม) ของเจ้า
เพราะเหตุไร บัดนี้ เจ้าจึงไม่กิน ?"

ลูกม้าสินธพฟังดังนั้นแล้ว จึงได้กล่าว ๒ คาถานอกนี้ว่า

"ในที่ใด ชนทั้งหลาย ไม่รู้จักสัตว์ผู้ควรเลี้ยง
โดยชาติหรือโดยวินัย, ท่านมหาพรหม เออก็
ในที่นั้น มีข้าวตังและรำมาก, ส่วนท่านแล
ย่อมรู้จักข้าพเจ้าดีว่า 'ม้าเช่นใดนี้ เป็นม้าสูงสุด'

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๐๐. ตทฏฺฐกถา. ๔/๒๓.

ข้าพเจ้ารู้อยู่ อาศัยท่านผู้รู้ จึงไม่กินรำของท่าน."

ดังนี้แล.

เรื่องนางปุณณทาสี จบ.

๗. เรื่องอตุลอุบาสิก * [๑๘๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ชื่ออตุละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โปราณเมตํ "** เป็นต้น.

[อตุละโกรธพระเรวตะเพราะท่านไม่พูดด้วย]

ความพิสดารว่า อตุละนั้น เป็นอุบาสกชาวกรุงสาวัตถี มีอุบาสกเป็นบริวาร ๕๐๐ คน วันหนึ่งพาพวกอุบาสกเหล่านั้น ไปวิหาร เพื่อต้องการฟังธรรม ใคร่จะฟังธรรมในสำนักพระเรวตเถระ ไหว้พระเรวตเถระแล้วนั่ง.

ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เป็นผู้ยินดีในการหลีกเร้น เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนราชสีห์, ฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวอะไรกับอุบาสกนั้น. เขาโกรธว่า " พระเถระนี้ ไม่กล่าวอะไร " จึงลุกขึ้น ไปยังสำนักพระสารีบุตรเถระ ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง, เมื่อพระเถระกล่าวว่า " พวกท่านมาด้วยต้องการอะไร ? " จึงกล่าวว่า " ท่านขอรับ ผมพาอุบาสกเหล่านี้ เข้าไปหาพระเรวตเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม, พระเถระไม่กล่าวอะไรแก่ผมนั้นเลย, ผมนั้น โกรธท่าน จึงมาที่นี้, ขอท่านจงแสดงธรรมแก่ผมเถิด. "

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวว่า " ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงนั่งเถิด อุบาสกทั้งหลาย " แล้ว แสดงอภิธรรมกถาอย่างมากมาย.

* พระมหาจับ ป. ธ. ๔ (ปัจจุบันเป็นธรรมปัญญาจารย์) วัดโสมนัสวิหาร แปล.

[อตุละโกรธคนผู้พูดมาก]

อุบาสก โกรธว่า " ชื่อว่าอภิธรรมกถา ละเอียดยิ่งนัก สุขุมยิ่งนัก, พระเถระแสดงอภิธรรมอย่างเดียวมากมาย, พวกเราต้องการอะไรด้วยพระอภิธรรมนี้ " ดังนี้แล้ว ได้พาบริษัทไปยังสำนักพระอานนทเถระ; แม้เมื่อพระเถระ กล่าวว่า " ทำไม ? อุบาสก, " จึงกล่าวว่า " ท่านขอรับ พวกผมเข้าไปหาพระเรวตเถระ เพื่อต้องการฟังธรรม, ไม่ได้แม้แต่การสนทนาและปราศรัย ในสำนักของท่าน เลยโกรธ แล้วจึงมายังสำนักของพระสารีบุตรเถระ, แม้พระเถระนั้น ก็แสดงอภิธรรมอย่างเดียว ละเอียดนัก มากมายแก่พวกผม, พวกผมโกรธแม้ต่อพระเถระนั่นว่า ' พวกเราต้องการอะไรด้วยพระอภิธรรมนี้ ' แล้วจึงมาที่นี่; ขอท่านจงแสดงธรรมกถาแก่พวกผมเถิด ขอรับ. "

พระเถระ. ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงนั่นฟังเถิด.

พระเถระแสดงธรรมแก่พวกเขาแต่น้อย ๆ ทำให้เข้าใจง่าย.

[อตุละโกรธคนผู้พูดน้อย]

พวกเขา โกรธแม้ต่อพระเถระแล้ว ก็ไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพวกเขาว่า " อุบาสกทั้งหลาย พวกท่านมาทำไมกัน. "

พวกอุบาสก. เพื่อต้องการฟังธรรม พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็พวกท่านฟังธรรมแล้วหรือ[๑] ?

พวกอุบาสก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เบื้องต้น พวกข้าพรองค์เข้าไปหาพระเรวตเถระ, ท่านไม่กล่าวอะไร ดับพวกข้าพระองค์, พวกข้าพระองค์โกรธท่านแล้ว จึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระ, พระเถระนั้น แสดงอภิธรรมแก่พวกข้าพระองค์มากมาย, พวกข้าพระองค์กำหนดอภิธรรมนั้นไม่ได้ จึงโกรธแล้วเข้าไปหาพระอานนทเถระ, พระเถระนั้น แสดงธรรมแก่พวกข้าพระองค์น้อยนัก, พวกข้าพระองค์โกรธแม้ต่อท่าน แล้วมาในที่นี้.

[การนินทาสรรเสริญเป็นของเก่า]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว จึงตรัสว่า " อตุละ ข้อนั้น เขาเคยประพฤติกันมาตั้งแต่โบราณทีเดียว. ชนทั้งหลายติเตียน ทั้งคนนิ่ง ทั้งคนพูดมาก ทั้งคนพูดน้อยทีเดียว, ด้วยว่า ผู้อันเขาพึงติเตียนอย่างเดียวเท่านั้น หรือว่า ผู้อันเขาพึงสรรเสริญอย่างเดียว ไม่มีเลย; แม้พระราชาทั้งหลาย คนบางพวกก็นินทา บางพวกก็สรรเสริญ, แผ่นดินใหญ่ก็ดี, พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ดี, ธาตุมีอากาศเป็นต้นก็ดี, คนบางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔, ก็การนินทาหรือสรรเสริญของพวกอันธพาลไม่เป็นประมาณ; แต่ผู้ที่ถูกบัณฑิตผู้มีปัญญาติเตียน จึงชื่อว่า เป็นอันติเตียน, ผู้อันบัณฑิตสรรเสริญแล้ว ชื่อว่าเป็นอันสรรเสริญ " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถา

๑. แปลหักประโยคกรรมเป็นกัตตุ โดยเพ่งทางความ.

เหล่านี้ว่า :-

" อตุละ การนินทาหรือสรรเสริญนั่น เป็น
ของเก่า, นั่นไม่ใช่เหมือนมีในวันนี้, ชนทั้ง
หลาย ย่อมนินทาผู้นั่งนิ่งบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูด
มากบ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณบ้าง,[๑] ผู้
ไม่ถูกนินทา ไม่มีในโลก, คนผู้ถูกนินทาโดย
ส่วนเดียว หรือว่าอันเขาสรรเสริญโดยส่วน
เดียว ไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และไม่มีอยู่ใน
บัดนี้; หากว่า วิญญูชนใครครวญแล้วทุก ๆ วัน
สรรเสริญผู้ใด ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย
มีปัญญา ผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล, ใครเล่า
ย่อมควร เพื่อติเตียนผู้นั้น ผู้เป็นดังแท่งทอง
ชมพูนุท,[๒] แม้เทพดาทั้งหลาย ก็สรรเสริญเขา,
ถึงพรหม ก็สรรเสริญแล้ว. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โปราณเมตํ** คือการนินทาหรือสรรเสริญนั่น เป็นของเก่า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอุบาสกนั้นว่า " อตุละ. "

บาทพระคาถาว่า **เนตํ อชฺชตนามิว** ความว่า การนินทาหรือ

๑. ตามพยัญชนะว่า ผู้พูดพอนับได้. ๒. ทองพิเศษชนิดหนึ่งซึ่งได้มาจากแม่น้ำชมพู.

สรรเสริญนี้ เป็นเหมือนมีในวันนี้ คือเกิดขึ้นเมื่อตะกี้ หามิได้. อธิบายว่า จริงอยู่ คนทั้งหลายย่อมนินทาคนนั่งนิ่งว่า " ทำไม ? คนนี่ จึงนั่งนิ่ง เหมือนคนใบ้ เหมือนคนหนวก เหมือนไม่รู้อะไร ๆ เสียเลย " ดังนี้บ้าง, ย่อมนินทาคนพูดมากว่า " ทำไม ? คนนี่ จึงประพฤติเสียงกฏะกฏะ เหมือนกับใบตาลถูกลมพัด, คำพูดของผู้นี้ไม่มีที่สิ้นสุดเลย " ดังนี้บ้าง, ย่อมนินทาผู้พูดพอประมารว่า " ทำไม่ ? คนนี่ จึงสำคัญคำพูดของตนเหมือนทองคำและเงิน พูดคำสองคำ แล้วนิ่งเสีย " ดังนี้บ้าง; คนชื่อว่าไม่ถูกนินทา ย่อมไม่มี ในโลกนี้ แม้โดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนั้น.

บทว่า **น จาหุ** เป็นต้น ได้แก่ ไม่ได้มีแล้วแม้ในอดีต, ทั้งจักไม่มีในอนาคต.

สองบทว่า **ยญฺเจ วิญฺญู** ความว่า การนินทาหรือสรรเสริญของพวกชนพาล ไม่เป็นประมาณ, แต่บัณฑิตทั้งหลาย ใคร่ครวญแล้ว คือ ทราบเหตุแห่งนินทาหรือเหตุแห่งสรรเสริญแล้วทุก ๆ วัน ย่อมสรรเสริญบุคคลใด ผู้ชื่อว่ามีความประพฤติไม่ขาดสาย เพราะความเป็นผู้ประกอบ ด้วยสิกขาอันไม่ขาดสาย หรือด้วยความเป็นไปแห่งชีวิตไม่ขาดสาย ผู้ชื่อว่ามีปัญญา เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่าผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีล เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเป็นโลกิยะและโลกุตตระ และด้วยปารสุทธิศีล ๔, ใครเล่า ย่อมควรเพื่อนินทาบุคคลนั้น ผู้เป็นดุจดังแท่งทองชมพูนุท อันเว้นจากโทษแห่งทองคำ อันควรเพื่อจะบุและขัด.

บทว่า **เทวาปิ** เป็นต้น ได้แก่ เทพดาก็ดี มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี ย่อมลุกขึ้นชมเชย สรรเสริญ ซึ่งภิกษุนั้น.

บทว่า **พฺรหฺมุนาปิ** ความว่า ไม่ใช่เทพดาและมนุษย์อย่างเดียว (ย่อมสรรเสริญ), ถึงมหาพรหมในหมื่นจักรวาล ก็สรรเสริญบุคคลนั่นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ ดำรงอยู่แล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอตุลอุบาสก จบ.

๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ * [๑๘๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" กายปฺปโกปํ "** เป็นต้น.

[มูลบัญญัติการสวมเขียงเท้า]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดา ทรงสดับเสียง " ขฏะ ขฏะ " แห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ถือไม้เท้าทั้ง ๒ มือ สวมเขียงเท้าไม้ จงกรมอยู่บนหลังแผ่นหิน ตรัสถามว่า " อานนท์ นั่นชื่อเสียงอะไรกัน ? " ทรงสดับว่า " เป็นเสียงขฏะขฏะแห่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ผู้สวมเขียงเท้าไม้ จงกรมอยู่ " จึงทรงบัญญัติสิกขาบท แล้วตรัสว่า " ธรรมดาภิกษุ ควรรักษาทวารมีกายทวารเป็นต้น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" พึงรักษาความกำเริบทางกาย, พึงเป็นผู้สำรวม
ทางกาย, พึงละกายทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริต
ทางกาย; พึงรักษาความกำเริบทางวาจา, พึงเป็นผู้
สำรวมทางวาจา, พึงละวจีทุจริตแล้ว ประพฤติสุจริต
ทางวาจา; พึงรักษาความกำเริบทางใจ, พึงเป็นผู้
สำรวมทางใจ, พึงละมโนทุจริต แล้วประพฤติ
สุจริตทางใจ, ธีรชนทั้งหลายสำรวมทางกาย,
อนึ่ง สำรวมทางวาจา, สำรวมทางใจ, ธีรชน
เหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว. "

* พระมหาจับ ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมปัญญาจารย์) วัดโสมนัสวิหาร แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กายปฺปโกปํ** ได้แก่ พึงรักษากายทุจริต ๓ อย่าง.[๑]

สองบทว่า **กาเยน สํวุโต** ความว่า พึงห้ามการเข้าไปแห่งทุจริตในกายทวาร สำรวมไว้แล้ว คือ มีทวารปิดแล้ว; ก็เพราะบุคคลละกายทุจริตแล้วประพฤติกายสุจริตอยู่ ชื่อว่า ย่อมกระทำกรรมนั้นแม้ทั้ง ๒ อย่าง; ฉะนั้นพระองค์จึงตรัสว่า **" กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเร. "** แม้ในคาถาเป็นลำดับไป ก็นัยนั่นเหมือนกัน.

บาทพระคาถาว่า **กาเยน สํวุตา ธีรา** ความว่า บัณฑิตเหล่าใด เมื่อไม่ทำกายทุจริตมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า สำรวมแล้วทางกาย, เมื่อไม่ทำวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น ชื่อว่า สำรวมแล้วทางวาจา, เมื่อไม่ให้มโนทุจริตมีอภิชฌาเป็นต้นตั้งขึ้น ชื่อว่าสำรวมแล้วทางใจ; บัณฑิตเหล่านั้น ชื่อว่า สำรวมรอบคอบดีแล้ว คือ รักษาดีแล้ว คุ้มครองดีแล้ว มีทวารอันปิดดีแล้ว ในโลกนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

โกธวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๗ จบ.

๑. ทุจริต ๓ อย่าง คือ ความประพฤติชั่วทางกาย เรียกกายทุจริต ๑ ความประพฤติชั่วทางวาจา เรียกวจีทุจริต ๑ ความประพฤติชั่วทางใจ เรียกมโนทุจริต ๑.